

**YRITTÄJYYSKASVATUS YRITTÄJYYDESSÄ
JA YRITYKSISSÄ: joidenkin kuopiolaisten yrittä-
jien näkemyksiä**

Arja Afflekt

Pro gradu -tutkielma

Yrittäjyys

Itä-Suomen yliopisto

Sosiaali- ja terveysjohtamisen lai-
tos

Lokakuu 2013

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO, yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta, sosi-
aali- ja terveysjohtamisen laitos, yrittäjyys

AFFLEKT, ARJA: Yrittäjyyskasvatus yrittäjyydessä ja yrityksissä: joidenkin kuopio-
laisten yrittäjien näkemyksiä / Entrepreneurship education as perceived in entrepre-
neurship and enterprises: perceptions of some entrepreneurs in Kuopio

Pro gradu -tutkielma, 92 sivua, 1 liite (1 sivu)

Tutkielman ohjaaja: Professori Hannu Littunen

Lokakuu 2013

Avainsanat: yrittäjyys, yrittäjyyskasvatus, sisäinen yrittäjyys, ulkoinen yrittäjyys

Tämän tutkielman tarkoituksena oli selvittää mitä jotkut kuopiolaiset yrittäjät ajattelevat yrittäjyyskasvatuksesta ja sen merkityksestä yrittäjyyden edistämiseksi ja arvostuksessa. Lisäksi tutkimusongelman ratkaisemiseksi käsitteellisellä tasolla määriteltiin avainkäsitteet yrittäjyys, siihen liittyvät alakäsitteet sisäinen yrittäjyys ja ulkoinen yrittäjyys, sekä yrittäjyyskasvatus. Näiden moniselitteisten, vaikeastikin määriteltävien käsitteiden erilaisista näkökulmista suoritettuna analyysin tueksi selvitettiin alan tutkimuksissa käsitellyt teemoja ja yrittäjyyskasvatuksen tilaa suomalaisessa koulutusjärjestelmässä 1990-luvulta tähän päivään.

Tutkimus suoritettiin laadullisena tutkimuksena, puolistrukturoituna haastattelututkimuksena. Empiirinen aineisto kerättiin haastattelemalla kuopiolaisia yrittäjiä (n=6). Kirjallisuuslähteinä käytettiin suomalaisia ja kansainvälisiä lehtiä sekä suomalaista kirjallisuutta. Myös valtionhallinnon opetusta ohjaavia säädöksiä ja ohjeistuksia sekä internet-lähteitä hyödynnettiin. Kansainvälinen, referee-menettelyn läpikäynyt lähdemateriaali rajattiin tiedonhaussa ajallisesti 1990-lukuun ja uudempiin.

Yrittäjyyden merkitys yhteiskunnallisesti esimerkiksi uuden työn luoja on kirjattu Euroopan Unionin päätöslauselmiin. Yrittäjyyskasvatus ja sen merkitys yrittäjyyden aseman vahvistamisessa on huomioitu näiden linjausten mukaisesti maamme poliittisissa toimenpideohjelmissa ja lainsäädännössä. Yrittäjyyskasvatus onkin sisällytetty nykyisin kaikkien kouluasteiden opetussuunnitelmiin. Yrittäjät voivat osallistua yrittäjyyskasvatukseen erilaisissa rooleissa esimerkiksi tarjoamalla erisisältöisiä harjoittelu- paikkoja tai toimimalla opettajina. Sekä kirjallisuuden että tämän tutkimuksen mukaan yrittäjät pitävät yrittäjyyskasvatusta tarpeellisena kaikille opetettavana asenne- ja arvokasvatuksena sekä eriytyneempänä yrittäjyydessä tarvittavien tietojen ja taitojen opettamisena.

Julkisen tahon on edelleen tuettava yrittäjyyskasvatuksen edistämistä ja sisällön kehittämistä muuttuva toimintaympäristö huomioon. Yhteiskunta tarvitsee uusia yrittäjiä, mutta myös aktiivisia, yrittäjyyttä sen kaikissa ilmenemismuodoissa ymmärtäviä kansalaisia. Yrittäjien roolia tulee kehittää niin, että Euroopan Unionin heille esittämä yhteiskuntavastuurooli toteutuu systemaattisesti.

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	3
1.1 Tutkielman tausta	3
1.2 Tutkielman tavoite ja tutkimusongelma	5
1.3 Tutkielman rajaus, tutkimusote ja menetelmä	5
1.4 Keskeiset käsitteet	6
1.4.1 Yrittäjyys	7
1.4.2 Yrittäjyyskasvatus	13
1.5 Tutkimusten teemoja	22
2 YRITTÄJYYSKASVATUKSEN KEHITYMINEN SUOMESSA	25
2.1 Lähtökohta	25
2.2 1990-luku	26
2.3 2000-luku	27
2.4 Nykytilanne	30
3 YRITTÄJYYSKASVATUKSEN ILMENEMISMUODOT	32
3.1 Yrittäjyysopetuksen tarjonta eri maissa	33
3.2 Yrittäjyyskasvatus ja yrittäjyysintentiot	35
3.3 Yrittäjät yrittäjyyskasvatuksen stakeholdereina	36
3.4 Yrittäjyyskasvatuksen yritys yhteistyö ja sen menetelmät	38
3.5 Yrittäjät opettajina	42
3.6 Yrittäjyyskasvatuksen sisällöt yrittäjyydessä	45
4 EMPIIRINEN TUTKIMUS	48
4.1 Tutkimusmenetelmä ja tutkimusaineisto	48
4.2 Analysointi	51
4.3 Tutkimuksen luotettavuus	53
5 YRITTÄJYYSKASVATUSNÄKEMYKSIÄ JOISSAKIN KUOPIOLAISYRITYKSISSÄ	56

5.1. Kohdeyritysten kuvaus.....	56
5.2 Yrittäjyys, ulkoinen yrittäjyys ja sisäinen yrittäjyys	61
5.3 Yrittäjyyskasvatus: sisällöstä ja omasta roolista.....	64
5.4 Yrittäjyyskasvatuksen tulevaisuus ja yrittäjyyden arvostus	68
6 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	71
6.1 Tutkimuksen tulokset ja loppupäätelmät.....	76
6.2 Tutkimuksen rajoitukset ja jatkotutkimusmahdollisuudet	80
LÄHDELUETTELO	82
LIITE	92

KUVIOT

KUVIO 1. Yrittäjyyden ilmenemismuodot	10
KUVIO 2. Yrittäjyyskasvatuksen oppimisympäristö	14
KUVIO 3. Yrittäjyyskasvatus prosessina	15
KUVIO 4. Koulun yrittäjyyskasvatuksen alue	16
KUVIO 5. Koulun ja yritysten yhteistyön rajapinta	38
KUVIO 6. Yrittäjyyskasvatukseen vaikuttavat dynaamiset oppimissuhteet	47
KUVIO 7. Kuopion Yrittäjien jäsenien sukupuolijakauma	58
KUVIO 8. Kuopion Yrittäjien jäsenien ikäjakauma	59
KUVIO 9. Kuopion Yrittäjien jäsenien koulutusjakauma	59
KUVIO 10. Kuopion Yrittäjien jäsenien toimialajakauma	60
KUVIO 11. Kuopion Yrittäjiin kuuluvien yritysten yhtiömuotojakauma	60
KUVIO 12. Kuopion Yrittäjiin kuuluvien yritysten kokojakauma	61

TAULUKOT

TAULUKKO 1. Yrittäjyyden semanttinen kehitys	8
TAULUKKO 2. Yrittäjämäisistä ominaisuuksista	12
TAULUKKO 3. Ruotsalaisen peruskoulun ja lukion tavoitteet sekä yrittäjän erityispiirteet: Koulutus yrittäjyyteen	17
TAULUKKO 4. Yrittäjyyskasvatuksen vaiheet	18
TAULUKKO 5. Yrittäjyyskoulutuksen ja yrittäjyyskasvatuksen vertailua	20

TAULUKKO 6. Yrittäjän rooli eri koulutuksellisissa muodoissa	44
TAULUKKO 7. Yrittäjyyskasvatuksen kolmen eri muodon toimijoiden rooli	45

1 JOHDANTO

1.1 Tutkielman tausta

Kuratkon (2005, 577) mukaan yrittäjyys on noussut viimeisten kahden vuosikymmenen aikana maailman kaikkien aikojen vahvimmaksi taloudelliseksi voimaksi. Yhteiskunnallisessa muutoksessa yrittäjyyden merkityksen kasvu on ilmeinen. Kansalaisiin kohdistuvat aktivointiyritykset näkyvät myös koulujärjestelmän uudistuksissa ja yrittäjyyskasvatuksen tähdentämisessä. Muuttuvassa maailmassa kyky kohdata muutoksia on oleellinen. Tässä elinikäinen oppiminen ja muut oppimiseen liittyvät näkemykset sekä yrittäjyys yhtenä vaihtoehtona nousevat esille. Yrittäjyys ja oppiminen ovatkin alkaneet lähestyä yhä enemmän toisiaan prosesseina eri keskusteluissa. (Leskinen 1999, 89.) OECD totesi jo 1994, että yrittäjyyskasvatuksen ohjelmien pitäisi olla alueellisen kehittämisen integroitu osa. Järjestön mukaan julkisen tahon koulutusta tarvitaan yrittäjyyden tukemiseen ja hälventämään niitä konnotaatioita, jotka yhdistetään liiketoiminnan epäonnistumiseen.

Yrittäjyyskasvatuksen kehittämisen taustalla on maailmanlaajuinen näkemys uuden yritystoiminnan merkityksestä kansantalouksien kasvussa (esimerkiksi Gibb 2002, 234). Tutkimus- ja kehittämistoiminnan tukeminen ja rahoituslähteiden luominen ovat tärkeitä yritystoiminnan tukitekiä. Uusien yritysten ja liiketoiminnan kehittämiseksi ja johtamiseksi tarvitaan kuitenkin myös sitoutuneita ja päteviä ihmisiä. Lisäksi tarvitaan yritystoimintaa ymmärtäviä, tukevia kansalaisia. Erityisesti näiden kansalaisten sekä yleensä yritteliäiden henkilöiden (enterprising person) kasvattamisessa yrittäjyyskasvatuksella nähdäänkin olevan merkittävä rooli. (mm. emt; Rasmussen & Sørheim 2005.)

Yrittäjämäinen toiminta luonnollisena osana koulujärjestelmää nähdään koko Euroopan hyvinvoinnin kehittämisen edellytyksenä. 2000-luvulla yrittäjyyden ja siihen liittyvän koulutuksen merkitys on tuotu esiin EU:n ja kansallisen politiikan asiakirjoissa. EU:n strategia, työllisyyden suuntaviivat ja tavoitteet priorisoivat yrittäjyyttä. Ne painottavat yrittäjyyttä sekä uuden työn luoja, urana, kompetensseina että laajempina kulttuurisena muutosprosessina, johon koulutus integroituu. (mm. Kyrö, Lehtonen & Ristimäki 2007, 13, 17; European Commission 2003.) Näiden linjausten mukaisesti myös Suomen

hallitus on luonut yrittäjyyskasvatuksen politiikkaohjelman ja toimeenpanosuunnitelman (Valtioneuvosto 2003; Opetusministeriö 2007).

Yrittämisen ja yrittäjyyden merkitystä on viimeisen vuosikymmenen aikana vahvistettu suomalaisessa koulutusjärjestelmässä. Perus- ja lukio-opetuksen yhdeksi tavoitteeksi on asetettu oppilaiden kasvattaminen aktiivisiksi, yritteliäiksi kansalaisiksi. Yliopistoille on annettu ns. kolmas tehtävä, johon kuuluu olennaisesti alueellinen kehittäminen. Alueellista kehittämistä edesauttavat korkeakoulutasoisen yrittäjyyskasvatuksen tavoitteiksi nimetyt tutkimustulosten hyödyntäminen ja liiketoimintaosaamisen kehittäminen. (Valtioneuvosto 2003, 2004; Opetusministeriö 2004.)

Yrittäjyyskasvatusta voidaan tarkastella monista näkökulmista. Näkökulmia voivat olla epävarmuudessa toimimisen oppiminen, naisyrittäjyys, maahanmuuttajien yrittäjyyskoulutus sekä kasvatustieteiden ja yrittäjyyskasvatuksen yhtäläisyydet. Aikuiskasvatuslehti on käsitellyt näitä teemoja yrittäjyyskasvatuksen teemanumeroissa vuosina 2001 (2) ja 2008 (3). Teemanumeroiden artikkelien kirjoittajina on toiminut yrittäjyyskasvatusta eri näkökulmista tutkineet Anneli Kajanto, Juha Kansikas, Matti Koironen, Paula Kyrö, Hilikka Lassila, Pia-Leena Leskinen, Kari E. Nurmi, Tarja Römer-Paakkanen ja Pekka Ruohotie. Näistä erityisesti Matti Koironen ja Paula Kyrö, Aalto-yliopiston yrittäjyyskasvatuksen professori, ovat kehittäneet suomalaista yrittäjyyskasvatusta.

Yrittäjyyskasvatuksella voidaan myös ehkäistä (nuorten) syrjäytymistä. Parhaimmillaan yrittäjyyskasvatuksen opetusta saaneella nuorella on käsitys siitä, minkälaisia työelämätaitoja kannattaa kehittää. Lisäksi hän oppii ottamaan vastuuta, tekemään yhteistyötä, hallitsemaan resursseja ja aikaa. Yrittäjyyskasvatus antaa myös opettajille valmiuksia kohdata koulumaailman muutokset. Yrittäjyyskasvatukselle asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi tulee yrittäjyyskasvatus huomioida opettajankoulutuksessa. (Helsingin kauppakorkeakoulu/Pienyrityskeskus 2008.)

Tämä tutkielma koostuu kuudesta luvusta. Luvussa 1 eli johdannossa selvitetään tutkimuksen taustaa, määritellään tavoite, tutkimusongelma, raja- ja tutkimusote, menetelmä, keskeiset käsitteet ja kansainvälisissä tutkimuksissa esille tulleita yrittäjyyskasvatuksen teemoja. Yrittäjyyskasvatuksen kehitystä Suomessa selvitetään luvussa 2. Luvussa 3 käydään läpi mitä kirjallisuudessa on esitetty yrittäjyyskasvatuksesta yrittäjyydessä ja

yrittäjissä. Luku 4 käsittelee empiiristä tutkimusta ja luku 5 joidenkin kuopiolaisten yrittäjien näkemyksiä tutkimuskysymykseen/-tehtävään. Luku 6 on yhteenveto.

1.2 Tutkielman tavoite ja tutkimusongelma

Tämä tutkimus on laadullinen tutkimus. Laadullisen tutkimuksen tavoitteet ovat hyvin vaihtelevat, erilaiset: kuvauksia ja kertomuksia, käsitteellistä järjestämistä, teoretisointia. Laadullisen tutkimuksen alkuperäinen tutkimuskysymys on usein laaja ja avoin, määrittelemätön. Sillä on tapana hioutua ja tarkentua tutkimuksen edetessä ja kun tutkimuksen kohteena olevan alueen kysymykset ja ongelmat tunnistetaan. (Corbin & Strauss 2008.)

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, mitä joissakin kuopiolaisissa yrityksissä ajatellaan yrittäjyyskasvatuksesta ja sen merkityksestä yrittäjyyden edistämiseksi ja arvostuksessa. Alkuperäisenä ajatuksena oli saada mukaan yrittäjiä kahdelta toimialalta, mutta halukkaiden kohteiden puutteesta päädyttiin tarkastelemaan asiaa yleensä joidenkin yrittäjien keskuudessa. Tutkimusongelman ratkaisemiseksi käsitteellisellä tasolla on määriteltävä avainkäsitteet, yrittäjyys (ja siihen liittyvät alakäsitteet kuten sisäinen yrittäjyys ja ulkoinen yrittäjyys) ja yrittäjyyskasvatus. Näiden käsitteiden merkityksen ja sisällön määrittäminen muodostavat työn osaongelmat. Yrittäjyyskasvatuksen sisältöä ja merkitystä ei voi ymmärtää määrittelemättä ensin mitä yrittäjyydellä voidaan tarkoittaa. Käsitteiden sisältöä tarkastellaan eri näkökulmista, mitä tukee selvitys alan tutkimuksissa käsitellyistä teemoista. Tutkielmassa selvitetään myös yrittäjyyskasvatuksen tilaa Suomessa 1990-luvulta tähän päivään. Lisäksi selvitetään mitä kirjallisuudessa on kerrottu yrittäjien näkemyksiä yrittäjyyskasvatuksesta ja sen merkityksestä yrittäjyydessä.

1.3 Tutkielman rajaus, tutkimusote ja menetelmä

Yrittäjyyskoulutusta on annettu kansallisesti ja kansainvälisesti vuosikymmeniä. Perinteisen yrittäjyyskoulutuksen opetus on painottunut tiettyihin sisältöihin (esim. suuryritysten johtaminen ja liiketoimintasuunnitelman laatiminen). Opetus on perinteisesti ollut

ns. business schoolien etuoikeus. Tässä tutkielmassa selvitetään yrittäjyyskasvatusta, jonka yhdeksi osa-alueeksi yrittäjyyskoulutus voidaan määritellä. Eri kulttuurisissa konteksteissa yrittäjyyskasvatuksen sisältö ja tavoitteet saavat hieman eri painotuksia. Tässä tutkimuksessa ongelma rajataan selvittämään suomalaisen yrittäjyyskasvatuksen kehitystä haastattelututkimuksesta saatavilla havainnoilla. Tätä tuetaan käsiteanalyysillä ja kansainvälisten tutkimusten tuloksilla.

Tämä tutkielma on laadullinen tutkimus. Laadullisessa tutkimuksessa puhutaan usein hypoteesittomuudesta, joka tarkoittaa sitä, ettei tutkijalla ole selviä, tiukkoja ennakkoletuksia esimerkiksi tutkimuksen tuloksista. Havaintoihin vaikuttavat aikaisemmat kokemukset, mutta näistä ei muodosteta asetelmia, jotka rajaisivat tutkimukseen liittyviä toimenpiteitä. On mahdollista kehittää itselleen eräänlaisia työhypoteeseja eli arvauksia siitä, mitä analyysi voi tuoda esille. Uuden oppiminen edellyttää kuitenkin, että ennakkoletukset tiedostetaan ja huomioidaan tutkimuksen esioletuksina. Aineiston tehtävänä on pikemminkin hypoteesien keksiminen kuin hypoteesien todistaminen. (Eskola & Suoranta 1998, 19-20). Tässä tutkimuksessa empiirinen aineisto kerätään kuutta yrittäjää haastattelemalla.

Kirjallisuuslähteinä käytetään suomalaisia ja kansainvälisiä lehtiä sekä suomalaista kirjallisuutta. Myös valtionhallinnon opetusta ohjaavia säädöksiä ja ohjeistuksia sekä internet-lähteitä hyödynnetään. Kansainvälisessä artikkelihaussa käytetään ensisijaisesti fraasisanahakua käyttäen fraasisanaa 'entrepreneurship education', mutta huomioiden myös muita sanajohdannaisia kuten 'enterprise education', koska käsitteiden käyttö on ollut konteksti- ja aikasidonnaista. Haku pyritään rajamaan lähinnä 2000-luvun lähteisiin, jotka ovat saatavana Nelli-portaalin tietokannoissa. Rajaus on tarpeen, koska kansainvälistä lähdemateriaalia on saatavana paljon. Koska tutkielmassa luodaan myös katsaus yrittäjyyskasvatuksen sisällön ja harjoittamisen kehitykseen Suomessa, tullaan tältä osin käyttämään saatavilla olevia 1990–2000-lukujen lähteitä.

1.4 Keskeiset käsitteet

Yrittäjyys- ja yrittäjyyskasvatus-käsitteet ovat melko vaikeasti määriteltäviä. Yrittäjyyskasvatuksen yrittäjyys-käsitteen määrittelemistä vaikeuttaa esimerkiksi se, etteivät

edes liiketaloustieteilijät kykene määrittelemään yrittäjyyttä yksiselitteisesti (Ristimäki 2001). Ristimäen (2007, 34) mukaan yrittäjyyden määrittelyminen on kuitenkin edellytys sille, että yrittäjyyskasvatusta harjoittavat opettajat pystyisivät toimimaan tällä alueella. Yrittäjyyskasvatusta ei voi tarkastella erillään yrittäjyydestä ja sen määritelmistä. Erityisesti yrittäjyyskasvatuksella ymmärretään sisällöllisesti eri asioita. (Lassila 2008, 197.) Yrittäjyyskasvatuksen käsitteen määrittelyssä on huomioitava yrittäjyyden lisäksi kasvatuksen käsitteen erilaiset tulkinnat. Tällöin on ymmärrettävä konteksti, jossa kulloinenkin määrittely toimii, eli toimintakulttuuri ja mistä lähtökohdista asiaa lähestytään. (Kyrö & Ripatti 2006, 16.) Tässä yhteydessä ei käsitellä tarkemmin esimerkiksi kasvatukseen liittyvien käsitteiden didaktisia ja pedagogisia eroja eri kulttuurisissa konteksteissa.

1.4.1 Yrittäjyys

Yrittäjyydestä ei ole yhtenäistä määritelmää, eri tutkijat painottavat erilaisia asioita ja ovat päätyneet osin paljonkin toisistaan poikkeaviin määritelmiin. Tähän vaikuttaa osin se, että yrittäjyys on tieteenalana nuori ja että käsitteistö on paljolti lainattu muista tieteistä. Edelleen ongelmia tuottaa eri kielten vivahteet yrittäjyys -sanan ympärillä. (Leskinen 1999, 70.) Jackin ja Anderssonin (1999) mukaan yrittäjyydestä on tullut kokoomasana, ylikuormitettu käsite, johon sisältyy lukuisia merkityksiä, joista asiantuntijat valikoivat sopivat mielivaltaisesti.

Yrittäjyyttä ilmiönä tarkastellaan useilla tieteenaloilla kuten psykologiassa, talousteoriassa, sosiologiassa ja kasvatustieteissä. Koirasen ja Ruohotien (2001) mukaan yrittäjyys-käsitteen synteesi voidaan ymmärtää laajasti hyvän oppimisen filosofiaksi. Yrittäjyyden hyveet ovat myös hyvän oppimisen kulmakiviä. Näitä hyveitä ovat esimerkiksi aloitekyky, myönteinen työasenne, määrätietoisuus, menestymishalu, vastuunkantaminen, tavoitteellisuus, itsenäisyys ja luovuus. Yrittäjyys on tietoa, taitoa ja erityisesti asennetta. Se on ajattelu-, toiminta- ja suhtautumistapa. Se on myös tavoitteellista ja omavastuista itsensä johtamista. Se koostuu synnynnäisistä luonteenpiirteistä ja lahjakkuudesta sekä osittain ympäristön suhtautumisesta ja oppimisen aikaansaamista seikoista. (Koiranen & Peltonen 1995; Luukkainen & Wuorinen 2002, 17.)

Yrittäjyys on lähes synonyymi omatoimisuuden käsitteelle (Nurmi 2008). Laajasti ymmärrettynä yrittäjyys sisältää yrittäjämäisen käyttäytymisen, ominaisuudet ja taidot. Nämä toimivat kaikissa organisaatioissa, myös perheympäristössä. Yrittäjyys on kulttuurinen, yhteiskunnan ja sen organisaatioiden ominaispiirre, joka ei rajoitu yksilöiden ominaisuuksiin ja käyttäytymiseen. (Aaltio 2007, 73.)

Yrittäjyyden käsite on elänyt ja muuttunut eri aikoina ja paikoissa. Taulukossa 1 on Kyrön väitöskirjassaan (1997) esittämä yhteenveto yrittäjyyden merkityksistä 1100-1700-luvuilla.

TAULUKKO 1. Yrittäjyyden semanttinen kehitys (Kyrö 1997: 89–100)

AIKA	KÄSITE	MERKITYS	TULKINTA
1100-luku	<i>Entreprende</i> (ransk.)	tehdä jotain	toiminta, toimija
1300-luku	<i>Adventurer</i> (engl.) = seikkailija <i>Undertaker</i>	jännittävä, tuntematon kokemus oma riski, tehtävä hallitukselta, rehellinen mies	riski ei välttämättä taloudellinen luonteeltaan suhde julkiseen valtaan, riski joka on taloudellinen luonteeltaan
1300-luvulta eteenpäin	<i>Project, projector</i>	spekulantti	negatiivinen tulkinta
1400-luku	<i>Contractor</i> (ransk.)	sopimuksen tekijä	tekeminen ja siihen liittyvä tietty sovittu tehtävä
1500-luku	<i>Contractor</i> <i>Clerics</i>	väkivaltainen toimi suuret sopimukset kruunun (eli valtion) kanssa	negatiivinen – positiivinen dikotomia, riski suhde julkiseen valtaan, työnjako
1700-luku	<i>Entrepreneurship</i> = yrittäjyys Richard Cantillon	työllistäjät/työllistettävät	roolien eriytyminen yrityskonteksti tuloriski

Kyrön (1997) mukaan keskiajan ammatinharjoittaminen ei lukeudu yrittäjyyden joukkoon. Keskiaikainen yrittäjyyskäsite edustaa vastakkaista voimaa nyky-yrittäjyydelle pyrkien säilyttämään staattisen yhteiskunnan kiltakunta- ja mestari-kisälli -järjestelmineen. Yrittäjä ei kannata taloudellista riskiä nykymerkityksessä, vaan on joko välittäjä tai sopimuksen tekijä, kokeilija tai peräti seikkailija. 1700-luvun alussa vaikut-

taneen Richard Cantillonin käsitys yrittäjyydestä perustui puolestaan dynaamisiin teemoihin. Tällöin yrittäjyyden kaltaisiin toimiin liittyy riski, jotain uutta, jännittävää, tuntematonta, aloitteellista aktiivista tekemistä, resurssien hankintaa, organisointia ja niiden johtamista. Hän tunnusti ensimmäisenä yrittäjän merkittävän roolin ja on ensimmäinen dynaamisen yrittäjyyden teorian edustaja. (Hébert & Link 1989.) Tunnetun yrittäjyyskasvatuksen kehittäjän, professori Alan Gibbin mukaan yrittäjyydessä ei kuitenkaan ole pohjimmiltaan kyse liiketoiminnasta tai bisneksestä (Kajanto & Kyrö 2001, 173–175).

Yrittäjyystutkijoiden yrittäjyysmääritelmät ovat vaihdelleet aikojen kuluessa. Vuosina 1883–1950 elänyt itävaltalais-yhdysvaltalainen taloustieteilijä Joseph Schumpeter toi uuden yrittäjä/yrittäjyys –merkityksen. Schumpeterin, joka on yksi tunnetuimmista (dynaamisen koulukunnan) yrittäjyysteoreetikoista, mukaan yrittäjä oli kuka tai mikä tahansa, joka uudella tavalla yhdisti tuotantotekijöitä uuden innovaation tuottamiseksi. Innovatiivisuus kuvasi yrittäjän toimintaa. Hän erotti innovatiivisen yrittäjän toiminnan liiketoiminnan harjoittamisesta (esim. Ristimäki 2001). Yrittäjyys voi olla näin myös esimerkiksi sisäistä yrittäjyyttä.

Huuskosen (1992) mukaan yrittäjyysterminologian epäyhtenäisyys johtuu mm. siitä, että suomen 'yrittäjyys' ja sanajohdannaiset eivät korreloi englanninkielen termin 'entrepreneurship' kanssa. Käsitteillä on yhteisiä konnotaatioita, mutta niiden sivumerkitykset eroavat toisistaan. Suomalainen yrittäjyys viittaa pääsääntöisesti ainoastaan henkilön harjoittamaan liiketoimintaan. Entrepreneurship (ja sanajohdannaiset) on pikemminkin yrittäjätyyppien laatumääre, jota käytetään puhuttaessa yritystään tietyllä tavalla hoitavista yrittäjistä, eli yrittäjiä luokitellaan yrityksen johtamistavan perusteella. Suomenkielessä 'yrittäjä' tarkoittaa sekä 'entrepreneuria' että 'small business owneria/manageria'.

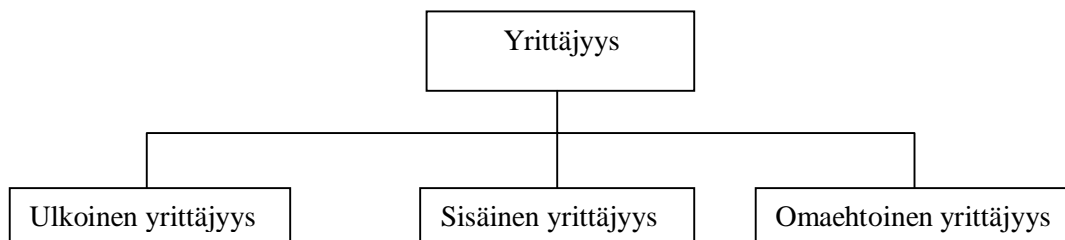
Angloamerikkalaisessa terminologiassa edellä mainituilla kolmella on suuri ero. 'Small business manager' on pienen yrityksen johtaja, joka voi mielenlaadultaan olla 'entrepreneur' tai ei, samoin kuin pienen yrityksen omistajakin. (Koiranen & Peltonen 1995, 80–81.) Amerikkalaisessa kirjallisuudessa sana entrepreneurship yhdistetään usein yksilön ominaisuuksiin, kuten aloitteellisuuteen, luovuuteen, innostukseen, korkeaan suoritusmotivaatioon, kilpailuhenkisyyteen, kekseliäisyyteen ja haluun ottaa riskejä. Yrittäjiä ei erotella yrityksen johtamistavan perusteella, eikä yrittäjään välttämättä liitetä kasvu-

hakuisuutta. Entrepreneurship vastaa osittain suomen kielen sanoja yrittävyys ja yritteliäisyys. (Huuskonen 1992.)

Johannissonin ja Lindmarkin (1996, 26) mukaan anglosaksisen tutkimuksen mukaan yrittäjä, entrepreneur, on opittu yhdistämään kasvuhakuisuuteen ja tietoiseen riskinottamiseen. Yrittäjä on uudistushakuinen, jopa kaavanrikkoja ja sittemmin tyylinmuodostaja tai -kehittäjä. Tämän henkilön ei tarvitse toimia yrittäjänä, vaan voi toimia uudistajana organisaation sisällä, sisäisenä yrittäjänä. Johdon tehtävänä on silloin luoda ilmapiiri ja toimintakulttuuri, joka innostaa ja tukee aloitteellisuutta.

Leskinen (1999, 80) on väitöskirjatutkimuksessaan määritellyt yrittäjyyden tarkoittamaan sekä ulkoista että sisäistä yrittäjyyttä, yrittäjämäistä käyttäytymistä. Yrittäjä nähdään erityisesti muutosprosessina, johon sisältyy riski, mahdollisuus ja oppiminen. Muutokseen sisältyy yrittäjämäinen toiminta, action, joka ilmentää myös luovuutta, visiota ja tavoitteellisuutta. Tätä voi luonnollisesti esiintyä vaihdellen eri yksilöillä. Yrittäjä on yrittäjyyden prosessissa toimija, jonka toimintaa ohjaa sekä persoonalliset ominaisuudet että ympäristön kautta syntyvät kokemukselliset tekijät. Yksilön ominaisuuksiin voidaan osin vaikuttaa koulutuksella.

Yrittäjä voidaan jakaa erilaisiin muotoihin oheisen kuvion 1 mukaan.

KUVIO 1. Yrittäjyyden ilmenemismuodot (Kyrö 1997, 204; Koironen & Ruohotie, 2001)

Ulkoisen yrittäjä eli yrittäjäuran valitseminen on toimimista omassa omistuksessa olevassa yrityksessä (muun muassa Ristimäki 2001, 8). Tämä yrittäjyyden muoto viittaa nykyajan luomaan pienyritysympäristöön, yrittäjän ja yrityksen yhdistymiseen yrittäjäpersoonassa (Kyrö 1997, 225).

Sisäinen yrittäjyys eli yrittävyys on ensisijaisesti asennetta. Yrittäjämäinen toimintatapa nousi erityisen kiinnostuksen kohteeksi 1980-luvulta lähtien. Yrittäjyydellä on alettu kuvata organisaation uutta, omaehtoista ja kollektiivista toimintatapaa, jota kutsutaan sisäiseksi yrittäjyydeksi. (Leskinen 1999, 72.) Sisäinen yrittäjyys on yhdistetty alun perin pitkälti suuryritysten uudenaikaiseen toimintamalliin, jolloin toiminnassa korostuvat mm. dynaamisuus, innovatiivisuus ja halu ottaa riskejä. Sisäinen yrittäjyys voi liittyä mihin tahansa toimintoihin tai tehtäviin organisaatiossa. (Paajanen (2000, 43.)

Luukkainen ja Wuorinen (2002) korostavat sisäisen yrittäjyyden ensisijaisuutta yrittäjyyteen kasvamisessa. Kansikkaan (2007) mukaan sisäinen yrittäjyys on työyhteisön resurssi. Sisäinen yrittäjä kokoaa organisaation osaset ja saa ne toimimaan yhteisen tavoitteen mukaisesti (Ristimäki 1998, 19). Kyrö (1997, 225–226) esittää, että sisäinen yrittäjyys on organisaation ajan tuote, joka viittaa organisaation (työyhteisön) yrittäjämäiseen toimintatapaan. Toisaalta organisaation kollektiivisesta, yrittäjämäisestä toimintatavasta saatetaan käyttää *organisaatioyrittäjyyden* käsitettä (Kyrö 2004), jolloin sisäinen yrittäjyys voidaan ymmärtää organisaatioyrittäjyyden ja omaehtoisen yrittäjyyden vuoropuheluna.

Kansainvälisessä kirjallisuudessa sisäisen yrittäjyyden käsitettä vastaavat intrapreneurship ja corporate entrepreneurship (Heinonen 2007). Huuskosen (1992, 47) mukaan suomenkielen yrittäjyys ja englannin entrepreneurship yhdistetään myös 'sisäiseen yrittäjyyteen' tai 'yrittävyyteen' siten, että se tarkoittaa aloitteellisuutta ja henkilökohtaisen vastuun kantamista tuloksista myös muun työnantajan palveluksessa. Yksilöt, joita mahdollisuudet ajavat eteenpäin, ja jotka osaavat tunnistaa kasvavat markkinat, voivat toimia yrittäjämäisesti.

Omaehtoinen yrittäjyys –käsitteeseen liittyy vastuu omasta työllistyvyydestä ja toimeentulosta sekä näihin kuuluvista etuisuuksista ja riskeistä. Omaehtoinen yrittäjyys on ilmentymä yksilön roolin muuttumisesta työnjaossa ja organisaatiossa. (Kyrö 1997, 226.) Se on yksilön yrittäjämäistä toimintaa (Kyrö 2005b). Omaehtoinen yrittäjyys liittyy näin siis lähinnä yksilöön, kun sisäinen yrittäjyys voidaan käsittää myös kollektiiviseksi ilmiöksi työyhteisöön kehittyneen yritteliään ilmapiirin myötä (Nevanperä & Kansikas 2008, 7).

Eri yrittäjyysmuotojen yhteydessä viitataan usein ns. yrittäjämäisiin ominaisuuksiin ja valmiuksiin. Mitä näillä oikeastaan ymmärretään? Kirjallisuudessa käsityksestä poikkeavat toisistaan. On väitetty, että yrittäjämäinen asenne ja käyttäytyminen ovat synnynnäisiä, eikä niitä voi koulukasvatukselle edistää. Fuchs, Werner ja Wallau (2008) ovat koonneet kirjallisuudessa esiintyviä näkemyksiä yrittäjämäisistä ominaisuuksista (Taulukko 2).

TAULUKKO 2. Yrittäjämäisistä ominaisuuksista (Fuchs ym. 2008)

Kyky personalisoida tietoa	Uteliaisuus	Luovuus	Herkkyys toisten tarpeille
Kyky ajatella kriittisesti	VISIO		<ul style="list-style-type: none"> • Empatia • Kuuntelemisen taito
Oma-aloitteisuus	TAHTO / TAHTOTILA		Arvostelukyky
Valmius riskin ottoon <ul style="list-style-type: none"> • Rohkeus • Optimistisuus Virheet = Mahdollisuudet	Itseluottamus <ul style="list-style-type: none"> • Positiivinen minäkäsitys • Vahvuuksien ja heikkouksien tiedostaminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Vahva sisäinen itsekuri 	
Holistinen ajattelu	KEINOT		Verkostoitumistaidot
Joustavuus	Työtemperamentti <ul style="list-style-type: none"> • Itsekuri ja ahkeruus • Kestävyys ja stressin sieto 	Organisointitaidot	<ul style="list-style-type: none"> • Viestintä • Tiimityö

Yrittäjyyden käsitteeseen liittyy edellisten lisäksi muita ulottuvuuksia, kuten yritteliäisyys, yrittäjyyskasvatus sekä yrittäjyyskoulutus. Näitä käytetään niin Suomessa kuin esimerkiksi Englannissakin hyvin erilaisissa tarkoituksissa. Englannissa käsite 'enterprise' yksistään on ongelmallinen, koska sitä käytetään yleisesti useissa eri yhteyksissä: 'business enterprise' eli liikeyritystoiminta, 'enterprise training' eli pienyritysvalmennus ja 'enterprise initiative', mikä merkitsee Englannissa lähinnä kauppa- ja teollisuusministeriön järjestämää koulutuskonsultointia. (Pihkala 1998, 43.) Pienyritystoiminta voi vaihdella laajasti yksinyrittäjädestä korkean teknologian yrityksen johtamiseen. Kontekstierot yrittäjyyden ja pienyritystoiminnan käsitteiden käytössä on huomattava. (Garavan & Cinneide 1994.) Kirjallisuudessa lähes poikkeuksetta huomioidaan käsitteiden sisältöjen erilaisuus, jolloin sisällöt määritellään kontekstikohtaisesti.

1.4.2 Yrittäjyyskasvatus

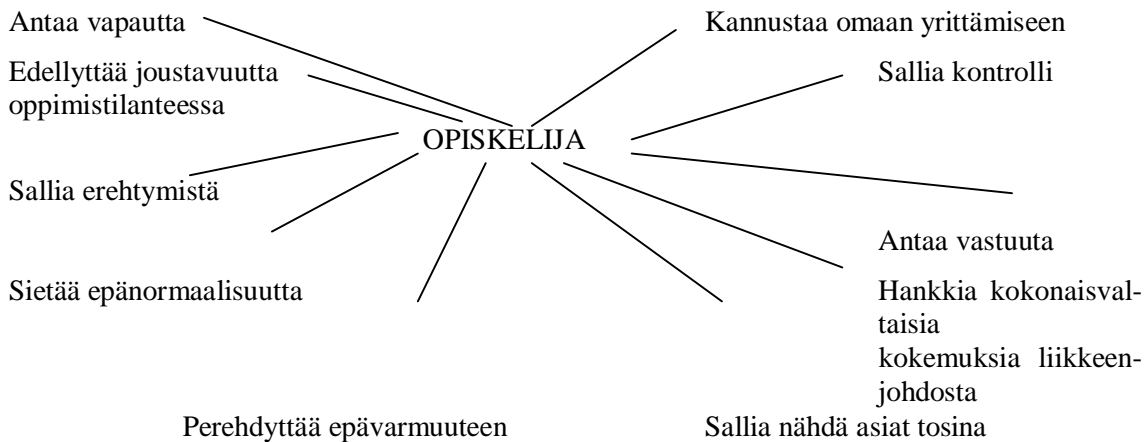
Kansikkaan (2007) mukaan yrittäjyyskasvatus alkaa kouluista. Koulujen yrittäjyyskasvatus rohkaisee nuorten aloitekykyä ja luovuutta sekä vahvistaa heidän itseluottamustaan. Yrittäjyyskasvatusta kannattaa kehittää mm. siksi, että nuorina innovatiivisiksi oppineet kansalaiset rakentavat Suomen tulevaisuuden menestystarinoita.

Yrittäjyyskasvatus ja yrittäjyyskoulutus on erotettava toisistaan. Yrittäjyyskasvatuksen päämääränä on tehdä koulutuksen ja muiden oppimisen keinoin yrittäjyydestä osa oppilaiden elämää. (Koiranen & Peltonen 1995, 10;80.) Yrittäjyyskasvatuksen käsite on ongelmallinen (Ylinen 2004). Kansainvälisessä kirjallisuudessa käsitteiden kuten ‘entrepreneurship education’ and ‘enterprise education’ käyttö ja soveltaminen on hämmäntävää (esim. Pittaway & Cope 2007; Garavan & O’Cinneide 1994).

Kyrön (2001) mukaan yrittäjyyskasvatus tarkoitti alkujaan lähinnä yrittäjiin tai yrittäjiksi aikovien kohdistunutta interventiota. Yrittäjyyskasvatuksen nykyisenä keskeisenä tavoitteena on kehittää oppijassa sellaisia tietoja, taitoja ja asenteita, jotka ovat hyödyksi työelämässä ja elinkeinoelämässä riippumatta siitä, työskenteleekö ihminen omistajayrittäjänä tai toisen palveluksessa. Tavoitteena on myös oppia miten luoda työtä itselle ja muille (Koiranen & Peltonen 1995, 13). Nykyisessä kulttuurisessa kontekstissa yrittäjyyskasvatuksen sisältö muodostuu oppilaitoksissa tapahtuvasta yrittäjyyteen kasvattamisesta (Remes 2003, 11). Rasmussenin ja Sørheimin (2005) tulkinnan mukaan yrittäjyyskasvatus -termi on joko oppimista yrittäjyydestä ilmiönä tai hyödyllisten yrittäjätaitojen oppimista.

Luukkainen ja Wuorinen (2002, 16) esittävät, että yrittäjyyskasvatuksessa on kysymys kahdesta asiasta. Ensinnäkin sen tiedostaminen, että yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet (ts. persoonallisuuden kehittymiseen liittyvät tavoitteet) kytkeytyvät yrittäjämäiseen elämän- ja työasenteeseen. Lisäksi se, että niillä on keskeinen merkitys sekä toimittaessa itsenäisenä yrittäjänä ja työskenneltäessä toisen palveluksessa. Heidän mielestään yrittäjyyskasvatuksessa on myös kysymys opetusmenetelmistä, pedagogisista valinnoista. Opettajan tekemät opetusratkaisut ovat ratkaisevia yrittäjämäisten ominaisuuksien ke-

hittymisen ja sisäistämisen kannalta. Yrittäjyyskasvatuksen oppimisympäristön tulisi sisältää kuvion 2 esittämät elementit.

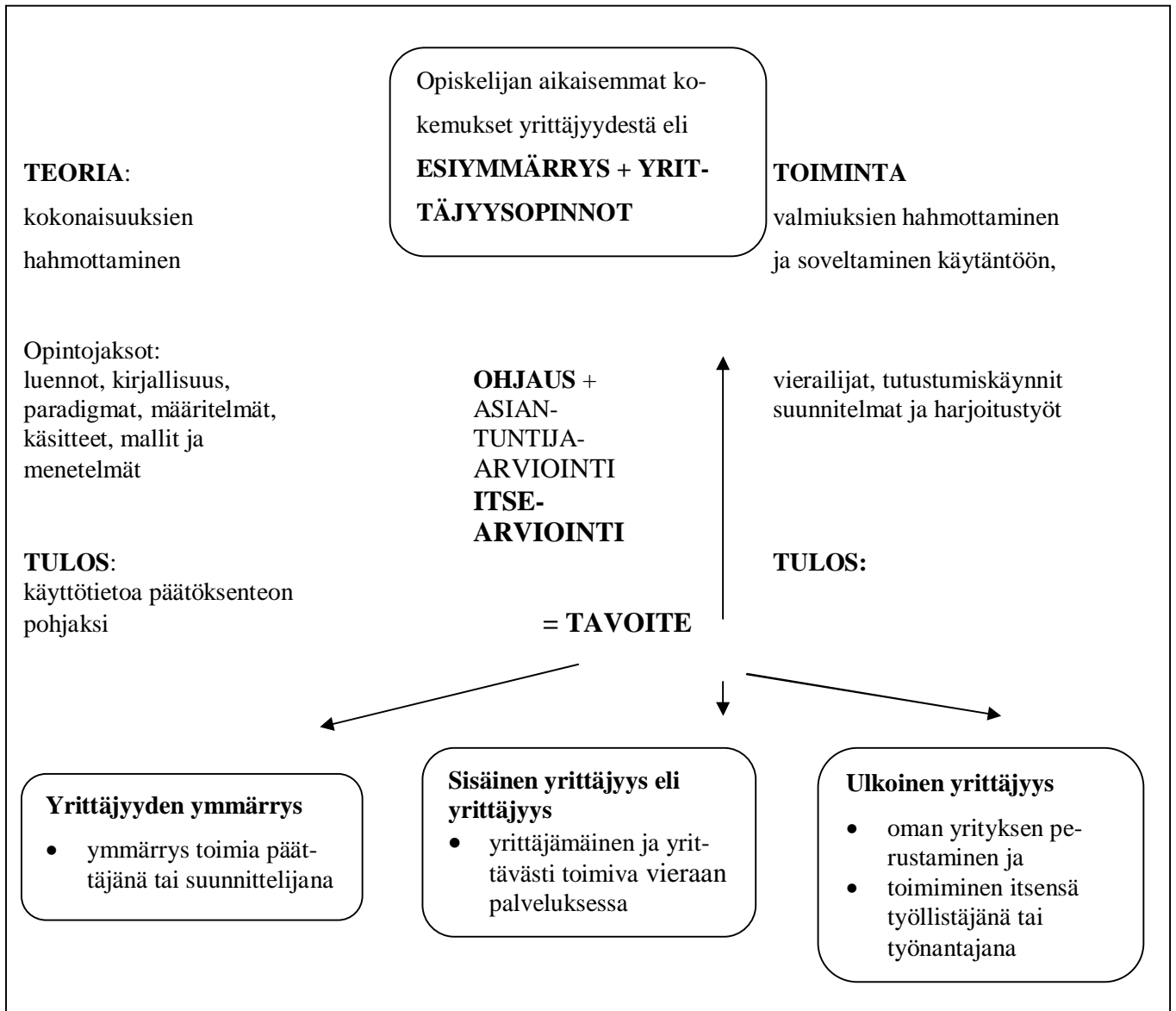
KUVIO 2. Yrittäjyyskasvatuksen oppimisympäristö (Cotton 1997 teoksessa Ylinen 2004, 60)

Cotton (1997; ref. Ylinen 2004, 60;79) toteaa, että mitä enemmän nuoret saadaan tietoisiksi yrittäjyyden taitojen opiskelun arvosta, sitä varmemmin he tulevat saamaan käyttöä näille taidoilleen. Hänen mukaan yrittäjyyskasvatuksen päätehtäviä ovat:

- kehittää kykyä selviytymiseen joustavilla työmarkkinoilla
- varustaa työskentelemään tehokkaammin ja lukuisammin pienyrityksissä
- kannustaa perustamaan omia yrityksiä
- kannustaa luovuuteen oppilaitosten ja yritysten vuorovaikutuksessa.

Koirasen ja Peltosen (1995, 40-41) mukaan yrittäjyyskasvatuksen tavoitteeksi sopii, että opiskelija arvostaa yrittäjyyttä, tuntee sen ilmenemismuodot, tunnistaa yrittäjän ominaisuudet, hallitsee perustamisen ja osaa pohtia kilpailukykyä.

Römer-Paakkasen mukaan (2001, 147–150) yrittäjäksi kasvamisen prosessi alkaa henkilökohtaisten ominaisuuksien ja tilanteiden pohjalta jokaiselle erilaisena prosessina. Esiymmärryksestä kehittyy uuden kokemuksen ja tiedon avulla ymmärrys, josta muodostuu ajan ja kokemusten myötä uusi ymmärrys. Esiymmärryksen kasvamista ymmärrykseksi eli yrittäjyyskasvatusta voidaan hahmottaa kuvion 3 'Yrittäjyyskasvatus prosessi' mukaan. Kuviossa yrittäjyysopin kokonaisuutta hahmotetaan teorian avulla. Teorian toimivuutta koetellaan soveltamalla luennoilla ja kirjallisuudesta hankittuja tietoja erilaisten harjoitustöiden ja laadittavan liiketoimintasuunnitelman avulla käytäntöön.

KUVIO 3. Yrittäjyyskasvatus prosessina (Römer-Paakkanen 2001, 148)

Yrittäjyyskasvatuksessa voidaan nähdä kolme tavoitetasoa. Asennetaso ulottuu läpi koko koulutussysteemin esikoulusta yliopistoon ja täydennyskoulutukseen. Tietotaso painottuu peruskoulun jälkeiseen aikaan, taito puolestaan erityisesti ammattikoulutukseen. (Ristimäki & Evälä 2001; Römer-Paakkanen 2007.) Remes (2003) kokoaa väitöskirjassaan yrittäjyyskasvatukseen toteuttamiseen vaikuttavia tekijöitä, joita ovat mm. avoin ja vapaa toimintaympäristö sekä ympäröivä kulttuuri. Avoimuus tulee ulottaa kaikkiin yrittäjyyden muotoihin. Keskeisiä kasvatuksellisia elementtejä ovat opiskelijan minäkuvan ja ammatillisen identiteetin vahvistaminen myös yrittäjyyden kohdalla. Pitkäkestoinen kasvatus edellyttää yhteistyötä eri koulutusjärjestelmien välillä. (Leskinen 1999.)

Yrittäjyys yrittäjämäisenä toimintana (funktionaalinen yrittäjyys)

		Yrittäjämäinen toiminta	Ei yrittäjämäinen toiminta
Yrittäjyys ammattina (indikatiivinen yrittäjyys)	Kyllä	Ulkoinen yrittäjyys	Ulkoinen yrittäjyys
	Ei	Sisäinen yrittäjyys	
		Koulun yrittäjyys- kasvatuksen alue	

KUVIO 4. Koulun yrittäjyyskasvatuksen alue (Ristimäki 2001, 18).

Koulun ja sen opetussuunnitelmien mukaiseen yrittäjyyskasvatuksen opetukseen sopiva yrittäjyyden määritelmä löytyy funktionaalisesta yrittäjyydestä, jolla tarkoitetaan yrittäjämäistä toimintaa ilman ulkoiseen ja sisäiseen yrittäjyyteen liittyviä omistussuhteita. Tästä voidaan havainnollistaa oheisen kuvion mukainen koulun yrittäjyyden opettamisen ja kasvattamisen alue. Yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena on yksilön yrittäjämäinen toiminta ja sen edistäminen tulevaisuuden työtehtävistä riippumatta. Opetukseen kuuluu kuvion mukaisesti osia sekä ulkoisesta että sisäisestä yrittäjyydestä. Lisäksi siihen on aina sisällyttävä yrittäjämäiseen toimintaan liittyvää kasvatustoimintaa. (Kuvio 4.)

Yrittäjyyden kolmen eri muodon ohella yrittäjyyskasvatuskäsitteen moninaisuutta on tarkasteltu oppimisen näkökulmasta, jolloin on nostettu esille ulottuvuudet ”oppia ymmärtämään yrittäjyyttä”, ”oppia tulemaan yrittäjämäiseksi” ja ”oppia tulemaan yrittäjäksi” (Hytti ja O’Gorman 2004).

Ristimäki (2001) jakaa yrittäjyyskasvatuksen neljään eri toteutumistasoon:

- Taso 1: Kaupallisten aineiden opetus
- Taso 2: Yrittäjyysilmiön aito teoreettinen tieto
- Taso 3: Menetelmien tukema käyttäytymisen muutos
- Taso 4: Kouluyhteisö yrittäjyyteen sosiaalistavana yhteisönä.

Neljäs taso on se visio, johon yrittäjyyskasvatuksella pyritään.

Koululla on merkittävä rooli nuorison asennekasvatuksessa. Taulukossa 3 on esitelty sekä Ruotsin koulun tavoitteet (1994) että yrittäjän erityispiirteitä. Koulun tavoitteet ovat hyvin lähellä yrittäjämäisen ideaalin tavoitteita. Koululaisia kannustetaan omaaloitteisuuteen, refleктоimaan omaa oppimista ja organisoitumaan kavereiden kanssa. Nämä taidot ja ominaisuudet ovat hyödyllisiä elämän taitoja kenelle tahansa, mutta erityisesti yrittäjyydessä.

TAULUKKO 3. Ruotsalaisen peruskoulun ja lukion tavoitteet sekä yrittäjän erityispiirteet: Koulutus yrittäjyyteen (Johannisson & Lindmark 1997, 192)

Koulun tavoitteet 1994	Yrittäjän erityispiirteet
Uteliaisuuden kehittäminen, halu oppia	Valppaus, muutosorientoitunut
Omien oppimismetodien ja näkemysten vaaliminen	Henkilökohtainen 'teoria' ohjaa toimintaa / tekoja
Yhteistyön ja omavaltaisuuden huolehtiminen	Luottamus henkilökohtaisissa kontakteissa / verkostoissa
Käsitysten testaaminen ja ongelmien ratkaiseminen	Ei pidä asioita itsestään selvyytenä
Kokemusten reflektointi	Kokemuksesta oppiminen
Oman oppimisen arviointi	Itsekritiikkiä dialogista muiden kanssa

Myös suomalaisessa koulussa yrittäjämäiset valmiudet liittyvät siihen, että oppilas kykenee hallitsemaan omaa toimintaansa itsesäätelyllä ja kykenee itsereflektointiin. Perusopetuksessa yrittäjyyskasvatuksen tavoitteita ovat erityisesti oppilaan ja oppilasryhmien sisäisen yrittäjyyden kehittäminen, jolloin oppilaat tulevat kuitenkin myös tietoiseksi työelämästä ja he näkevät yrittäjyyden yhtenä ammattivaihtoehtona. Erityisesti sisäinen yrittäjyys liittyy oppilaan yrittäjämäisten valmiuksien kehittyminen. (Seikkula-Leino 2009.)

Fuchsin ym. (2008) mukaan opetus- ja oppimisprosessit tulisi mukauttaa kunkin oppijan yksilöllisiin tarpeisiin, vahvuuksiin ja heikkouksiin. Yrittäjyyskasvatus on vaikuttavaa vain toimintaympäristössä, joka haastaa oppijan käyttämään hyväksi koko potentiaalinsa, ja joka pitää virheitä oppimistilaisuuksina eikä epäonnistumisena. Kriittinen ajattelu on rakentavan kriittisyyden keino, johon tulee kannustaa. Luovan ajattelun ja joustavuuden vaalimiseksi tulee oppijaa rohkaista siirtämään hankittua osaamista uusiin kon-

teksteihin. Tämä opettaa ymmärtämään kuinka eri asiat ovat sidoksissa toisiinsa. Yrittäjyyskasvatus on elinikäinen prosessi.

Yrittäjyyskasvatuksen kehitys

Yrittäjyyskasvatuksen tutkimusta on tehty kolme vuosikymmentä. Tutkimuksen kehitys voidaan tiivistää neljään vaiheeseen (Taulukko 4).

TAULUKKO 4. Yrittäjyyskasvatuksen vaiheet (Kyrö, Lehtonen & Ristimäki 2007, 22–23)

Vaihe	Luonnehdinta
Vaihe 1: 1980-luvun loppu ja 1990-luvun alku	Haaste piirreteorioille – onko yrittäjyys synnynäistä vai voiko yrittäjyyteen kasvattaa
Vaihe 2: 1990-luvun loppua ja 2000-luvun alku	Mitä on yrittäjyyteen kasvaminen ja yrittäjämäinen oppiminen
Vaihe 3: 2005-	Miten yrittäjyyttä opetetaan
Vaihe 4: Odotus seuraavalle vaiheelle	Millainen on yrittäjämäinen opettaja ja oppimisympäristö

Vaihetta 1 kuvaa luopuminen yrittäjyyden perinteisestä selityspäätelmästä kohti laajempaa käyttäytymistieteellistä tarkastelua. Yrittäjyyskasvatuksen ydintä 1990-luvun alussa oli liiketoimintasuunnitelman laadinta. Toisessa vaiheessa nousi esille yrittäjyyteen kasvamisen ja yrittäjämäisen oppimisen kysymykset. Myös yrittäjyyden opettamista tutkittiin. Perusopetusmuotoina olivat liiketoimintasuunnitelman ohella luennot ja tapaustutkimukset. Kolmanteen vaiheeseen siirryttäessä tutkimus eteni monitieteiseen suuntaan. Tutkimuskohteiksi on tullut esimerkiksi yrittäjämäisesti toimivaan opettajaan kohdistuva tutkimus. (Kyrö ym. 2007, 22-23.)

Leitch ja Harrison (1999, 83–84) ovat tiivistäneet kansainvälisen yrittäjyyskasvatuksen sisällön kolmeen kehitysvaiheeseen. Ensimmäinen ja varhaisin lähestymistapa oli yleisen johtamiskoulutuksen vaihe. Toiseen vaiheeseen kuului aihealueen akateemisen keskustelun lisääntyminen. Yksi keskustelun argumenteista oli yrittäjyyskasvatuksen sisällön erottaminen perinteisestä johtamiskoulutuksesta, jonka päätavoite oli suuryritysten johtamistaitojen opettaminen. Kolmannessa vaiheessa mielenkiinto on kohdistunut joh-

tajuuden (leadership) luonteeseen ja rooliin muuttuvissa organisaatorakenteissa. Tämä on toiminut perustana johtamiskoulutuksen ja yrittäjyyskasvatuksen (uus)integraatiolle.

Yrittäjyyskasvatusta koskevaa tutkimusta on vaikeuttanut käsitteiden ja kontekstien sekavuus ja hajanaisuus. Tämän vuoksi tutkijoiden on ollut vaikeaa yhdistää alan lukuisia tutkimuksia ja niiden tuloksia syvälliseksi yrittäjyyskasvatuksen ymmärrykseksi. (Matlay 2006b, 704–705; 2008, 383.) Kulttuurinen konteksti vaikuttaa yrittäjyyskasvatuksen sisältöön niin, että mannereurooppalainen yrittäjyyskasvatuskäsitys on laajempi kuin angloamerikkalainen. Yhdysvaltalainen panos yrittäjyyskasvatustutkimuksessa on vahva. Tätä tukee myös Kyrön (2005a, 181) näkemys, jonka mukaan yrittäjyyskasvatuskeskustelua on hallinnut yhdysvaltalainen näkemys. Tähän tutkielmaan luetuissa kansainvälisissä tutkimuksissa oli useita teemoja. Monissa tutkimuksissa selvitettiin voidaanko yrittäjyyskasvatusta opettaa, miten ja kenelle opetetaan (Hartshorn & Hannon 2005, 20).

Hytin ja O’Gormanin (2004) mukaan yrittäjyyskasvatuksen eri mahdollisuuksia ei ole huomioita riittävästi kirjallisuudessa eikä käytännössä. Yrittäjyyskasvatus ymmärretään liian usein vain niiden taitojen opettamisena, joita tarvitaan uuden yrityksen käynnistämässä tai pk-yritysten johtamisessa. Yrittäjyyskasvatuksen opetuksen tavoitteita ovat yrittäjyyden merkityksen opettaminen, yrittäväksi henkilöksi oppiminen ja yrittäjätaitojen opetteleminen. Yrittävä henkilö kantaa vastuun oppimisestaan, urastaan ja elämästään.

Yrittäjyyskasvatus saattaa muodostaa tulevaisuuden johtamiskoulutuksen sisällön. Kaikki organisaatiot tarvitsevat johtajia, jotka ovat vireitä, aloitteellisia ja luovia sekä kykenevät käsittelemään epävarmuutta. Näitä taitoja voidaan kehittää yrittäjyyskasvatuskoulutuksessa, jonka sisältö suunnitellaan kunkin kontekstin ja tarpeen mukaan. (Binks, Starkey & Mahon 2006.)

Löblerin (2006) mielestä tärkein asia yrittäjyyskasvatuksessa on oppimisprosessi ja sen avoimuus. Oppimisen tavoitteena on itsensä löytäminen ja kehittäminen. Löbler vertaa perinteistä yrittäjyys-/yrityskoulutusta ja yrittäjyyskasvatusta taulukon 4 mukaisesti.

TAULUKKO 5. Yrittäjyyskoulutuksen ja yrittäjyyskasvatuksen vertailua (Löbler 2006, 24)

	Yrittäjyyskoulutus	Yrittäjyyskasvatus
Fokus	tieto	prosessi
Opettaminen	tiedon siirto	oppimisen tukeminen
Koulutuksen tavoite	laaja-alainen tietämys	elämään oppiminen, autonomia, kyky itsenäiseen toimintaan
Oppilaan rooli	passiivinen kuluttaja	aktiivinen tuottaja
Opettajan rooli	sisällön välittäjä	oppilaan assistentti/tuki
Tiedon lähteet	opettaja, oppikirjat	kaikki saatavilla olevat lähteet
Kannustin tiedon hankintaa	opettaja, opetussuunnitelma	opiskelijan kysyntä
Kuka johtaa oppimisprosessia?	opettaja	opiskelija
Keiden välinen interaktio?	opettaja, opiskelija	opiskelijoiden, opettajaa ei jätetä ulkopuolelle
Aktiviteetit	kuunteleminen, lukeminen	tekeminen, ajatteleminen, puhuminen

Kansainvälisessä kontekstissa yrittäjyyskasvatuksen käsite on saanut erilaisia tulkintoja ja sisältöjä. Käsitteitä ‘entrepreneurship education’, ‘enterprise education’, ‘entrepreneurial education’, ‘enterprising education’ ja jopa ‘entrepreneurial learning’ käytetään sekä synonyymeinä että hieman eri sisällön saavina käsitteinä. Entrepreneurship education –käsite esiintyy pohjoisamerikkalaisessa kirjallisuudessa. Britanniassa ja Irlannissa käytetään etenkin enterprise education -käsitettä, jolloin on tutkittu pääasiallisesti yrittäjää. (Kyrö 2005a, 187; Kyrö & Ripatti 2006, 16-17.) Yhteisen kielen ja sen myötä yhteisen ajattelutavan puuttuminen saattaa tukahduttaa keskustelun yritteliäisyyteen kasvattamisesta (Paajanen 2000, 113).

‘Enterprise educationin’ tavoitteena on ollut henkilökohtaisten ominaisuuksien kehittäminen eli yritteliäitä ja itseensä luottavia ihmisiä. Entrepreneurship education –koulutus tähtää puolestaan yrittäjyyden edistämiseen eli itsenäisten pienyritysomistajuuden tai kasvua tavoittelevien yritysjohtajien kehittämistä. (Garavan & O’Cinneide 1994.) Myös Erkkilän (2000) ja emt Paajasen tutkimuksessa tuotiin esille edellä mainitunlaiset käsitteellöt. Erkkilä korostaa käsitteiden kontekstuaalista luonnetta, joka pohjautuu ao kontekstissa olemassa olevaan yrittäjyyden käsitteeseen. Hänen mukaansa Suomessa on

käytössä 'enterprise education'. Oma huomiona voin todeta näin asian olevan ainakin sisällöllisesti. Kansainvälisissä yhteyksissä englanninkielisen käsitteen valinnassa voi olla hajontaa. Mielestäni on tapahtunut muutosta erityisesti käsitteen 'entrepreneurship education' eurooppalaisen kontekstin merkityksessä, jolloin myös tämän käsitteen alle kuuluu henkilökohtaisten ominaisuuksien kehittäminen (esimerkkinä Euroopan unionin kirjaamat tavoitteet).

Scottin ja Hussainin (2008, 16; 20) mukaan Britanniassa yrittäjyyskasvatus (tässä enterprise education) ei tarkoita vain uuden yrityksen perustamista, vaan sisältää myös sisäisen yrittäjyyden ja olemassa olevassa organisaatiossa yrittäjämäisesti toimimista. Yrittäjyyskasvatuksen sisältöä dominoi pikemminkin yksilö tai uusi, muu kuin perheyritys, johon em. kirjoittajien mukaan sisäinen yrittäjyys liittyy.

Yrittäjyyskasvatus -käsitteen sisällön määrittelyä hankaloittaa se, että samassa artikkelissa saatetaan käyttää rinnakkain ainakin kahta edellä mainittua käsitettä sisältöjä sen tarkemmin määrittelemättä (mm. Gibb 2002, McKeown, Millman & Sursani 2006). Kyrön ym. (2007, 17) mukaan kansainvälistä keskustelua käydään enterprising education- ja entrepreneurial education -käsitteillä. Enterprising education viittaa laajemmin yrittäjyysvalmiuksien ja kompetenssien, jälkimmäinen tiukemmin liiketoimintakontekstin opettamiseen. Pittaway ja Hannon (2008) käyttävät tutkimuksessaan enterprise education -käsitettä, koska se heidän mielestä sisältää yrittäjyyskykyjen kehittämisessä käytettävät menetelmät. Henry, Hill ja Leitch (2005, 99) korostavatkin määritelmien tärkeyttä etenkin yrittäjyyden tutkimuksessa, sillä käsitteet saattavat olla samaa merkitseviä tilanteesta riippuen.

Yrittäjyyskasvatustarkastelussa esiintyy myös käsite enterprise economy, yritystalous. Gallowayn, Andersonin, Brownin ja Wilsonin (2005) mukaan yrittäjyyskasvatuksella näyttäisi olevan paljon potentiaalia kehittää taitoja, jotka ovat sopivia yritystaloudelle. Yritystalous käsittää kaikki yrittäjyyden muodot mukaan lukien organisaatioiden sisäisen yrittäjyyden kuin myös pienten yritysten perustamisen ja kasvun. Britanniassa onkin esitetty, että yrityskulttuurin rakentaminen on elintärkeää. Yrittäjyys- ja yritystietouden lisäksi korostetaan sekä palkkatyössä että yritystoiminnassa hyödynnettävien taitojen oppimisen lisäämisen puolesta.

1. 5 Tutkimusten teemoja

Yrittäjyys- ja yrittäjyyskasvatustutkimuksessa käsitellään monia aiheita. Kuratkon (2005, 581) mukaan tutkimuskohteita ovat johtamistaidot, rahoitus, yritysstrategiat, yrittäjyydet ja heidän menetelmät, yrittäjän riskit ja trade-off -tilanteet, nais- ja vähemmistöyrittäjyys, yrittäjyyshenki, yrittäjien ja erilaisten yritysten taloudelliset ja yhteiskunnalliset kontribuutiot sekä yrittäjyyteen liittyvät eettiset näkökulmat. Lähes puolessa tutkimuksissa mielenkiinnon kohteena olivat yrittäjyyskasvatuksen yhteiskunnalliset vaikutukset. Myös teknologisia vaikutuksia pidettiin tärkeinä. (Bécharde & Grégoire 2005.)

Learning about entrepreneurship ja learning for entrepreneurship –teema eli oppi yrittäjyydestä ja yrittäjyyttä varten toistuu useissa tutkimuksissa. Yrittäjyyskasvatuksen opetuksessa on havaittavissa selvää siirtymistä siitä, mitä yrittäjyyskasvatus on enemmän learning for –teemaan eli mitä varten opiskellaan. Jälkimmäisessä painotetaan yksilön kehittymistä, jota edesautetaan muun muassa kehittämällä opetusmenetelmiä. (Gibb 2002.)

Koulutusten sisältöä on analysoitu eri näkökulmista. Brittiläisissä ja yhdysvaltalaisissa tutkimuksissa painopiste on korkeakoulujen yrittäjyyskasvatuskoulutus. Yhdysvaltalaisen koulutuksen sisällöissä korostuu liiketoimintasuunnitelman laatimisen opettamisen merkitys. Koulutuksen keskeisin tavoite on opettaa varallisuuden luomista ja pienyrityksen toiminnassa tarvittavia taitoja (Hytti & O’Gorman 2004). Yhdysvaltalaisessa keskustelussa tuodaan mukaan myös alan koulutusta järjestävät yksityiset konsultit ja yhdistykset (Henry ym. 2005). Euroopassa opetetaan yrittäjyyden tärkeyttä ja pohditaan yrittäjyyden motiiveja (Gibb 2002). Itävallan, Suomen, Britannian ja Irlannin yrittäjyyskasvatuksen tärkein tavoite koulutustasosta riippumatta oli aloittavien yritysten määrän lisääminen (Hytti & O’Gorman 2004).

Henry ym. (2005) ovat selvittäneet kaksiosaisen tutkimuksensa ensimmäisessä osassa yrittäjyyskasvatuksen ja -koulutuksen tärkeyttä modernissa, muuttuvassa ympäristössä. Toisessa osassa käsiteltiin koulutuksen arviointiin kohdistuvia vaikeuksia sekä tehokkuusnäkökulmia. Ydinkysymyksenä oli selvittää voiko yrittäjyyttä opettaa vai ei. Yrittäjyyskasvatuksen todetaan olevan arvoitus, koska yrittäjyysprosessiin kuuluu sekä taidet-

ta ja tiedettä. 'Tiede', eli liiketoimintaan ja johtamiseen liittyvät taidot, on opetettavissa perinteisin pedagogisin menetelmin. 'Taiteeseen' kuuluvia asioita kuten yrittäjyyden luovia ja innovatiivisia ominaisuuksia ei voida opettaa. Molempia osa-alueita tarvitaan, vaikka tutkijat eivät olekaan saavuttaneet yksimielisyyttä esimerkiksi yrittäjyyden teorian ja käsitteen määrittelystä.

Jack ja Anderson (1999) ovat myös sitä mieltä, että yrittäjyyden 'taide' ei taivu helposti opetettavaksi, vaan taidetaito tulee kokemuksen myötä. Tekemällä oppiminen eli opiskelijoiden työskentely pienyrittäjissä on mahdollisesti yksi oppimiskeino. Yrittäjien kanssa työskentelevät opiskelijat kohtaavat useimpien yrittäjien kokemat ennakoimattomien tilanteiden riskit ja epäselvyydet.

Yrittäjyyskasvatusohjelmien arviointia ovat tutkineet myös Fayolle, Gailly ja Lassas-Clerc (2006). Yhteisen arviointiviitekehityksen kehittäminen on tarpeen, koska koulutusohjelmien tarjonta ja siihen liittyvä resursointi on moninkertaistunut. Arviointikohteen koulutettavat halusivat kehittää yrittäjyystietouttaan, oppia innovoimaan, kehittämään uusia aktiviteetteja ja ylipäätään selvittämään mistä yrittäjyydestä on kysymys. Tutkimuksessa käytetty arviointimenetelmä, theory of planned behaviour, painottaa yrittäjyysasenteiden merkitystä uusien yritysten lukumäärien sijaan. Koulutuksen yhteiskunnallista, kulttuurista ja taloudellista vaikutusta on näin mahdollista arvioida.

Fiet (2000a ja 2000b) on tutkimuksessaan selvittänyt yrittäjyyden opetuksen teoriaa. Yrittäjyyden yleistä teoriaa tarvitaan ja sen luominen tulee olla tavoitteena. Yleistä teoriaa tarvitaan, sillä esimerkiksi yrittäjän menestystä käsittelevät teoriat kumoavat toisensa ilman yleistä teoriaa. Opetuksen teoreettista sisältöä tulee lisätä, koska teoria on olennainen osa opetuksen sisältöä. Teorian ja learning by doing –menetelmän avulla opiskelijan taitotasoa voidaan nostaa. Toimiva teoria ja siihen liittyvät aktiviteetit ovat yhteydessä olosuhteisiin eli ihmisiin, paikkaan ja ajankohtaan. Opiskelijoiden teoriaan tuntemia ennakoasenteita voidaan vähentää ottamalla heidät mukaan opetuksen suunnitteluun ja käyttämällä osallistavia opetusmetodeja. Myös Jackin ja Andersonin (1999) mukaan teorian opetusta tarvitaan, sillä teoria tukee käytäntöä ja auttaa opiskelijoita ymmärtämään liike-elämään kuuluvia lainalaisuuksia.

Heinosen ja Poikkijoen (2006) mukaan myös opettajan tulee pyrkiä yrittäjämäiseen toimintaan. Kaikilla koulutustasoilla yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena tulee olla yksilön yrittäjämäisen käyttäytymisen, taitojen ja ominaisuuksien kehittäminen. Myös he korostavat oikeiden opetusmenetelmien merkitystä: ne ovat yrittäjämäisen käyttäytymisen opettamisen avain. Oikeilla menetelmillä opiskelu ei ole vain oppia yrittäjyydestä ja yrittäjyyttä varten (aiemmin mainitut *learning about and for* -näkökulmat), vaan niillä mahdollistetaan yrittäjämäisen käyttäytymisen kokeminen myös luokkahuonepuitteissa. Yrittäjämäistä käyttäytymistä korostaa myös sisäinen yrittäjyys, jonka teemoista on tullut osa yrittäjyyskasvatuskoulutuksen sisältöjä. Yrittäjyyskasvatuksella ja sisäisellä yrittäjyydellä on näin huomattavia yhteisiä tavoitteita. (Jack & Anderson 1999; Heinonen 2007.)

Yrittäjyyskasvatuksen opettajan (eli kasvattajan) roolia ja toimintaa on tutkinut Hannon (2006). Korkeakoulutasoisen koulutuksen kasvattajan rooli on pedagogisesti ja käsitteellisesti haastava. Kasvattaja voi olla guru, opas, kontrolloija, auttaja tai koordinaattori. Kasvattajan avaintehtävät, tavoitteet ja haasteet vaihtelevat roolin ja kontekstin mukaan. Hytti ja O’Gorman (2004) korostavat opettajien ja muiden kouluttajien osaamisen kehittämistä.

Pittaway ja Hannon (2008) arvioivat tutkimuksessaan eräiden brittiläisten korkeakoulujen eri sidosryhmille järjestettävän yrittäjyyskasvatuksen menetelmiä ja malleja. Kaikilla valituilla strategioilla malleineen oli ansionsa ja haittansa. Tietyissä kontekstissa toimiva strategia ei välttämättä ole optimaalinen toisaalla. Myös Jack ja Anderson (1999) korostavat koulutuksen sisällön suunnittelussa sidosryhmien erilaisten odotusten ja tarpeiden huomioimisen. Pittaway ja Cope (2007) nostavat systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessaan esille yrittäjyyskasvatustutkimuksen holistisuuden. Holistisuuden kehittämistä helpottaa, jos kyetään määrittelemään yrittäjyyskasvatuksen merkitys kussakin kontekstissa tai mitä sillä tavoitellaan. Myös aikuis- ja johtajuuskoulutuksen sekä yleensä korkeakoulujen rooliin liittyvän tutkimuksen kehittäminen edesauttaisi kokonaisuuden kehittämistä.

2 YRITTÄJYYSKASVATUKSEN KEHITTYMINEN SUOMESSA

2.1 Lähtökohta

Useimmat Euroopan unionin jäsenmaat ovat 2000-luvun politiikkaohjelmissaan sitoutuneet yrittäjyyskasvatukseen toteuttamiseen koulutusjärjestelmissään. Suomi on kuitenkin ollut edelläkävijä muihin EU-maihin verrattuna. Vuonna 2004 opetusministeriö (nykyisin opetus- ja kulttuuriministeriö) linjasi toimenpideohjelmassaan, että yrittäjyyskasvatusta tulee tarjota esikoulusta yliopistoihin (Opetusministeriö, 2004).

Kansainvälisesti yrittäjyyskasvatus ei vielä ole vakiintunut osa yleissivistävän koulutuksen opetussuunnitelmia saati koulujen arkisia käytäntöjä. Suomessa kuten muissa Pohjoismaissa on yhtenäisempi koulujärjestelmä, joten niissä on helpompaa toteuttaa kokonaisvaltaisia koulunuudistuksia. Lisäksi etenkin Suomi on ollut erityisen kuuliainen toteuttamaan kansainvälisiä (edellä mainitusti Euroopan unionin politiikkaohjelmien suositukset) koulutuspoliittisia muutoshankkeita. Suomalaisessa koulutusjärjestelmässä on omaksuttu laaja näkemys yrittäjyydestä: yrittäjyyskasvatuksessa tulee edistää kaikkia yrittäjyyden muotoja. Yrittäjyyskasvatuksen eri osa-alueet ja tavoitteet kuitenkin painotuvat eri tavoin riippuen koulutusasteesta. (Korhonen 2012.)

Kaiken julkista rahoitusta nauttivan opetuksen on pidettävä tavoitteenaan kansalaisen toimintakyvyn ja elämänhallinnan edistäminen. Tämä tehtävä nostettiin etualalle, kun yrittäjyyskasvatusta alettiin sijoittaa opetussuunnitelmiin. Suomalaisen yrittäjyyskasvatuksen ensimmäinen aalto alkoi 1990-luvun puolivälin tienoilla ja jatkui vuoteen 2003. Toisen aallon aloitti lukion opetussuunnitelmien perusteiden päivitys, jolloin yrittäjyyskasvatus yhdistettiin samaksi aihekokonaisuudeksi aktiivisen kansalaisen kanssa. (Ikonen 2006, 15, 75.)

Yrittäjyyden ja yrittäjyyteen liittyvän koulutuksen merkitys ovat olleet esillä sekä EU:ssa että kansallisesti. Vuonna 2000 Lissabonin Eurooppa-neuvoston kokous asetti tavoitteekseen rakentaa unionista maailman kilpailukykyisin ja dynaamisin tietopohjainen talous. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi edellytettiin muun muassa toimenpiteitä yrittäjyyden edistämiseksi. Yrittäjyyden edistäminen yhdeksi koulujärjestelmän painopisteeksi kirjattiinkin Euroopan unionin neuvoston linjauksiin v. 2001. Euroopan unionin komission vihreä kirja 2003 loi koulutuksen suuntaviivoja. Koulutuksen olisi osallistettava edistettävä yrittäjyyttä luomalla oikeanlainen ajatustapa ja tietoisuus yrittäjän ura-

vaihtoehdosta sekä vahvistamalla yrittäjätaitoja. Näitä tavoitteita on vahvistettu kansallisesti hallituksen politiikkaohjelmilla. (Opetusministeriö 2004.)

Kansallinen yrittäjyyskasvatus oli kuitenkin esillä jo vuonna 1986. Tuolloin ammatillisesta koulutuksesta koskeva lainsäädäntö sisälsi yrittäjyyden edistämisen tavoitteen koulutuksen ja kasvatuksen keinoin. Ristimäki (2001) lainaa Eduskunnan sivistysvaliokunnan mietintöä vuodelta 1986: ”*Ammatillisen koulutuksen tulee... perehdyttää opiskelijat yrittäjyyteen, yritystoimintaan ja paikallisiin olosuhteisiin*”.

2.2 1990-luku

Opetushallituksen antamat opetussuunnitelmat (ops) määrittelevät, millaisia taitoja yksilöiden tulisi saavuttaa ja millaisia koulutusohjelmia tulisi toteuttaa (Seikkula-Leino 2007a). Virallisesti yrittäjyyskasvatus on ollut aihekokonaisuutena peruskoulun ja lukion opetussuunnitelmissa vuodesta 1994 lähtien. Samana vuonna aloitti toimintansa yrittäjyyskoulutustoimikunta, jonka piti avustaa opetushallitusta yrittäjyyskoulutuksen edistämässä (Koironen & Peltonen 1995, 116). Toisen asteen opetussuunnitelmiin yrittäjyyskasvatus tuli vuonna 2000. Alkuaikoina yrittäjyyskasvatuksen sisältö oli pääsääntöisesti yrittäjyyskoulutusta, jossa painotettiin yrittäjiksi aikovien kouluttamista ulkoiseksi yrittäjiksi.

Yrittäjyyskasvatuskoulutuksen tavoitteisiin kuului sekä laaja näkemys yrittäjyydestä että työelämäyhteyksien ja yrittäjien käytännön toiminnan tuntemuksen korostaminen kaikilla kouluasteilla. Opiskelijoiden toivottiin kehittyvän oma-aloitteisiksi, tunnollisiksi ja luoviksi työyhteisön jäseniksi, jotka ovat rohkeita ja työtään arvostavia työntekijöitä (*sisäinen yrittäjä*). Toiselle asteelle määriteltiin pakolliset työssäoppimisjaksot ja yrittäjyysopinnot, joiden tarkoituksena oli edistää *ulkoista yrittäjyyttä*. Myös ammattikorkeakoulujen asetuksen (1995, päivitetty 2003) mukaisesti tuli kouluttaa opiskelija niin, että tämä kykenee työskentelemään itsenäisesti yrittäjänä. Lisäksi merkittävänä tavoitteena nähtiin pienyritysten merkityksen tunnistaminen taloudessa ja laajemmin yhteiskunnan hyvinvoinnin luomisessa. (Ristimäki 2001; Kyrö ym. 2007.)

2.3 2000-luku

2000-luvulla opetusministeriön tavoitteena on ollut lisätä yrittäjyyden houkuttelevuutta uravaihtoehtona sekä kiinnittää huomiota yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen ja toteuttamiseen eri koulutusasteilla. Yrittäjyydestä tulikin 2000-luvulla osa opetushallituksen eri koulutusasteiden valtakunnallisia opetussuunnitelmien perusteita: lukioon 2003 (lops) ja peruskouluun 2004 (pops). Koko koulujärjestelmää koskeva yrittäjyyden osaamispohjan vahvistamista koskeva 'Yrittäjyyskasvatuksen linjaukset ja toimenpideohjelma' julkaistiin vuonna 2004. Ohjelmaan kirjattuina tavoitteina on myönteisen yrittäjyyskulttuurin ja asenneilmapiirin parantaminen valtakunnallisesti ja alueellisesti, sisäisen ja ulkoisen yrittäjyyden edistäminen, uuden yritystoiminnan ja innovaatiotoiminnan kehittäminen ja sukupolvenvaihdosten tukeminen. Menetelminä opetusministeriö esittää koulutuksen ja työelämän välisen vuorovaikutuksen lisäämistä, opettajien ja opinto-ohjaajien yrittäjyystietojen parantamista sekä opetussisältöjen ja menetelmien kehittämistä kaikessa koulutuksessa. Jokaiselle koulumuodolla perusopetuksesta yliopistoon on määritelty omat teemat. (Opetusministeriö 2004; Lassila 2008, 198.)

Alku- ja perusopetus

Esiopetukseen yrittäjyyskasvatus on kirjattu asennekasvatuksena ja elämässä tarvittavien taitojen oppimisena oman tekemisen kautta (Suomen Kuntaliitto 2003, 27). Perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksen 2004–2006 yksi aihekokonaisuus oli osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys. Tämän aihekokonaisuuden päämääränä on auttaa oppilasta hahmottamaan yhteiskuntaa eri toimijoiden näkökulmista ja kehittää osallistumisessa tarvittavia valmiuksia sekä luomaan pohjaa yrittäjämäisille toimintatavoille. Yrittäjyyden teemoja käsitellään erityisesti yhteiskuntaopissa ja oppilaanohjauksessa. Teemoina ovat yrittäjyys yleensä ja sen merkitys yhteiskunnalle, perustietoa yrittäjyydestä ammattina sekä työelämään tutustuminen. Perusasteen yrittäjyyskasvatus ymmärretään liittyvän ensisijaisesti yritteliäisyyden eli sisäisen yrittäjyyden ja omaehtoisen yrittäjyyden kehittämiseen. (Pihkala 2007, 162; Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004.)

Lukio-opetuksessa kaikille yhteinen aihekokonaisuus on aktiivinen kansalaisuus ja yrittäjyys, joka sisältyy oppiaineisiin eri aihekokonaisuuksina. Tavoitteeksi on nimetty opiskelijoiden kasvattaminen osallistuviksi, vastuuta kantaviksi ja kriittisiksi kansalai-

siksi. Yrittäjyyden eri muotoihin, mahdollisuuksiin ja toimintaperiaatteisiin tutustumisessa hyödynnetään yhteistyötä esimerkiksi yritysten kanssa koulun oman aktiivisen toiminnan lisäksi. Opetuksen on annettava tukea elinikäiseen oppimiseen ja itsensä kehittämiseen. (Lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteet 2003; Valtioneuvoston asetus 955/2002; Seikkula-Leino 2007b, 106.)

Opetussuunnitelmien perusteisiin sisältyy velvoite paikallisten opetussuunnitelmien käyttöönotosta. Koska opetussuunnitelmat ovat normipohjaisia, velvoittavat ne paikallisella tasolla toteuttamaan opseissa määritellyjä asioita. Kaikissa kunnissa tulisikin tämän mukaan toteuttaa yrittäjyyskasvatusta. (Seikkula-Leino 2006, 67.)

Korkeakoulut

Ristimäen (2001) mukaan yliopistoissa yrittäjyys/yrittäjyyskasvatus tuli esille ensimmäisen kerran yliopistojen ja opetusministeriön Yliopisto-opinnot –oppaassa vuonna 1996. Ristimäki on aiemmassa (1998) tutkimuksessaan selvittänyt yliopisto-opintojen vaikutusta yrittäjyyteen tai yrittäjämäisiin ominaisuuksiin. Yrittäjyys ja yrittäjäksi identifioituminen harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta eivät ole kuuluneet koulutusohjelmien tavoitteisiin. On kuitenkin huomattava, että yliopistot kouluttavat opettajat kaikille formaalin koulujärjestelmämme eri asteille. Nämä opiskelijat tulevat toimimaan myös tulevien sukupolvien kasvattajina yleensä, mutta myös yrittäjyyskasvattajina. Yrittäjyyskasvatuksen linjaukset ja toimenpideohjelmaan (2004) kirjattiin yliopistoille omat yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet. Näitä ovat liiketoimintaosaamisen kehittäminen, akateemisen yrittäjyyden edistäminen, tutkimustulosten hyödyntämisen edistäminen, tiedepuisto/teknologiakeskus-tyyppisen yhteistyön kehittäminen, opinnäytetöiden ja jatkokoulutusprojektien toteuttaminen yhteistyössä työelämän kanssa sekä opettajakoulutuksen kehittäminen.

Tampereen yliopistolla oli yrittäjyyskasvatuksen professuuri vuoteen 2005. Tällä hetkellä yrittäjyyskasvatuksen professuuri on Aalto yliopiston kauppakorkeakoulun (Helsingin kauppakorkeakoulu) pienyrityskeskuksesta. Professuuria hoitaa Paula Kyrö, joka oli myös Tampereen viranhaltija.

Yrittäjyyskasvatuksen politiikkatoimenpiteitä

Vanhasen hallitukset ovat kirjanneet yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen hallitusohjelmiinsa. Hallitusohjelmaan 2003-2007 sisältyi yrittäjyyden politiikkaohjelma. Ohjelman viidestä osa-alueesta yksi oli yrittäjyyskasvatus ja yritysneuvonta. Ohjelmaan liitteen opetusministeriö julkaisikin jo edellä mainitun yrittäjyyskasvatuksen linjaukset, jotka kattavat läpäisyperiaatteella koko koululaitoksen. Alueellisella ja paikallisella tasolla tavoitteena oli saada yrittäjyyskasvatus osaksi koulujen omia opetussuunnitelmia ja opetusta. Tämän seurauksena kolmekymmentä prosenttia kouluista vahvisti yrittäjyyskasvatuksen roolia. Vanhasen toisen hallituksen (2007-2010) hallitusohjelmaan kirjattiin edelleen samat yrittäjyyskasvatuksen linjaukset, joiden tavoitteena oli yrittäjyyskasvatuksen monipuolistaminen ja laajentaminen peruskouluissa ja lukioissa. (Valtioneuvosto 2004; 2007.) Kataisen hallituksen hallitusohjelmassa todetaan, että yrittäjyyskasvatusta vahvistetaan kaikilla koulutusasteilla (Valtioneuvosto 2011).

Yrittäjyyskasvatuksen merkittäviä suomalaisia toimijoita ja teoksia

Professori Paula Kyrö on yksi maamme nimekkäimmistä yrittäjyyskasvatuksen toimijoista. Ennen häntä yrittäjyyskasvatusta tekivät tunnetuksi Matti Koironen ja Matti Peltonen. Heidän kirja *Yrittäjyyskasvatus* (Koironen & Peltonen 1995) on ollut pitkään alan opiskelijoiden käytössä. Varhaisimpiin yrittäjyyskasvatuksen teoksiin kuuluu myös Paula Kyrön ja Jouko Nissisen raportti *Yritä itse, muutoksen kautta jälleenyrittäjyyteen* (1995) sekä Kyrön väitöskirja (1997) (Nurmi 2008, 168.) Kari Ristimäki runsaalla tuotannollaan on myös alan johtavia tutkijoita maassamme.

Hanke-esimerkkejä

Yrittäjyyskasvatushankkeita käytännössä esittelee esimerkiksi Suomen Kuntaliiton julkaisu (2003) *'Yrittäjyyskasvatusta käytännössä – esimerkkejä ja kokemuksia Yrittäjyys ja kunnat –hankkeessa'*. Aiemmin yrittäjyyden edistäminen kunnissa on kohdistunut etenkin ulkoisen yrittäjyyden kehittämiseen. Sisäisen yrittäjyyden ja yrittäjyysasenteen merkitys on kasvanut kuitenkin vuosien mittaan. Paikallisen yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen välinen sidos on nähty tärkeäksi alueen kehittämistoiminnassa. Yhteistyö elinkeinoelämän ja oppilaitosten välillä on hankkeen perusteella ollut tuloksellista. Seuraavassa on lueteltu joitakin eri kouluasteiden hankkeita:

- Heinolan kurssikeskus järjesti vuosina 1997–98 yrittäjyyskasvatuksen - koulutusohjelman Tähtiopettaja joka kuntaan. Koulutusohjelman päätavoitteena oli viedä yrittäjyyttä ja yrittäjyyskasvatusta kuntien koululaitoksiin yhteistyössä elinkeinoelämän kanssa. Tähtiopettaja-ohjelman pohjalta syntyi malli A Project on Entrepreneurial Education in Pieksämäki Area (Ylinen 2004, 59).
- Toisen asteen koulutuksen Nuori yrittäjyys –ohjelma tarjoaa mahdollisuuden harjoitella yrittäjyyttä. Ohjelma kuuluu monen toisen asteen kaupan ja hallinnon tutkintorakenteeseen. (Muuramen yrittäjyyslukio, Pyhäjoen lukio ja Porin Lyseon lukion yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen opinnot). (Kansikas 2007.)
- Korkeakoulujen yrittäjyys Hankkeisiin kuului Lyyti – Löydä oma yrittäjyytesi - projekti Joensuun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen ja kasvatustieteen laitoksen yhteistyönä vuosina 2001–04. Sen tavoitteena oli antaa valmiuksia ja välineitä yrittäjyyskasvatuksen suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi kouluissa, oppilaitoksissa ja kunnissa. Kohderyhminä olivat sekä opettajiksi opiskelevat että ammatissa toimivat opettajat. (Kansikas 2007.)
- Ala-asteella tapahtuvaa asennekasvatusta edustaa JoRaJuPuSu-alueen (Joroinen, Rantasalmi, Juva, Puumala, Sulkava) hanke, jossa eri luokkatasoille on määritelty omat tavoitteet. Ykkös-kakkos-luokilla aloitetaan tutustumalla vanhempien ammatteihin.
- Euroopan sosiaalirahaston avulla on toteutettu useita hankkeita kuten nokialaiset hankkeet Ajantasa (ammattioppilaitoksen opettajien kouluttaminen työelämäjaksolla) ja Yrittäjyyskasvatusta Työelämäkämpillä (kymppiluokkalaisten jatko-opintovalmiuksien kehittäminen). (Suomen Kuntaliitto 2003.)

Lisäksi voidaan mainita opetushallituksen laatimat yrittäjyyden verkkosivut www.edu.fi. Näille sivuille on koottu keskeistä aineistoa helpottamaan opettajien ja koulutuksen järjestäjien työtä yrittäjyyskasvatuksen ja yritystoiminnan opetuksen suunnittelussa ja toteutuksessa. (Opetusministeriö 2004.)

Euroopan Unionin selvitys yrittäjyyskasvatuksen tilanteesta (European Commission 2004) raportoi merkittäviä eroja yrittäjyyskasvatuksen asemasta eri jäsenmaiden koulutusjärjestelmissä. Raportissa Suomi oli ainoa maa, joka oli kaikilla indikaattoreilla ottanut yrittäjyyskasvatuksen koulujärjestelmäänsä.

2.4 Nykytilanne

Opetusministeriö on kirjannut tahtotilansa vuoteen 2015 saakka (Opetusministeriö 2009). Eri koulutusmuotojen kehittämisen painoalueita jatketaan ja vahvistetaan. Korkeakouluopiskelijoiden yrittäjyysopintoja tarjotaan yhä laajemmin kaikille opiskelijoille ja opiskelijoiden opintoja kytketään vahvemmin korkeakoulujen tutkimus- ja kehitys-

työhön. Yliopistoilta odotetaan edelleen tutkijakoulutettavien yrittäjyysvalmiuksien vahvistamista. Myös tutkijoiden ja tiedon liikkuvuuden edistämistä yliopistojen, tutkimuslaitosten ja yritys-elämän välillä kehitetään. Yrityskasvatuksen kehittäminen on kirjattu myös työ- ja elinkeinoministeriön hallinnoimaan 'Työn, yrittämisen ja työelämän politiikkaohjelmaan'. Ohjelman tavoitteilla on yhtymäkohdat opetusministeriön tavoitteisiin. Koulujen sisäisten toimien lisäksi oppilaitoksia ja elinkeinoelämään kannustetaan keskinäiseen yhteistyöhön.

3 YRITTÄJYYSKASVATUKSEN ILMENEMISMUODOT

Yrittäjyyskasvatus tulisi kaikilla kouluasteilla, ammatillinen toinen aste mukaan lukien, sisällyttää luonnollisena osana muuhun opetukseen, sillä ”yrittäjyyteen ei voida kouluttaa vaan siihen täytyy kasvattaa” (Luhtasaari 2002 viitaten Suomen Yrittäjien Sypoint Oy:n silloisen toimitusjohtaja Tauno Jalosen haastatteluun 20.9.2000).

Gallowayn ym (2005) mukaan nuoret joutuvat ottamaan yhä enemmän vastuuta työllistymisestään, koska elinikäisiä työpaikkoja ei ole. Toisaalta opiskelijoiden odotukset instituutioita kohtaan ovat muuttumassa. Kouluttajien tulee osaltaan vastata niihin odotuksiin mitä opiskelijoiden valmistautuminen työelämään edellyttää (esimerkiksi joustavuus ja luovuus). Eurobarometrin korkeakouluopiskelijoille tekemän kyselyn mukaan useimmat olivat sitä mieltä, että koulutusohjelmien tulisi sisältää yleisiä valmiustaito-opintoja kuten viestintätaidot, ryhmätyötaitoja ja 'oppimaan oppimista'. Niiden tulisi myös antaa opetusta tiedoissa ja taidoissa, joita tarvitaan työllistymiseen ja henkilökohtaisen kehittymisen laajentamiseen. (Rae 2010.)

Yrittäjyyskasvatus voi vastata tähän haasteeseen. Yhä useimmat brittiyliopistot tarjoavatkin sisällöltään sellaista yrittäjyyskasvatusopetusta, joka mahdollistaa työelämässä selviytymisen. Tätä voidaan pitää lyhyen aikavälin tavoitteena. Pidemmällä aikavälillä yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena on myös kasvattaa valmistuneiden yrittäjyysintentionta. (Galloway ym. 2005.) Suuntauksena onkin opetuksen siirtyminen liiketoiminta- ja johtamisopinnoista enemmän opintoihin, joissa huomioidaan laajemmin oppiaineiden välinen relevanssi eli mukaan tulee luovuuden kehittäminen, humanistisia ja luonnontietä sekä teknologiaa. (Rae 2010.)

Yrittäjyyskasvatus ei nykykeskustelussa tarkoita ainoastaan yrittäjän työssä tarvittavien tietojen ja taitojen opettamista, vaan kaikkien ihmisten kasvattamista yrittäjämäiseen asenteen ja toimintatavan omaksuviksi kansalaisiksi ja työntekijöiksi. Yrittäjyyskasvatuksella pyritään siis vaikuttamaan ihmisten uravalintoihin, mutta myös muokkaamaan heidän asenteitaan ja arvojaan sekä käsityksiään omista kyvyistään, taidoistaan ja älykkyydestään. (Korhonen 2012.)

Suomessa on 1990-luvun puolivälistä lähtien kehitelty yrittäjyyskasvatuksen käsitteistöä ja otettu kantaa yrittäjyyskasvatuksen moninaisiin tehtäviin ja tavoitteisiin. 2000-luvulla ilmestyneissä julkaisuissa alan tutkijat ovat jatkaneet käsitelmäärityä ja yrittäjyyskasvatuksen tavoitteiden sekä yhteiskunnallis-historiallisten taustojen pohdintaa. Tutkijat myös antavat esimerkkejä hyvistä yrittäjyyskasvatuskäytännöistä eri koulutusasteilla. (Korhonen 2012.) Opettajien näkemyksiä on tutkittu ja korostettu opettajien avainroolia. Poliittiset päättäjät ja useat etujärjestöt ovat kirjanneet näkemyksensä erilaisiin asiakirjoihin. Mitä mieltä ovat yksittäiset, paikalliset yrittäjät? Mikä on yrittäjien ja yritysten rooli ja näkökulma yrittäjyyskasvatuksessa? Onko sitä?

Eri toimijoiden kiinnostusta on tutkittu. Vuosina 2005 ja 2006 toteutettiin perusopetuksen yrittäjyyskasvatuksen osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys -aihekokonaisuuteen kohdistuva tutkimus. Tutkimuksessa havaittiin, että yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyön kumppaneiden, opetusalan edustajien lisäksi mm. elinkeinoasioista vastaavien henkilöiden sekä yrittäjien edustajien aikomukset yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen vahvistuivat positiivisesti. Yrittäjien aikomuksissa oli kuitenkin havaittavissa aaltoliikettä ja siten innostuneisuuden vaihtelua. (Opetusministeriö 2004, 36-39; Seikkula-Leino 2009.)

3.1 Yrittäjyysopetuksen tarjonta eri maissa

Kansainväliset tutkimusraportit osoittavat tiedekorkeakoulujen yrittäjyyden opetuksen tarjonnan jyrkkää kasvua. Yrittäjyyskasvatuksen opetuksen tarjonnan määrittelemineen ei kuitenkaan ole yksiselitteinen. Mikäli minkä tahansa yrittäjyyteen liittyvän asian opettaminen katsotaan kuuluvan yrittäjyyskasvatukseen, on kurssien määrä Yhdysvalloissa noussut 1970-luvun muutamasta yli 1600 järjestäjään vuonna 2005 (Kuratko 2005, 577).

Britanniassa on nähty EU:n linjausten mukaisesti yrittäjyyskasvatus tärkeänä tekijänä kilpailukykyä ja tuottavuutta kehittävänä tekijänä. Britanniassa yrittäjyyskasvatusta tarjotaan useimmiten jatkokoulutustasolla (McKeown, Millman & Sursani 2006). Hannon (2006) toteaa, että vuonna 2006 useimmat Britannian yliopistot tarjosivat jonkinlaisen yritykseen tai yrittäjyyteen liittyvän kurssin. Yrittäjyyskasvatus ja sen opettaminen on-

kin kehittynyt Britanniassa viimeisten vuosien aikana. Keskustelua on käyty siitä, mikälaista opetusta, kenen, kenelle ja kuinka sitä pitäisi tarjota. Perinteinen business school ei ole kuitenkaan paras opetuspaikka, mikäli tavoitteena on uusien yritysten lukumäärän lisääminen. Useimpien yrittäjyyskasvatusohjelmien tärkeimmät tavoitteet oli uusien yritysten luominen ja yrittäjyyden teorian opettaminen. (McKeown ym 2006; Hartshorn & Hannon 2005.)

Birdthistle, Hynes ja Fleming (2007) tutkivat lukioiden yrittäjyyskasvatusohjelmia Irlannissa eri sidosryhmien (opettajat, rehtorit, oppilaat, vanhemmat) näkökulmista. Kaikki ohjelmat painottivat tiimityöskentelyä, luovuuden ja yrittäjämäisten taitojen oppimisen ja omaksumisen tärkeyttä. Oppimismenetelmänä käytettiin esimerkiksi ns. miniyrityksiä. Opettajien roolia ja heidän jatkuvan kouluttamisen merkitystä korostettiin. Yrittäjyyskasvatusohjelmia ei ole yleisesti tarjolla ns. työväenluokan asuttamien alueiden pienemmissä kouluissa. Ohjelmien pakollisuus vaihtelee kouluittain.

Australian hallitus osoitti innovaatio-ohjelmassaan rahoitusta muun muassa kahden tuhannen yritys- ja innovaatiotoiminnan opiskeluun tarkoitetun yliopisto-opiskelupaikan perustamiseen. Yksi näistä hankkeista on Tasmanian yliopiston yrittäjyyden ohjelma. Tämän koulutusohjelman viitekehys perustuu kansainvälisten tutkimusten erilaisiin yrittäjyyskasvatuksen (tässä 'entrepreneurial education') määritelmiin. Keskiössä on opiskelijakeskeinen oppimisen malli, jossa opiskelijan tarpeet muokkaa opiskeluprosessia. Opiskelija ottaa vastuuta tulevaisuudestaan opiskelemalla yrittäjämäistä käyttäytymistä ja taitoja. (Jones & English 2004.)

Saksaa puhuvissa maissa yrittäjyyskasvatus on ollut vahvassa nousussa. Aiemmin pidettiin tarpeellisena järjestää opetusta vain yliopistoissa tai erillisiä kursseja yrittäjiksi aikoville. Oppivelvollisuuskoulutus on onnistunut vaihtelevasti kehittämään yrittäjyysasenteita. Nyt opetusta antavien oppilaitosten, hankkeiden ja professuurien määrä on kasvanut. Yrittäjyyden professorien tehtävänä pidetään yritysten perustajien ja alan asiantuntijoiden kouluttamista sekä yrittäjyyden tuntemuksen lisäämistä. Yrittäjyyskasvatuksen tutkimuksen kehittämistä pidetään tärkeänä. (Klandt 2004; Fuchs ym 2008.)

Carayannis, Evansin ja Hansonin (2003) mukaan asenteet yrittäjyyttä kohtaan ovat Ranskassa olleet vähemmän myönteisiä kuin Yhdysvalloissa. Asenteet ovat olleet kyy-

nisempiä myös niitä tekijöitä, joilla voitaisiin kehittää yrittäjyysmyönteisempää toimintaympäristöä, kohtaan. Koululaisten yrittäjyyskoulutuksen kehittämiseksi on tehty vähän.

3.2 Yrittäjyyskasvatus ja yrittäjyysintentiont

Yrittäjyyskasvatuksen vaikutusta yrittäjyysintentiontioon ja myönteiseen ajatteluun yrittäjyyteen ovat tutkineet Peterman ja Kennedy (2003), Frank, Korunka, Lueger ja Mugler (2005) sekä Matlay (2008). Peterman ja Kennedy saivat australialaisessa oppikoulussa suoritetussa tutkimuksessa positiivisia tuloksia. Myös Frankin ym (2005) Itävallassa toisen asteen kouluissa toteutetussa tutkimuksessa saatiin samansuuntaisia tuloksia. Sen sijaan Matlayn mukaan on toistaiseksi vähän näyttöä siitä, että yrittäjyyskasvatus parantaisi yrittäjyystoimintaa. Kiistanalaiset tutkimustulokset saattavat johtua tutkimusta haittaavista käsitteellisistä ja kontekstuaalisista vaikeuksista (Matlay 2006b). Yrittäjyyskasvatuskoulutuksella voidaan täyttää Euroopan yhteisön asettama tavoite yrittäjyyden hengen nostamisesta (Frank ym 2005).

Yrittäjyyskasvatuksen sisällöissä ja opetusmenetelmissä tulisi huomioida luovuuden kehittäminen ja mahdollisuudet toimia toimintaympäristön todellisissa tilanteissa eri sidosryhmien kanssa. Tutkimuksissa on todettu, että luovuus ja yrittäjyysintentiont korreloivat positiivisesti keskenään. Luova ihminen menestyy paremmin dynaamisilla markkinoilla. Luovuuden kehittämistä tukevat tiimityöskentely- ja vuorovaikutustaidot sekä kriittinen ajattelu. (Yar-Hamidi, Wennberg & Berglund 2008; Yu & Man 2007.)

Matlay (2008) seurasi tutkimuksessaan yrittäjyyskasvatuksen vaikutusta korkeakouluopiskelijoiden toimintaan valmistumisesta yrittäjyyteen saakka. Tutkimustulosten mukaan koulutuksella näyttäisi olevan tietyn asteista positiivista vaikutusta, kun lähes 90 prosenttia tutkituista toimi yrittäjänä kymmenen vuotta myöhemmin. Tosin Matlay (2006b) toteaa, että yrittäjyysintentiontioon vaikuttavat usein esimerkiksi perheen esimerkki ja henkilökohtaiset ominaisuudet.

Yrittäjyyskasvatuksella on myönteinen vaikutus myös naisyrittäjyysintentiontioon. Erityisesti varhain annettu yrittäjyyskasvatus tukee naisten yrittäjyysintentiontoita vahvistamalla

heidän itseluottamusta. Koulutuksen sisältöjen holistisuus ja realistisuus vaikuttavat parhaiten itseluottamuksen kehittymiseen. Tämä tukee myös yritystoiminnassa tarvittavien tietojen ja taitojen oppimista. (Wilson, Kickul & Marlino 2007.)

3.3 Yrittäjät yrittäjyyskasvatuksen stakeholdereina

Euroopan komission (2008) mukaan yrittäjyyskasvatuksen edistäminen pitäisi olla yhteisöjen jäsenten yhteinen asia. Tämän mukaisesti esimerkiksi aluetoimijoiden ja yliopistojen tulisi tarjota selkeät ohjeet siitä, miten instituutiot voivat edistää alueiden sosiaali- ja talousstrategioiden toimeenpanemista. Tärkeää on myös vahvistaa tietoisuutta siitä, että korkeakoulujen ja yritysten välinen yhteistyö on molemmanpuolinen etu, win-win tilanne.

Yrittäjyyskasvatuksella onkin useita osallisia eli stakeholdereita, joilla on oma rooli toiminnan kehittämisessä ja osallisuudessa. Stakeholdereihin kuuluu edellä mainittujen korkeakoulujen lisäksi esimerkiksi poliittiset päättäjät, opettajat, opiskelijat ja yrittäjät. Stakeholdereiden mielestä yrittäjyyskasvatuksella voidaan vaikuttaa toimintakulttuurin muodostumiseen ja rakentaa yritteliäitä talouksia (McKeown ym 2006; Kirby 2004). Kullakin stakeholderilla on lisäksi omat yksilökohtaiset ja yhteiskunnalliset syynsä olla kiinnostuneita yrittäjyyskasvatuksesta. Jackin ja Andersonin (1999) mukaan heillä on eri odotukset siitä, mitä yrittäjyyskasvatuksen avulla toivotaan saavutettavan. Valtiovalta toivoo uusia työpaikkoja. Opiskelijat opiskelevat yrittäjyyttä, koska suunnitelmis- sa on oman yritystoiminnan aloittaminen tai halutaan hankkia tietämystä, joka voi olla hyödyksi työskenneltäessä suuremmissa organisaatioissa. Tietojen ja taitojen soveltaminen on aina kontekstuaalista, joten koulutuksessa tulee oppia sopeuttamaan osaaminen muuttuvien vaatimusten kohtaamiseksi.

Matlay (2010; 2011) on tutkinut Britannian korkeakoulujen yrittäjyyskasvatuksen stakeholdertoimintaa. Hän jakaa stakeholderit ensimmäisen, toisen ja kolmannen asteen toimijoihin. Yrittäjät ovat merkittävä stakeholderryhmä kuuluen toisen asteen stakeholdereihin opiskelijoiden vanhempien, alumnien ja tulevien työnantajien kanssa. Yrittäjiä kiinnostaa yrittäjyyskasvatus, koska heidänkin etu on, että tulevat yrittäjät (tai työntekijät) ovat hyvin koulutettuja, rehellisiä kansalaisia ja jotka koulutettuina todennäköi-

semmin menestyvät kuin epäonnistuvat. Yrittäjät tunsivat mielenkiintoa opiskelijoiden oppimisprosessia kohtaan, vaikka heidän vaikutus opiskelijoiden osaamisen kehittämiseen oli enimmäkseen epäsuoraa tai toissijaista tärkeydeltään.

Yrittäjyyskasvatustapahtumiin kutsuttiin korkeakoulujen henkilökunnalle tuttuja paikallisia tai alueellisia yrittäjiä. Käytännön näkemys, kokemuspohjainen tieto, työpaikat ja palaute kyseisen kurssin muodosta ja kehittämisestä olivat toimivien yrittäjien panoksia. Heille oli tärkeää, että valmistuvilla opiskelijoilla on korkea osaamistaso ja he ovat valmiita kilpailulliseen uraan. Yrittäjien mielestä yrittäjähenkiset opiskelijat edesauttavat positiivisesti talouden toimintaa. Toissijaisten stakeholdereiden vaikutus onkin motivaattorina ja fasilitaattorina vaikuttavamman yrittäjyyskasvatuksen puolesta toimiminen. Heidän näkemykset edustavat erityisesti toimialojen, työnantajien ja ammatillisten toimielinten näkemyksiä, mutta myös muun yhteisön, jonka jäseniksi vastavalmistuneet siirtyvät. (Matlay 2010; 2011.)

Yhdysvalloissa on huomattu yrittäjien merkitys sikäläisen yrittäjyyskasvatuksen opinto-suunnitelmien toteuttamisessa eli he ovat mukana paikallisen ja alueellisen kehittämistoimien suunnittelemisessa. Pidetään tärkeänä, että yliopistot ymmärtävät mitä valmistuvilta opiskelijoilta odotetaan, ja mitä taitoja sekä kykyjä arvostetaan ja mitkä hyödyntävät heitä urallaan. (Vollmers ym 2001; ref. Matlay 2010, 113.)

Kyrön ja Ripatin (2006, 20) mukaan työelämäyhteyksiä ja yrittäjien käytännön toiminnan tuntemusta korostetaan kaikilla koulutusasteilla. Tämä on huomattava kulttuurinen muutos perinteiseen ajatteluun koulutuksen ja elinkeinoelämän eriytyneistä suhteista varsinkin peruskoulussa. Näkemystä tukee se, että Euroopan komissio (2004) kehottaa yrittäjyyskasvatusta käsitelleen asiantuntijaryhmänsä loppuraportissa tunnustamaan yksityisen sektorin merkitys yrittäjyyskasvatuksessa. Yrityksiä ja yrittäjiä on rohkaistava osallistumaan mm. suoraan koulujen toimiin sekä paikallisen tason ohjelmiin.

Euroopan komission (2004) raporttiin on kirjattu monia toimenpide-ehdotuksia ja suosituksia. Yrittäjyyskasvatuksen keskeisimpinä edistäjinä paikallisyhteisöissä tulee olla alueelliset ja kunnalliset viranomaiset, mutta siihen pitää osallistua myös muita toimijoita. Yksityisten ja julkisten toimijoiden onnistuneiden kumppanuuksien rakentaminen on ratkaiseva yrittäjyyskasvatusta edistävä tekijä. Raportin suosituksiin sisältyykin esityk-

set, joiden tarkoituksena on lisätä mm. yrittäjäjärjestöjen osallistumista toimenpideohjelmien laatimiseen sekä muihin yrittäjyyteen ja liiketoimintakoulutuksen liittyviin toimiin. Yritykset voivat tukea ohjelmatoimintaa taloudellisesti tai osallistumalla opetustapahtumiin. Yritysten koulu yhteistyötoimintaa voi pitää osana niiden yhteiskunnallista vastuuta. (European Commission 2004.)

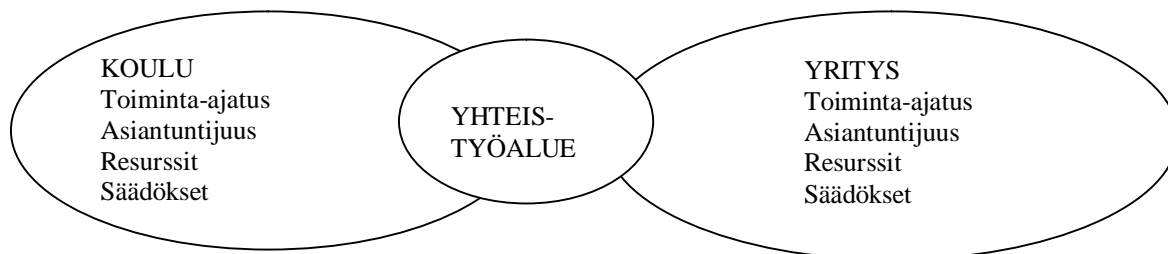
Yrityksiä saattaa motivoida yhteistyöhön yliopistojen kanssa seuraavat elementit:

- asiantuntijan neuvonta
- potentiaalisten opiskelijoiden testaaminen myöhempää rekrytointia varten
- julkisuuden saaminen (imagon rakentaminen)
- kontaktikanavan luominen yliopiston kanssa mahdollistaen uusien edistysaskeleiden / kehityssuuntien seuraamisen.

Paras tapa saada yritykset tietoiseksi näistä hyödyistä on saada yritykset, joilla on käytännön tuomaa kokemusta, kertomaan niistä. (European Commission 2008.)

3.4 Yrittäjyyskasvatuksen yritysyhteistyö ja sen menetelmät

Koulujen ja yritysten yhteistyö ei ole uusi asia Suomessa. Yrittäjyyskasvatuksen sisällyttäminen peruskoulun opetussuunnitelman perusteisiin vuonna 1994 sai aikaan lukuisia projekteja. Näiden seurauksena vakiintui melko kattava perus- ja toisen asteen oppilaitosten ja yritysten yhteistyö, usein tosin ilman suunnitelmallista päämäärää. Koska yritys voi tarjota koululle oppimisvälineen, tulee yhteistyö kiinnittää selvästi koulun kasvatus- ja yleissivistystehtävään. Kuviossa 5 kuvataan koulun ja yrityksen yhteistyön rajapintaa, joka riippuu tahojen resursseista ja näiden toimintaa ohjaavista säädöksistä. (Lähdeniemi 1997, 5-6.)

KUVIO 5. Koulun ja yritysten yhteistyön rajapinta (Lähdeniemi 1997, 6)

Leskisen (1999, 313–315) mukaan yrittäjyyskasvatuksen toteuttaminen vaatii yhteyksiä ja verkostoja elinkeinoelämään kuin myös mm. tieteisiin ja taiteisiin. Tuloksellisen toiminnan edellytys on, että kouluissa on vastuuhenkilöt yritys- ja elinkeinoelämäyhteyksien hoitamista varten ja myös yritys-elämän edustajien kouluttamista yhteistyöhön. Koulun ja yritysten välinen yhteistyö sekä yrittäjyysprojektit nähdään mahdollisuutena motivoida niitäkin oppilaita, jotka ”eivät kiinnity kouluun” (Korhonen 2012).

Pihkala kirjoittaa lisensiaattityössään (1998, 69), että Suomessa pk-sektori on ollut koulu-yhteistyössä melko toimelias ja ainakin aktiivisempi kuin vertailukohde Englanti. Vuosina 1993–1995 toteutettuun Opetushallituksen yrittäjyyskasvatusprojektiin viitaten hän toteaa, että elinkeinoelämä oli suhtautunut periaatteessa myönteisesti yhteistyöhön. Yrittäjät pitivät koulu-yhteistyötä joskus hyväntekeväisyytenä, koska siitä koitua hyötyä oli nähtävissä viiveellä vasta vuosien kuluttua. Opettajat olivat raportoineet, että isot yritykset eivät aina ottaneet koulu-yhteistyötä vakavasti. Kehittämistoimet ja yhteistyösuunnitelmat jäivät usein keskeneräisiksi.

Yrittäjyyskasvatusta voidaan toteuttaa monenlaisilla opetusmenetelmillä, joskaan yhtä oikeaa menetelmää ei ole. Erilaiset aktivoivat ja yhteistoiminnallisuuteen perustuvat menetelmät sopivat eri yrittäjyyskasvatusprosesseihin, jolloin myös kohderyhmien sisäinen räätälöinti voidaan ottaa huomioon. Perinteiset opetusmenetelmät, kuten luennot ja tentit, eivät varsinaisesti tue yrittäjämäisten ominaisuuksien kehittymistä. Oleellista yrittäjyyskasvatuksessa on toiminta (action), johon liittyy yhteistoiminnallinen ulottuvuus. On kuitenkin muistettava, että mikään menetelmä ei sinänsä aktivoi halutonta opiskelijaa. (Leskinen 1999.) Fayollen (2010, 2) mielestä yrittäjyyskasvatuksen menetelmillä on merkitystä. Fayolle mainitsee menetelminä pedagogisia lähestymistapoja kuten simulaatio, casetapaukset ja yrittäjä luokassa. Menetelminä voi olla myös käsitteellisiä lähestymistapoja, joilla arvioidaan keskeistä yrittäjyyden ulottuvuutta. Seuraavassa on esitelty kirjallisuudessa mainittuja yrittäjyyskasvatuksen yritys-yhteistyöhön liittyviä menetelmiä ja muotoja.

Yhteistyötä koulun ja elinkeinoelämän välille voi syntyä suoraan koulun ja yrityksen kesken, kollektiivisesti osana paikallista koulu-yritys-yhteistyötä tai virallista sopimusta ja epäsuorasti kansallisten tai paikallisten koulu-yritys-yhteistyötä harjoittavien instituutioiden kesken. (Pihkala 1998.) Koulu-yritys-yhteistyössä molemminpuolinen hyöty on

perustavaa laatua oleva edellytys. Onnistuneesta yhteistyöstä hyötyvät kaikki sen osapuolet, yhtäläillä oppilaat, oppilaitokset kuin yrityksetkin (Ristimäki 2001).

Perinteisiä opetusmetodeja tulisi muokata yhteiskunnan vaatimuksia paremmin vastaaviksi. ”Niin kauan kun kouluun mennään kuuntelemaan opetusta, ei voida puhua yrittäjyyskasvatuksesta”, toteaa emt. toimitusjohtaja Jalonen (ref. Luhtasaari 2002). Yrittäjyyskasvatukseen usein liitetyt yrittäjävierailut ovat Jalosen mielestä tietyssä määrin oikeutettuja ja tarkoitustaan palvelevia, mutta tulisi kuitenkin muistaa, etteivät yrittäjät ole pedagogeja, joiden vastuulle tulisi siirtää kasvatusta yrittäjyyteen. Yritysvierailut ovat hänen mukaansa nykyisellään useimmiten hyödyttömiä: vierailut tulisi toteuttaa strukturoidusta niin, että niistä voitaisiin saavuttaa hyötyjä. Yhtenä innostamisen keinona Taino Jalonen mainitsi esimerkiksi ”menestyneitä opiskelijoitamme” -gallerian perustamisen oppilaitoksiin. Esillä olisi oppilaitoksen menestyneitä oppilaita, mm. yrittäjiä, joiden menestys voisi kannustaa myös nykyisiä oppilaita samalle uralle (vrt. alumnitoiminta). (Luhtasaari 2002.)

Ristimäki (2001) toteaa, että koulun ja yrityselämän yhteistyön kehittäminen yrittäjyyskasvatuksen perspektiivistä on oma erityisalueensa. Yrityksien kanssa tehtävän yhteistyön kautta opiskelijoilla on mahdollisuus tutustua käytännön kautta siihen, millä tavalla yrittäjyys työelämässä ilmenee. Läheskään aina työssäoppiminen ei suoranaisesti tue varsinaisia yrittämiseen liittyviä seikkoja, vaan pääpaino on suorittavassa työssä. Yhtä tärkeää olisi kiinnittää huomiota myös yrittäjyyden eri muotoihin, niin sisäiseen, ulkoiseen kuin omaehtoiseenkin.

Työelämään pohjautuvia toteuttamisen muotoja ovat esimerkiksi työelämään tutustumisen TET (koululaisten TET ja opettajien opeTET), nimikkoluokka- ja kummiyritystoiminta. Yleisin ja perinteisin yhteistyön muoto ovat olleet yrittäjyys- ja yritysvierailut sekä opintokäynnit, joissa kuitenkin on esiintynyt eniten suunnitelmallisuuden puutetta. (Lähdeniemi 1997.) Työssäoppimisen, joka on työharjoittelua kehittyneempää ja tavoitteellisempää oppimista, yleisenä tavoitteena on uudistaa oppimista, mikä on haaste työpaikoille ja edellyttää työyhteisöltä yhteistyöhaluja. Yritykset saavat työssäoppimisen avulla luotua kontakteja mahdollisiin tuleviin työntekijöihinsä, rekrytoitua henkilöstöä ja luotua positiivista imagoa yrityksestä oppilaille ja sitä kautta myös heidän sidosryhmilleen. (Luhtasaari 2002.)

Lähdeniemen (1997) mukaan vapaaehtoisuuteen perustuva opeTET on tullut sitä tärkeämmäksi, mitä monimuotoisemmaksi työmarkkinat ovat muuttuneet. Nimikkoluokka- ja koulutoiminnan tai kummiyritystoiminnan kautta yhteistyötä on voitu toteuttaa yritysten tuotteisiin perustuvissa projekteissa. Yhteistyö on tuottavaa, kun vierailun suunnittelussa ja toteutuksessa muistetaan opetussuunnitelman tavoitteet. Yrittäjyyskasvatuksen oppilaitosyhteistyö, jossa koulun tulee olla aloitteentekijä, on koettu pääsääntöisesti myönteisenä, joskin myös vaivalloisena. (Lassila 2009; Kähkönen 1997.)

Koirasen ja Peltosen (1995, 45–46) mielestä tärkeintä, parasta ja omakohtaisinta yrittäjyyskasvatusta on työharjoittelu yrityksissä ja oppilaiden omilla liiketoimilla. Edellä mainittujen lisäksi esimerkiksi yrittäjä-opiskelijayhteistyö onkin yksi yhteistoiminnan muoto. Heimosen ja Handelbergin (2009) mukaan yrittäjä-opiskelijayhteistyön taustalla on yliopistoille ja korkeakouluille kirjattu aluekehitystehtävä, joka korostaa yrittäjyyden ja yrittäjämäisten toimintaperiaatteiden ja -tapojen roolia sekä merkitystä osana nykyistä ja tulevaisuuden yhteiskuntaa. Perinteisiin opetusmenetelmiin verrattuna yhteistyömalli tarjoaa opiskelijoille mm. mahdollisuuden testata opittua tietämystä autenttisissa yrittäjämäisissä ympäristöissä ja toimintatilanteissa.

Heimonen ja Handelberg (2009) toteavat yrittäjä-opiskelijayhteistyön tärkeyttä lisäävän myös sen, että yhä useampi opiskelija tulee tulevaisuudessa jossakin vaiheessa työuraansa työskentelemään itsenäisenä yrittäjänä. Yrittäjyyskasvatuksella luotu tietämys- ja osaamisperusta yrittäjyydestä ja yrittäjämäisistä ominaispiirteistä auttaa niin yrittäjänä kuin palkkatyössä toimittaessa. Yrittäjämäisiä tietoja ja taitoja opettaessa voitaisiinkin huomioida enemmän kokemuksellisia mahdollisuuksia. Opiskelijoiden lisäksi myös esimerkiksi opettajien ja tutkijoiden tietoisuutta yrittäjyyskasvatukseen liittyvistä asioista uusilla menetelmillä tulee lisätä. Toisaalta yrittäjien tulisi tutustua paremmin opiskelijoihin ja akateemiseen maailmaan. Tieto ja ymmärrys yhteistyökumppaneista, heidän toimintatavoista ja -kulttuureista edistäisi mm. yhteistyötavoitteiden saavuttamista.

Jack ja Anderson (1999) kuvaavat kuinka skotlantilaisessa yliopistokontekstissa on teoriaa ja käytännön toimintaa yhdistäen tuettu opiskelijoiden yrittäjyyteen ja yrittävyyteen oppimista. Teoria on opetuksen perusta, mutta opettajien käytännön yrittäjyyskokemuk-

sen puutteen korvaamiseksi opetuksessa hyödynnetään vierailevia yrittäjiä. Opiskelijoita tuetaan tekemään tutkimusta pienyrityksissä ja yhteistyötä yrittäjien kanssa kaikissa mahdollisissa tilanteissa. Opiskelijan yrittäjyyden ymmärtämisen kehittämiseksi opettajat pyrkivät rakentamaan teoriapohjan jokaista oppimisaktiiviteettia varten. Kokoneiden yrittäjien mentorointitoiminta sekä opettajien ja paikallisen elinkeinoelämän jäsenistä muodostuva ohjaustyöryhmätoiminta ovat käytössä. Opiskelijoilla on myös mahdollisuus esitellä töitään sekä opetushenkilökunnalle että paikallisen elinkeinoelämän edustajille.

Oppiminen ja tulokset ovat kuitenkin tärkeämpiä kuin menetelmät. Lavonen (1997, 29) esittelee yrittäjyyskasvatuksen työtapojen neljä 'perhettä':

- Persoonallisuuden kehittäminen (esim. luova ongelmanratkaisu, itsenäiset projektit)
- Sosiaalisen vuorovaikutuksen kehittäminen (esim. yritystoiminnan simulointi, roolileikki, väittely, yhteistoiminnallinen oppiminen)
- Koulu-yritysyhteistyön kehittäminen (esim. yrityskäynnit, tet, toiminnallinen opintokäynti)
- Tiedonhankinnan kehittäminen (esim. yrityksen edustaja koulussa, tietotekniikka)

3.5 Yrittäjät opettajina

Gibbin (2002) mukaan Britanniassa yrittäjien rooli yrittäjyyskasvatuksessa on ollut vähäinen. Sitä tulee vahvistaa kutsumalla heidät yrittäjyyskasvatuksen suunnitteluun ja toimeenpanoon, koska he voivat toimia siltana koulutuksen ja globaalin liiketoiminnan välillä (Gibb 2002). Mwasalwiba (2008) on pohtinut sitä, mikä rooli paikallisilla yrittäjillä on yrittäjyyskasvatuksessa ja miten yrittäjyyskasvatus vaikuttaa paikallisiin yrittäjiin ja paikallisyhteisöihin. Tästä on hänen mukaansa hyvin rajallisesti tietoa. Kuitenkin Allahwerdin ja Westerholmin (2008) mukaan yrittäjyyskasvatus ja -koulutus saavuttavat tavoitteensa, jos opetussuunnitelmissa huomioidaan paikallisten yrittäjien tarpeet ja oppimisympäristöksi otetaan luokkahuoneen lisäksi ulkopuolinen maailma. Erityisesti perheyrittäjien asiantuntemusta tulisi hyödyntää ja motivoida heitä toimimaan esimerkiksi mentoreina ja verkostotoimijoina.

Yrittäjien mukaan ottaminen opetukseen yrittäjyyden opetussuunnitelmissa on yleisesti tunnustettu tärkeäksi arvoksi yrittäjyyden oppimisessa. Yrittäjillä ja yritysten edustajilla on, tai pitäisi olla, merkittävä rooli yrittäjyyden opettamisessa. Etenkin non-business -

aloilla opiskelevat tarvitsevat käytännön harjoittajien antamaa opetusta ja roolimalleja. Mentoreiden mukanaoloa tarvitaan erityisesti projektitoissa, jolloin opiskelijat saavat heidän kauttaan yrittäjyyden todellisen näkökulman. Yrittäjien osallistuminen opetukseen voidaan myös nähdä heidän yhteiskunnallisena velvollisuutenaan. Hyvä tapa kannustaa heidän osallistumistaan opetukseen on osoittamalla arvostusta konkreettisesti esimerkiksi antamalla julkista tunnusta ja myöntämällä palkintoja. Yrittäjähdistysten tulisi rohkaista jäseniään osallistumaan yrittäjyyden opetukseen opetussuunnitelmien puitteissa. (European Commission 2008.)

Garavan, Birdthistle, Ó Cinnéide ja Collet (2010) ovat kiinnittäneet huomiota siihen, kuinka harvat yliopisto-opettajat ovat olleet yrittäjiä ja kuinka harvat yrittäjät ovat kiinnostuneita opettamisesta. Yliopistojen ja yrittäjien tulisi olla enemmän keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Yrittäjät tulee heidänkin mukaan ottaa mukaan opetusohjelmien suunnitteluun.

Blenkerin ja Rind Christensenin (2010, 43–44) mukaan yrittäjien osallistuminen opetustoimintaan on ollut satunnaista ja lyhytaikaista kestoltaan eikä heidän osallistumista voista ole juurikaan keskusteltu. Keskustella pitäisi myös toimintaan mahdollisesti liittyvistä haittatekijöistä. Yrittäjien mukanaololla opetuksessa on moninaisia implikaatioita. Yrittäjän osallistuminen oppimisprosessiin ei automaattisesti tuo lisäarvoa oppimisprosessiin. On myös huomattava, että asiantuntemuksen tarve vaihtelee yrittäjyysprosessin eri vaiheissa. Euroopan Komissio suosittelee yrittäjien kouluttamista opetuksen pitämiseen (European Commission 2008).

Blenkerin ja Rind Christensenin (2010) mukaan yrittäjät voivat osallistua yrittäjyyskasvatukseen seuraavasti:

- Yrittäjä osallistuu luokkaopetukseen kertoen yrittäjäkokemuksestaan. Yrittäjän rooli koulutus kontekstissa on yksinkertaisesti toimia elävänä realistisena tapauksena (a live case) teoriapainotteisessa opetuksessa. Yrittäjän pitää olla avoin ja rehellinen, välttää kerronnassaan kaunistelua, sopeuttavaa tarinan kerrontaa.
- Yrittäjiä toimii roolimalleina. Tärkeää on osata valita ansioituneita yrittäjiä, jotka ovat uskottavia ja rehellisiä, ja joita opiskelijat voivat arvostaa. Haasteena kouluttajilla on opiskelijaryhmien heterogeenisyys, jolloin voi olla vaikeaa löytää sopivat yrittäjäesimerkit ja roolimallit.
- Yrittäjien mukaan ottaminen opetussuunnitelmaan. Yrittäjä ja hänen yrityksensä voivat toimia tällöin työskentelykontekstina. Yrittäjä toimii ongelman omistajana ja opiskelija yrittää tavoittaa yrittäjämäisen ajattelutavan ja löytää ratkaisut yrittäjän ongelmiin.

- Opiskelija toimii ongelman haltijana eli aloittelevana yrittäjänä. Kutsuttu yrittäjä (ja muut stakeholderit) toimii todellisuuden tarkastajana (as a reality checker). Hän antaa kokemukseen pohjautuvaa palautetta ja tekee kehitysehdotuksia aloittelevan yrittäjän tueksi.
- Opiskelija ja yrittäjä yhdistävät voimansa ja tavoittelevat yhteistä ongelmaa tai tilaisuutta / hanketta. Yrittäjästä tulee potentiaalinen stakeholder, jonka opiskelija haluaa sitouttaa yritysprojektiinsa. Heistä tulee vuorovaikutuksessa olevia yrittäjiä (Taulukko 6).

TAULUKKO 6. Yrittäjän rooli eri koulutuksellisissa muodoissa (Blenker & Rind Christensen 2010, 48)

<i>Didaktinen lähestymistapa</i>	<i>Yrittäjyydestä (About)</i>	<i>Yrittäjyyttä varten (For)</i>	<i>Yrittäjyydellä (Through)</i>
Yrittäjien osallistuttamisen tarkoitus oppimisprosessissa:			
Havainnollinen	Yrittäjä kutsutaan havainnollistamaan ilmiöitä teoriasta		
Roolimalli	Yrittäjä kutsutaan personoimaan yrittäjämäisiä arvoja	Yrittäjä kutsutaan vaikuttamaan opiskelijan näkemyksiin yrittäjyydestä tavoiteltavana uravaihtoehtona	
Ongelman omistaja		Yrittäjä toimii koulutuskenttänä, jossa opiskelijat voivat soveltaa teoriassa opittuja asioita.	
Todellisuuden tarkastaja		Yrittäjä – tai neuvonantajat – kutsutaan antamaan pätevää kokemuspohjaista palautetta.	Yrittäjä on keskustelukumppani ollen vuorovaikutuksessa opiskelijan kanssa vertaispohjalla.
Työtoveri		Yrittäjä on potentiaalinen stakeholder opiskelijoiden hankkeissa.	Sekä opiskelija että yrittäjä ovat 'yrittäjiä', joiden täytyy yhteistyötä yhteisen hankkeen vuoksi (in order to co-create)

Näitä viittä eri tilannetta osallistuttaa yrittäjä yrittäjäkasvatukseen voidaan yhdistää kolmella eri didaktisella yrittäjyyskasvatuskoulutuksen lähestymistavalla: koulutusta yrittäjyydestä (about), yrittäjyyttä varten (for) ja yrittäjyyden avulla (through) (Taulukko 7).

TAULUKKO 7. Yrittäjyyskasvatuksen kolmen eri muodon toimijoiden rooli (Blenker & Rind Christensen 2010, 50)

Toimija Didaktiikka:	Yrittäjä	Opettaja	Opiskelija
Yrittäjyydestä (About)	Havainnollistava Tarinankertova Kokemus	Asiantuntija Luennoija Tulkki	Tyhjä astia Pohtija, reflektori Tuleva konsultti Tuleva byrokraatti
Yrittäjyyttä varten (For)	Roolimalli Todellisuuden tarkasta- ja Mentor	Koulutuksen järjestäjä Valinta-agentti Liitonsolmija	Mahdollinen yrittäjä Aloitteleva yrittäjä
Yrittäjyydellä (Through)	Todellisuuden tarkasta- ja Fasilitaattori Työkaveri	Prosessifasilitaattori	Tilaisuuden / mahdolli- suuden etsijä Muutoksessa oleva Uusi yrittäjä

Yrittäjä yrittäjyyskasvatuksessa -toiminnassa on tärkeämpää se, kuinka opiskelijoille opetetaan kuin mitä heille opetetaan. Kailerin (2010, 263) mukaan henkilöiden, joilla on yrittäjyyskokemusta ja kokemusta aloittelevien yritysten 'valmentamisesta', tulisi kuulua opetushenkilökuntaan.

3.6 Yrittäjyyskasvatuksen sisällöt yrittäjyydessä

Yritysjohdajat näkevät asenne- ja arvokasvatuksen tärkeänä kaikilla kouluasteilla (Kähkönen 1997; Allahwerdi & Westerholm 2008). Heidän mukaan peruskoulun yrittäjyyskasvatuksen sisältöön etenkin ala-asteella kuuluu ihmissuhdetaidot, myönteinen suhtautuminen työhön ja koulunkäyntiin, käytöstavat, huolellisuus ja toisten kunnioittaminen. Tärkeinä nähtiin myös viestintä-, tiedonhankinta- ja kielitaito. Ulkoisen yrittäjyyden tietoja ja taitoja tulisi myös opettaa. Koulun tulisi edistää myönteistä asennetta työhön, mutta varsinainen asennekasvatus tapahtuu kuitenkin kotona. Yläasteella yrittäjyyskasvatus voisi olla oma ainekokonaisuus tai se voisi olla esim. kaupallisten aineiden mukana opetettava kokonaisuus. (Kähkönen 1997.) Ammatillisten taitojen lisäksi arvostettiin vuorovaikutustaitoja ja ns. yleisiä valmiustaitoja (transferable skills) (Matlay 2011).

Römer-Paakkasen (2008) mielestä tarvitaan muutakin kuin liiketoimintasuunnitelman opettamista ja yrityksen johtamistaitoja, jos halutaan rohkaista opiskelijoita ryhtymään yrittäjiksi. Yrittäjyyden ja yrittäjämäisen käyttäytymisen oppiminen on muutakin kuin tiedon systemaattista siirtämistä opettajilta ja opiskelijoille. Opettajien yrittäjyyskasvatus voi olla liiketoimintataitojen opettelemista, sisäiseen yrittäjyyteen kohdentuvaa pedagogista koulutusta ja opetusta asenteiden muuttamiseen ja yrittäjämäisen ilmapiirin luominen.

Koulutuksellisia tavoitteita Kailerin (2010) mukaan ovat:

- tietoisuuden lisääminen ja positiivisten asenteiden luominen itsensä työllistämistä kohtaan ja yrittäjyyden edistäminen houkuttelevana vaihtoehtona
- omien yrittäjämäisten kykyjen arvioiminen
- kaupallisten ja teknisten taitojen kehittäminen liiketoiminnan suunnittelemista ja sen käynnistämistä varten
- 'pehmeiden' taitojen kehittäminen (myynti, neuvottelu, tiimin rakentaminen, johtajuus, verkostoituminen).

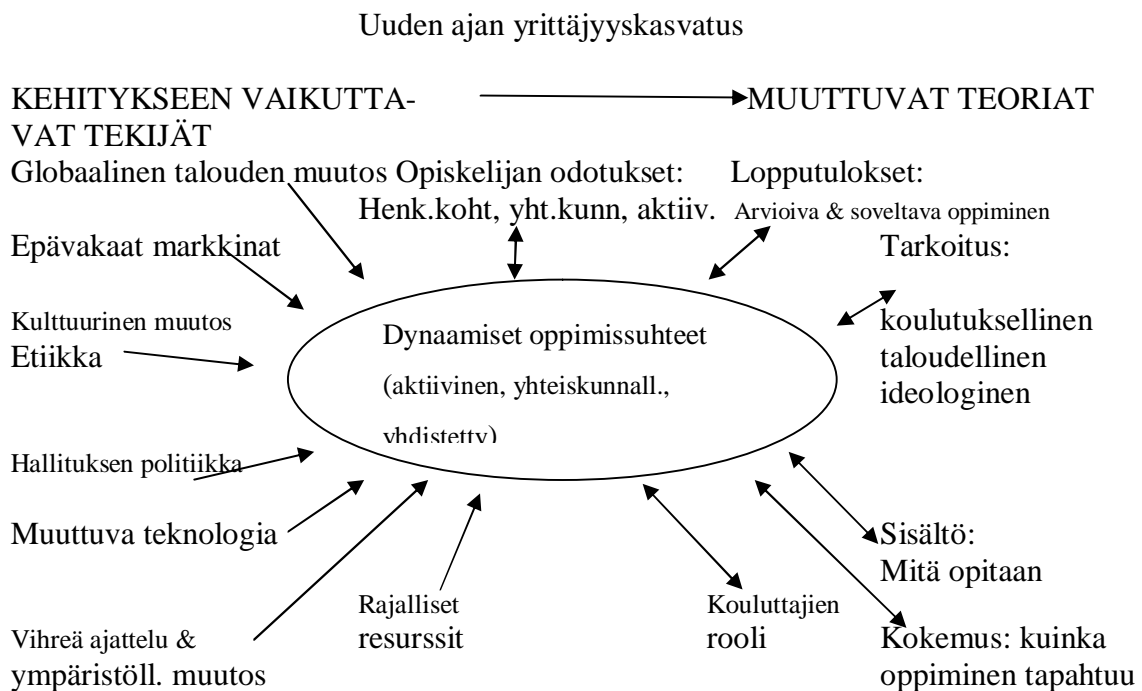
Huuskosen (1992,10) mukaan henkilöitä voidaan kehittää ja kouluttaa yrittäjyyteen, koska ihmiset muuttuvat henkisesti koko ajan. Vaikutusta on mahdollista saada aikaan paitsi osaamisen ja asiantietämyksen tasolla, myös asenteissa ja tunnetasolla. Mikäli yrittäjyyttä halutaan edistää tehokkaasti, pitää huomiota kiinnittää yhtä aikaa sekä ulkoisiin seikkoihin, että yrittäjän henkilötekijöihin. Yrittäjyyskasvatuksen **yleinen** tavoite onkin auttaa nuoria kehittämään taitoja ja ominaisuuksia, joista on hyötyä mm. innovatiivisessa toiminnassa ja itsensä työllistämisessä. Vaikka monet uskovat Huuskosesta poiketen, että yrittäjyyttä ei voi opettaa, tulisi periaatteena ainakin olla nuorten motivoiminen tutkimaan niitä uramahdollisuuksia, joita se tarjoaa. Niiden, joille yrittäjyyskasvatuksella on merkitystä, voidaan odottaa siirtyvän 'yhteiskuntaan' niin hyvin koulutettuina ja asioihin perehtyneinä kuin mahdollista. (Birdthistle, Costin, Hynes & O'Dwyer 2008.)

Römer-Paakkanen (2008) viitaten Hyttiin (2002,5) vetää yhteen yrittäjyyskasvatuksen erityisesti eurooppalaisen kontekstin merkitykset:

- (ulkoinen) yrittäjyys (pienet yritykset ja /tai kasvuhakuisten hankkeet)
- sisäinen yrittäjyys eli yrittäjämäinen toiminta organisaatiossa
- ja kenen tahansa yksilön yrittäjämäinen käyttäytyminen elämän eri vaiheissa.

Yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet ovat oppia tuntemaan yrittäjyyttä, oppia omaksumaan yrittäjämäisiä ominaisuuksia elämään ja oppia tulemaan yrittäjäksi.

Nopeasti muuttuvassa maailmassa myös yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet ja sisältö kehittyvät. Rae (2010) esittää kuviossa 6 uuden ajan yrittäjyyskasvatuksen mallin. Kouluttajien tulisi laatia opetussuunnitelmat niin, että yrittäjyyskasvatus mahdollistaa oppijan suuntaamaan oppimisen kohti omien vaatimusten mukaista oppimiskokemusta. Yrittäjyyden muuttuva luonne on sekä haaste että mahdollisuus kouluttajille. Muutos kulkee kohti yhteiskunnallisesti vastuullista yrittäjyyttä, yhteiskunnalle vastuussa olevaa, eettisesti ja ympäristöllisesti kestäviä arvoja heijastavaa.

KUVIO 6. Yrittäjyyskasvatukseen vaikuttavat dynaamiset oppimissuhteet (Rae 2010)

4 EMPIIRINEN TUTKIMUS

4.1 Tutkimusmenetelmä ja tutkimusaineisto

Tutkimus suoritetaan kvalitatiivisena tutkimuksena. Kvalitatiivinen tutkimus pyrkii kontekstuaalisuuteen, tulkintaan ja toimijoiden näkökulman ymmärtämiseen (Glesnen & Peshkin 1992; ref. Hirsjärvi & Hurme 2011). Kvalitatiivisessa tutkimuksessa merkitysten tutkiminen on keskeistä. Tutkimusmuotona on haastattelututkimus. Tutkimuksen aineistonkeruumenetelmänä haastattelu on joustava, moniin lähtökohtiin ja tarkoituksiin sopiva menetelmä (Hirsjärvi & Hurme 2011). Haastattelun eduiksi on mainittu mm. seuraavia.

- Tutkimuskohteen subjektilla on mahdollisuus tuoda esille itseään koskevia asioita mahdollisimman vapaasti.
- Kysymyksessä on vähän kartoitettu, tuntematon alue. Tutkijan on vaikea tietää etukäteen vastausten suuntia.
- Halutaan sijoittaa haastateltavan puhe laajempaan kontekstiin.
- Jo ennalta tiedetään, että tutkimuksen aihe tuottaa monitahoisesti ja moniin suuntiin viittavia vastauksia.

Hirsjärven ja Hurmeen (2011) mukaan haastattelussa on myös suuremmat mahdollisuudet motivoida henkilöitä kuin lomaketutkimuksessa. Lisäksi haastattelussa voidaan säädellä aiheiden järjestystä. Haastateltavalla on enemmän mahdollisuuksia tulkita kysymyksiä, se on menetelmänä joustavampi ja sallii täsmennykset. Lomaketutkimuksessa ei tätä mahdollisuutta ole ja näin ollen tutkijan laatimat valmiit vastausvaihtoehdot, laajatkin, jäävät usein kauaksi vastaajan ajatusmaailmasta.

Haastattelussa on toki haittapuoliakin. Erityistä tarkkuutta on kiinnitettävä siihen, että haastateltavien anonyymius säilyy (Hirsjärvi & Hurme 2011). Lisäksi tiedon keruumenetelmänä henkilöhaastattelu on altis häiriötekijöille. Huuskosen (1992) mukaan haastateltavalla voi esimerkiksi olla tarvetta todistella toimineensa 'oikein', tai tehdä vaikutus haastattelijaan. Tässä tutkimuksessa on annettava aikaa täsmennyksille, koska teema keskittyy vahvasti käsitteisiin, joiden sisältö vaihtelee melko paljon kontekstin ja toimijan mukaan.

Tutkimushaastatteluja on useita lajeja ja ne eroavat etenkin strukturointiasteen perusteella: miten kiinteästi kysymykset on muotoiltu ja missä määrin haastattelija jäsentää

tilannetta. Tutkimukseni on lähinnä puolistrukturoitua haastattelua. Puolistrukturoiduille menetelmille on ominaista, että jokin haastattelun näkökohta on sovittu, mutta ei kaikki. Teemahaastatteluna tutkimusta voidaan pitää, koska haastattelun on tarkoitus edetä tiettyjen keskeisten teemojen varassa, jolloin tutkittavan ääni tulee kuuluviin. Ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioille antamat merkitykset ovat keskeisiä. (Hirsjärvi & Hurme 2011.)

Aloittelevan tutkijan yksi hankalimmista asioista on haastattelujen aikana esiintyvä hiljaisuus. Haastateltavan hiljaisuuteen voi olla useita syitä: ei tiedä mitä sanoa tai hän tuntee olonsa epämukavaksi, tai aihe herättää paljon tunteita, joiden vuoksi hänen on hetkeksi vetäydyttävä hiljaisuuteen. Tällaisia tilanteita varten haastattelijalla on hyvä olla kysymyksiä, jotka rentouttavat haastateltavan tai jopa psykologista silmää tietää milloin astua sivuun ja antaa haastateltavan päättää haastattelun uudelleen aloittamisesta. Ei ole tavatonta, että mielenkiintoisimmat tiedot esitetään tallennuksen lopettamisen jälkeen. Haastatteluprosessi tarjoaa osallistujille mahdollisuuden puhua syvällisesti asioista, joista he eivät olleet aiemmin puhuneet paljoakaan. (Corbin & Strauss 2008.)

Objektiivisuus laadullisessa tutkimuksessa on Corbinin ja Straussin (2008) mukaan myytti, koska tutkija tuo tutkimukseen omat näkökulmansa, koulutuksen, tiedon, ennakoasenteet ja painotukset. Nämä kaikki tutkijan omat näkökulmat punoutuvat tutkimusprosessin näkökulmiin. Objektiivisuuden sijaan tulisi puhua tutkimuksen sensitiivisyydestä. Tutkijan sensitiivisyys tarkoittaa hänen kykyä mennä tutkimuksen 'sisälle', hänen kykyään poimia aineiston relevantit asiat ja tapahtumat sekä kykyä esittää aineistosta tutkittavien näkökulmat. Joillekin tutkijoille sensitiivisyys on luonteenomaisempaa.

Tärkeää on aina verrata tietoa ja kokemusta suhteessa tutkimusaineistoon, työskennellä käsitteiden kanssa suhteessa niiden ominaisuuksiin ja ulottuvuuksiin, koska se auttaa tutkijaa keskittymään tapahtumien samankaltaisuuksiin ja eroavuuksiin. Lisäksi on huomioitava, että tutkijan käsitys ei ole merkityksellinen, vaan se mitä tutkittavat sanovat tai tekevät on tärkeää. (Corbin & Strauss 2008.)

Laadullisessa tutkimuksessa aineiston rajaamisen peruslähtökohtana on sen teoreettinen edustavuus eli tutkittava tapaus nähdään *esimerkkinä* jostakin yleisestä. Tutkimusaineis-

ton hankinnan lähtökohtana on tutkimusongelma ja -tehtävä. Tutkimusongelma määrittää pitkälti sen, millainen aineisto kerätään tai hankitaan. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Tämän mukaisesti uskotaan, että valituilla tapauksilla saadaan vastaus tutkimustehtävään.

Haastatteluaineisto kerättiin maaliskuussa 2013 reilun kahden viikon aikana kuudelta kuopiolaiselta yrittäjältä. Saaranen-Kauppinen ja Puusniekka (2006) pohtivat kuinka paljon aineistoa pitäisi olla. Heidän mukaan ei ole olemassa sääntöä, jonka perusteella voisi määrittellä tarvittavien haastateltavien määrän. Ohjenuorana voi pitää, että ensimmäisen opinnäytetyön kohdalla kannattaa ajatella resursseja niin omien taitojen, ajan kuin rahankin suhteen. Laadullisessa tutkimuksessa puhutaan harkinnanvaraisesta otoksesta, jolloin tutkittavat yleensä valitaan tutkijan asettamien kriteereiden perusteella. Tutkimukseen osallistumisen tulee kuitenkin aina olla vapaaehtoista.

Corbin ja Strauss (2008) toteavat, että todellisuudessa tutkija ei voi koskaan olla varma onko otos täysin edustava. Laadullisessa tutkimuksessa tutkijat eivät ole niin kiinnostuneet kuinka edustava otos heidän osallistujat ovat suuremmasta populaatiosta. Huolenaihe on pikemminkin käsitteet ja tapausten, jotka toisivat valoa niihin, etsiminen.

Yksilöhaastattelut, joissa käytettiin runkoa, kestivät kukin noin tunnin. Hirsjärven ja Hurmeen (2011) mukaan haastattelurunkoon ei laadita yksityiskohtaisia kysymyksiä vaan teema-alueuuttelo. Teema-alueet ovat teoreettisten pääkäsitteiden spesifioituja alakäsitteitä. Haastattelukysymykset kohdistuvat niihin ja ovat haastattelijan muistilistana. Haastattelutilanteessa teema-alueet tarkennetaan kysymyksillä tai annetaan selventävää lisätietoa, mikäli havaitaan, että haastateltava on saattanut ymmärtää asian väärin (Huuskonen 1992).

Teemahaastattelun luonteeseen kuuluu, että myös tutkittava tarkentaa asioita. Se, miten jokin ilmiö konkretisoituu tutkittavan maailmassa ja ajatuksissa, riippuu nimenomaan tutkittavasta ja hänen elämäntilanteestaan. Tutkijan valitsimien teema-alueiden tulisi olla niin väljiä, että se moninainen rikkaus, joka tutkittavaan ilmiöön yleensä todellisuudessa sisältyy, myös mahdollisimman hyvin paljastuu. (Hirsjärvi & Hurme 2011.)

Tutkimuksen haastattelurunko koostui neljästä eri teemasta: taustatiedot, yrittäjyys, yrittäjyyskasvatus ja yrittäjyyskasvatuksen tulevaisuus. Saaranen-Kauppinen ja Puusniekan (2006) mukaan teemojen käsittelyjärjestys on vapaa eikä kaikkien kanssa tarvitse käydä kaikkia asioita samassa laajuudessa. Teemoista pitäisi pystyä puhumaan vapaasti. Haastateltavat saivat halutessaan mahdollisuuksien mukaan tutustua haastattelurunkoon etukäteen. Haastattelurunko on kokonaisuudessaan tutkielman lopussa liitteenä 1.

Haastattelun aikana pyrin tekemään tarkentavia kysymyksiä aina kun niin ymmärsin tehdä. Alkukankeuden vähennettyä se oli luontevampaa. Kaikkien kanssa ei keskusteltu samassa laajuudessa kaikista asioista, mihin osin vaikutti oma kokemattomuus ja osamattomuus haastattelijana, osin haastateltavan mielenkiinnonkohteet ja tietämys. Haastateltavien lähtökohdat olivat erilaiset. Esimerkiksi yksi haastateltava pelkäsi, että vastaa 'väärin'. Toinen puolestaan halusi alustukseni käsiteltäviin teemoihin.

4.2 Analysointi

Ennen aineiston analyysia se litteroidaan eli nauhoitettu puhemuotoinen aineisto kirjoitetaan puhtaaksi. Corbin ja Strauss (2008) sanovat, että ihannetapauksessa tutkija aloittaa analyysien tekemisen heti ensimmäisen haastattelun tai havainnoinnin jälkeen. Vaikka haastattelut oli siirretty tallentimelta tietokoneelle heti, eivät aikataululliset syyt tässä tutkielmassa kuitenkaan mahdollistaneet välitöntä analysointia.

Valittu analyysitapa vaikuttaa siihen, millä tarkkuudella aineisto litteroidaan. Alkuun pyritään aineisto litteroimaan mahdollisimman kattavasti. Tutkimusraportissa perustellaan rajaukset. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Aineisto litteroitiin koko haastatteludialogista. Purkamisessa pyrittiin mahdollisimman hyvään tarkkuuteen, jota vaikeutti hieman ajautuminen haastatteluissa aika ajoin sivuraiteille ja tutkimuksen kannalta vähemmän olennaisiin asioihin. Haastattelut on käyty läpi kokonaisuudessaan kaksi kertaa. Jokaisella kerralla on yksittäisiä kohtia kuunneltu tarkentavasti useita kertoja, jotta 'vastaukset' haastatteluteemoihin on saatu mahdollisimman hyvin.

Kvalitatiivisessa analyysissa pyritään usein ymmärtävään lähestymistapaan. Analyysin jälkeen on tulkittava tuloksia ja tehtävä niistä johtopäätöksiä. Tuloksista olisi pyrittävä laatimaan myös synteesejä. Synteetit kokoavat yhteen pääseikat ja vastaavat annettuihin

ongelmiin. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2002.) Koska tässä tutkimuksessa ei varsinaisesti ole tutkimusongelmaa, vaan tehtävä, niin synteesin tehtävä on kokoava.

Tutkijat ovat toisten henkilöiden sanojen ja tekojen tulkkeja, kääntäjiä. Laadulliseen tutkimukseen kuuluu luontaisesti materiaalin runsaus ja mahdollisuuksien paljous, jolloin on mahdotonta, että aineistosta voitaisiin rakentaa vain yksi tarina. Eri analysoijat keskittyvät aineiston eri näkökulmiin, tulkitsevat asioita eritavoin ja tunnistavat erilaisia merkityksiä. Eri analysoijat siis päätyvät eri loppupäätelmiin jopa samalla aineistolla. Jopa sama analysoija eri aikoina voi katsoa aineistoa eri näkökulmasta. (Corbin & Strauss 2008.)

Jokainen tutkija haluaa kysyä hyviä kysymyksiä, sellaisia jotka lisäävät uuden tiedon havaitsemista. Kysymyksiä esittämällä tutkijan on mm. mahdollista ajatella 'outside the box', luovasti, ja perehtyä tutkimusaineistoon. Kyseenalaistaminen, kysymysten esittäminen on hyödyllinen työkalu jokaisessa analyysivaiheessa. Analysointi on enimmäkseen intuitiivista ja edellyttää itseensä luottamista oikeiden päätösten tekemisessä. Analysoijan on siis seurattava vaistoaan, käytettävä maalaisjärkeä sen suhteen mikä tuntuu tärkeältä aineistossa ja lähteä siitä liikkeelle. Kysymysten kysyminen ei vie paljon aikaa, ja sitä kannattaa tehdä aina kun mahdollista, koska kerran on aloitettuaan 'kyselyn' aineistosta, niin enemmän kysymyksiä tulee mieleen ja mahdollistaa analysoijan tutkiskella syvemmälle aineistoon. Aineistokysymyksillä voidaan saada selville mm. kulttuuristen uskomusten ja osallistuneiden tiedon tason, kontekstuaalisten tekijöiden vaikutus. (Corbin & Strauss 2008.)

Analysoinnissa on olennaista kontekstitiedon analysointi, koska ihmiset eivät elä tai toimi tyhjiössä. Onkin yhtä tärkeää rajata konteksti, jossa jokin tapahtuu, sanotaan tai tehdään, ja käyttää 'oikeaa' käsitettä. Käsitteet eivät vain perustu kontekstiin, mutta konteksti myös minimoii sisällön vääristelyn mahdollisuuden ja/tai aikomuksen väärin esittämiseen. Tutkijan täytyy paikantaa (locate) esitetyt tuntemukset ja tunteet, kokemukset ja teot sen kontekstin puitteissa, jossa ne tapahtuivat, jotta merkitys on selvä ja tarkka. Ihmiset, niin tavalliset ihmiset kuin työssään mm. toimittajat ja kirjailijat, kuvailevat tavanomaisesti esimerkiksi esineitä, ihmisiä ja tapahtumia jokapäiväisessä keskustelussaan käyttäen tavanomaista sanastoa. (Corbin & Strauss 2008.)

On määriteltävä kontekstikohtaisesti käsitteiden merkitys. Tässä tutkimuksessa halutaan selvittää mitä yrittäjät ymmärtävät, ajattelevat yrittäjyyskasvatuksesta ja siihen läheisesti liittyvistä sisäisestä yrittäjyydestä ja ulkoisesta yrittäjyydestä käsitteinä ja arkipäivän sisältöinä. Yrittäjyyskasvatukseksi on tulkittu englanninkielisessä kirjallisuudessa käytetyistä käsitteistä etenkin 'entrepreneurship education', mutta myös 'enterprise education', 'enterpreneurial education' ja 'enterprising education' huolimatta niiden mahdollisista konteksti- ja aikasidonnaisista sisältöeroista. Jokaisessa on kuitenkin aina jokin ulottuvuus suomalaisen yrittäjyyskasvatukseen.

4.3 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimuksen tulee noudattaa tiettyjä normeja ja arvoja. Näihin pyrittäessä luotettavuuden arvioinnilla on keskeinen rooli. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa luotettavuuden mittauksessa reliabiliteetti ja validiteetti ovat keskeisiä käsitteitä, mutta näiden sopivuudesta laadullisen tutkimuksen arvioinnissa vaihtelevat. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Hirsjärvi ja Hurme (2011, 189) toteavat, että laadullisessa tutkimuksessa reliabiliteetti ja validiteetti eivät toteudu perinteisessä mielessä. Tutkimuksen tavoitteena on kuitenkin se, että se tuo esille tutkittavien käsityksiä ja heidän maailmaansa niin hyvin kuin mahdollista. On huomattava, että tutkija vaikuttaa saatavaan tietoon jo tietojen keruuvaiheessa ja että aina on kyse tutkijan tulkinnoista. Tutkijan on kyettävä dokumentoimaan ja kuvaamaan tutkittavien maailmaa juuri niin kuin hän on sen tehnyt. Tästäkin huolimatta toinen tutkija voi päätyä erilaiseen tulokseen tämän tarkoittamatta, että tutkimusmenetelmä tai tutkimus olisi heikko.

Laadullisessa tutkimuksessa reliabiliteetti koskee pikemminkin tutkijan toimintaa kuin haastateltavien vastauksia eli sitä, kuinka luotettavaa tutkijan analyysi on materiaalista. Onko siis kaikki käytettävissä oleva aineisto otettu huomioon, onko tiedot litteroitu oikein jne. On myös tärkeää, että tulokset mahdollisimman pitkälle heijastavat tutkittavien ajatusmaailmaa samalla muistaen, että haastattelujen tulos on aina seurausta haastattelijan ja haastateltavan yhteistoiminnasta. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 189.)

Eskolan ja Suorannan (1998) mielestä tutkimuksen luotettavuudessa on kyse ennen kaikkea epäluuloisen tiedeyleisön kuten opinnäytteiden tarkastajien vakuuttamisesta tutkimuksen raporttiin merkittävillä asioilla ja kielenkäytöllä. Luotettavuutta pohdittaessa on mietittävä, miten tutkimuksen luonne ja tutkimusaihe ovat mahdollisesti vaikuttaneet siihen, kuinka tutkimukseen osallistuneet ovat vastanneet (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006).

Laadullisen tutkimuksen arvioinnissa on kyse tutkimusprosessin luotettavuudesta ja pääasiallinen luotettavuuden kriteeri on tutkija itse. Onhan laadullisen tutkimuksen lähtökohtana tutkijan avoin subjektiviteetti. Sen tosiasian tunnustaminen, että tutkija on tutkimuksensa keskeinen tutkimusväline. (Eskola & Suoranta 1998, 211.)

Vaikka reliabiliteetti ja validiteetti eivät totutussa muodossa sovellu laadulliseen tutkimukseen, on tutkimuksen kuitenkin pyrittävä kuvaamaan tutkittavien käsityksiä ja heidän maailmaansa mahdollisimman hyvin. Samanaikaisesti on muistettava, että tutkija vaikuttaa saatavaan tietoon jo tietojen keruuvaiheessa, ja että tutkittavien käsityksiä yritetään sovittaa tutkijan käsitteistöön ja tulkintoihin. Tästä nousee laadullisessa tutkimuksessa käsiteanalyysin keskeinen merkitys ja rakennevaliditeetti. Tutkijan on kyettävä kuvaamaan, miten hän on päätenyt luokittamaan ja kuvaamaan tutkittavien maailmaa juuri niin kuin hän on tehnyt. (Hirsjärvi & Hurme 2011.)

Saaranen-Kauppinen ja Puusniekan (2006) mukaan validiteetti saa usein laadullisessa tutkimuksessa enemmän huomiota kuin reliabiliteetti. Validiteetista puhuttaessa voidaan kysyä onko tutkimus pätevä, onko se perusteellisesti tehty, ovatko saadut tulokset ja tehdyt päätelmät 'oikeita'. Pätevyys voidaan käsittää uskottavuudeksi ja vakuuttavuudeksi.

Corbin ja Strauss (2008, 301–302) sanovat, että validiteetti ja laatu eivät ole synonyymejä. Laadulliseen löydökseen sisältyy innovatiivinen, syvälinen ja luova komponentti. Laadullisen tutkimuksen laatua arvioitaessa ei pitäisikään käyttää validiteetti- ja reliabiliteetti-käsitteitä. Heidän mielestään näissä käsitteissä on liian paljon kvantitatiivisia implikaatioita. Heidän mielestään ei pitäisi myöskään puhua raportoinnin totuudenmukaisuudesta, vaan uskottavuudesta. Uskottavuus osoittaa, että tutkimuksen tulokset ovat luotettavia ja todentuntuksia siinä, että ne heijastelevat osallistujien, tutkijoiden ja luki-

joiden kokemuksia ilmiöstä, mutta samanaikaisesti selitys on vain yksi monista todennäköisistä tulkinnoista, jotka aineistosta on mahdollista saada.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta ja pätevyyttä voidaan parantaa kriittisellä ja arvioivalla työasenteella. Arviointi on kokonaisvaltaista kriittistä tarkastelua, jota tehdään alusta alkaen uteliaalla, mutta sopivasti skeptisellä mielellä. Luotettavuuden arvioinnissa tulee suhteuttaa tulokset tutkimusongelmiin ja niiden ratkaisemiseksi käytettyihin menetelmiin. On myös huomioitava, että tulokset ovat aina kontekstuaalisia. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Hirsjärvi ym. (2002) toteavat, että laadullisen tutkimuksen luotettavuutta kohentaa tutkijan tarkka selostus tutkimuksen toteuttamisesta. Aineiston tuottamisen olosuhteet tulisi kertoa selvästi ja totuudenmukaisesti: paikat, aika, mahdolliset häiriötekijät, virhetulkinnat haastattelutilanteessa ja tutkijan oma itsearviointi tilanteesta.

5 YRITTÄJYYSKASVATUSNÄKEMYKSIÄ JOISSAKIN KUOPIOLAISYRITYKSISSÄ

5.1. Kohdeyritysten kuvaus

Tämän tutkimuksen kohteina oli kuusi kuopiolaista yritystä. Yrityshaussa hyödynnettiin Kuopion kaupungin yrityspalvelun yritysrekisteriä ja pääsääntöisesti Suomen Yrittäjien ylläpitämää jäsenluetteloa Kuopion Yrittäjien jäsenyrityksistä. Jäsenyrityksiä voi hakea Suomen Yrittäjien yrityshakuverkkopalvelusta esimerkiksi toimialan mukaan. Verkkopalvelusta löytyy jäsenyritykset, jotka ovat antaneet luvan tietojen julkaisemiseen.

Tutkimuksen alkuperäisenä tarkoituksena oli selvittää kahden eri toimialan ja mahdollisuuksien mukaan kunkin toimialan isomman ja pienemmän toimijan näkemyksiä tutkimuskysymyksiin. Yrittäjien mielenkiinnon vähäisyyden vuoksi alkuperäisestä tavoitteesta jouduttiin luopumaan. Tähän vaikutti osaltaan myös oman ajankäytön rajallisuus. Seuraavassa käydään läpi tutkimukseen osallistuneiden yrittäjien taustatietoja ja kuinka yritysten toimiala, yhtiömuoto ja koko sekä yrittäjien koulutus, sukupuoli ja ikäjakauma ovat suhteessa Kuopion Yrittäjien jäsenistöön. Näin tehdään mielenkiinnon vuoksi ja esimerkkinä yleisestä, ei yleistettävyyden vuoksi, mikä ei ole yleensä tarkoituksena laadullisessa tutkimuksessa. Tutkimusaineisto on myös aivan liian pieni yleistettävyyttä ajatellen. Tärkeämpää on, että analysoitava aineisto muodostaa tavalla tai toisella kokonaisuuden, tapauksen (Eskola & Suoranta 1998, 66).

Kuopio on 150 000 asukkaan Itä-Suomen kasvukeskus, jonka elinkeinorakenne on monipuolinen. Kaupungissa toimivia yrityksiä ja yhteisöjä on noin 5050. Suurin työnantaja on Kuopion kaupunki, yritystyönantajista Itella Oyj. Toimialakohtaisesti eniten työpaikkoja, lähes puolet, on palveluissa, joista suurin työllistäjä on terveys- ja sosiaalipalvelut. Kauppa ja rakennus ovat seuraavaksi suurimmat työllistäjät.

Yrittäjä A on tukku- ja vähittäiskaupan toimialalla toimiva kukkien vähittäiskauppaa harjoittava 47-vuotias nainen. Hän on omistajayrittäjä yrityksessä, jonka hän osti v. 1994 silloisen yrittäjän alalta poistumisen vuoksi. Ennen yritystoiminnan aloittamista hänellä oli alan työkokemusta seitsemän vuotta, joista kaksi kyseisessä yrityksessä. Yrityksen yhtiömuoto on toiminimi. Hän siis toimii pääasiallisesti yksin, mutta työllistää

huippusesonkeina muutamia työntekijöitä. Yrittäjä on suorittanut ylioppilas- ja puutarhuritutkinnot ja floristikoulutuksen. Hän on haaveillut yrittäjäyyskoulutuksesta, mutta muiden velvoitteiden ja yksin yrittävän aikataulullisista syistä vuoksi tämä ei ole vielä toteutunut. Haastattelu suoritettiin yrittäjän liiketiloissa liiketoiminnan kannalta hiljaisena viikonpäivänä. Haastattelu ei keskeytynyt kertaakaan.

Yrittäjä B on 54 -vuotias mies ja toinen omistaja osakeyhtiömuotoisessa teollisuuden, tarkemmin leivän valmistuksen toimialalla toimivassa yrityksessä. Yritys on toiminut jo vuodesta 1965, mutta haastateltu on aloittanut yrittäjänä v. 2005. Hän on suorittanut alan ammatillisen tutkinnon, työnjohtajakoulutuksen ja yrittäjäyys- sekä johtamisopinnot. Yrityksessä on viisi työntekijää. Haastattelu, joka keskeytyi kerran nopeasti lopetettuun puheluun, tapahtui yrityksen toimistossa.

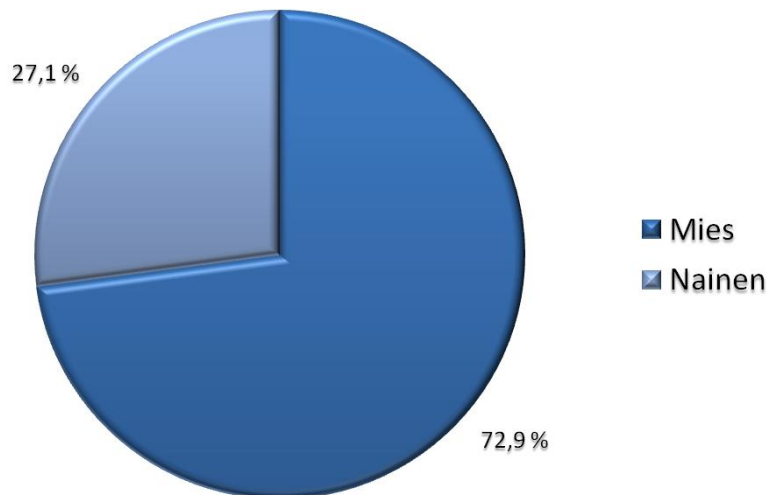
Yrittäjä C on vuonna 2012 perustetun osakeyhtiömuotoisen yrityksen yksi osakas. Tämä 31-vuotias naisyrittäjä on ennen yrityksen perustamista toiminut samalla tukku- ja vähittäiskaupan, tarkemmin lemmikkieläinten, niiden ruokien ja tarvikkeiden vähittäiskaupan alalla. Hän on markkinoinnin ja asiakaspalvelun merkonomi. Erillistä yrittäjäyyskoulutusta hän ei ole käynyt. Yrityksellä on tällä hetkellä kaksi työntekijää, molemmat yrittäjiä. Haastattelu pidettiin yrityksen kauppatiloissa. Esimerkiksi asiakaskeskeytyksiä ei tullut, koska heitä oli palvelemassa toinen yrittäjistä ja työharjoittelija.

Yrittäjä D on 67-vuotias mies, joka aloitti yritystoiminnan v. 1978 teollisuuden, tarkemmin muiden laitteiden ja koneiden valmistuksen toimialalla. Hän on taustaltaan koneinsinööri. Tässä sukupolvenvaihdoksessa olevassa osakeyhtiöyrityksessä on seitsemän työntekijää. Haastattelutilanne hoidettiin yrittäjän kotona varmistaen tilanteen keskeytettömyyden.

Yrittäjä E aloitti yritystoiminnan toiminimellä vuonna 1997 muun palvelutoiminnan, tarkemmin parturi- ja kampaamoalalla. Tällä 36-vuotiaalla naisyrittäjällä on tällä hetkellä kommandiittiyritys, joka on aiemmin työllistänyt kaksi muuta työntekijää. Hän on peruskoulutukseltaan ylioppilas ja alan ammatillisen tutkinnon suorittanut. Koska yrityksen toimitilat ovat liiketoimintaan suunnitellut, pidettiin tämä haastattelu yrityksen ulkopuolella. Rauhallisen lounaspaikan varsinaisesta lounassalista erillään olevassa tilassa voitiin haastattelu suorittaa ilman ulkopuolisia keskeytyksiä tai häiriötekijöitä.

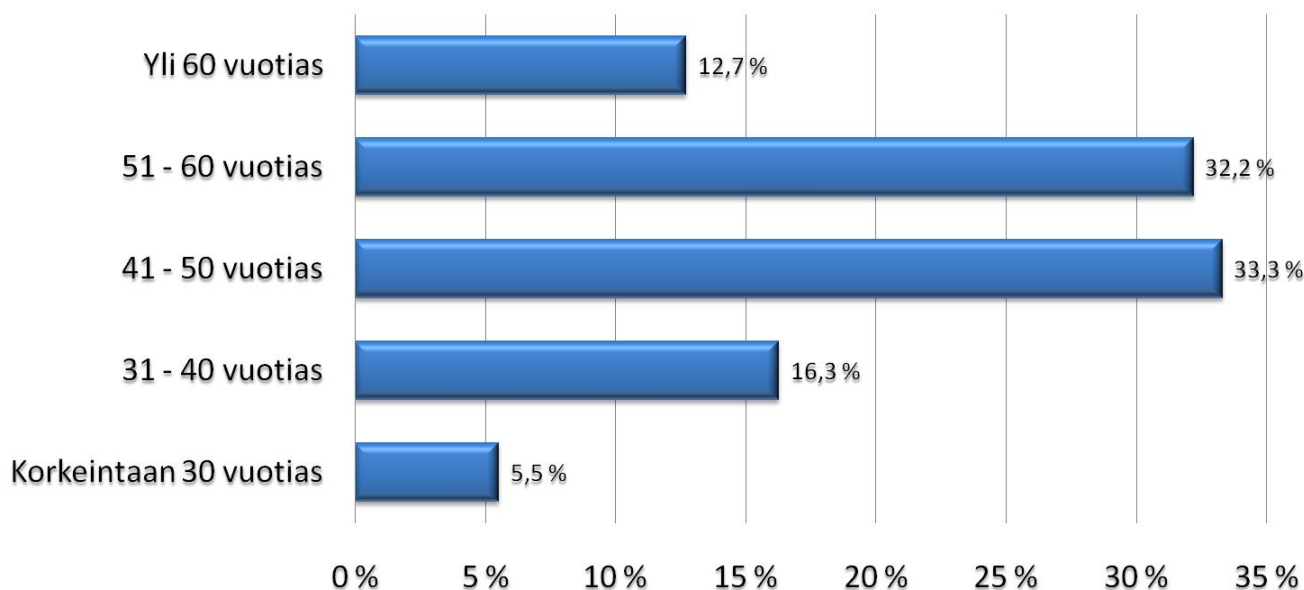
Yrittäjä F on 25-vuotias nainen, yrittäjänä aloittaessaan 24-vuotias. Hän on toisena osakkaana vuonna 2011 perustetussa osakeyhtiössä. Yrityksellä, joka toimii majoitus- ja ravitsemistoiminta-alalla, erityisesti ravitsemistoiminnassa, on neljätoista työntekijää. Yrittäjällä on tradenomin tutkinto. Haastattelu suoritettiin yrityksen tiloissa. Vaikka asiakkaita oli jonkin verran ympärillä, niin haastattelu sujui häiriöttä ja rauhallisissa tunnelmissa. Haastattelupaikat valittiin kaikissa tapauksissa yrittäjän toiveiden mukaisesti.

Tutkimuskohteiden yrittäjistä naisia on enemmän (66.7 %) kuin miehiä. Kuopion Yrittäjien jäsenien sukupuolijakauma on päinvastainen eli miehiä on yli kaksi kolmannesta (kuvio 7).

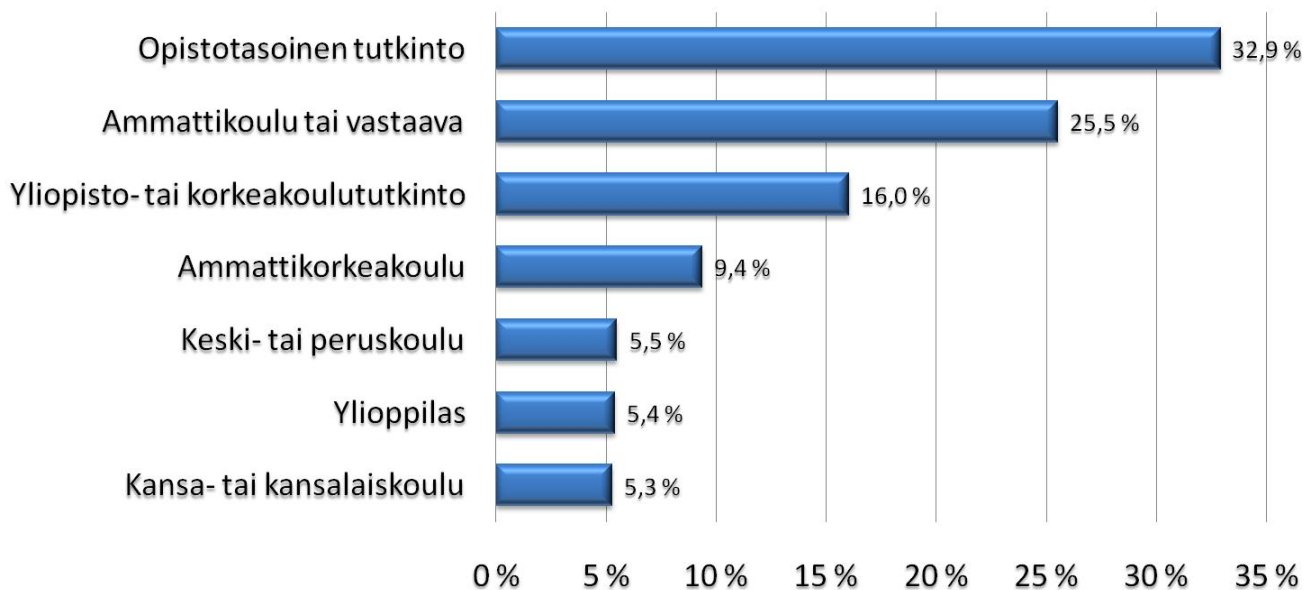
KUVIO 7. Kuopion Yrittäjien jäsenien sukupuolijakauma (Suomen Yrittäjät 2011)

Yrittäjien ikäjakauma on tutkimuskohteissa melko tasainen eri ikäryhmissä eli kaikissa muissa ikäryhmissä osuus on 16,7 %, kun 31–40 -vuotiaita on 33,3 %. Kuopion Yrittäjien jäsenien enemmistö on 41–60 -vuotiaita oheisen kuvion 8 mukaisesti.

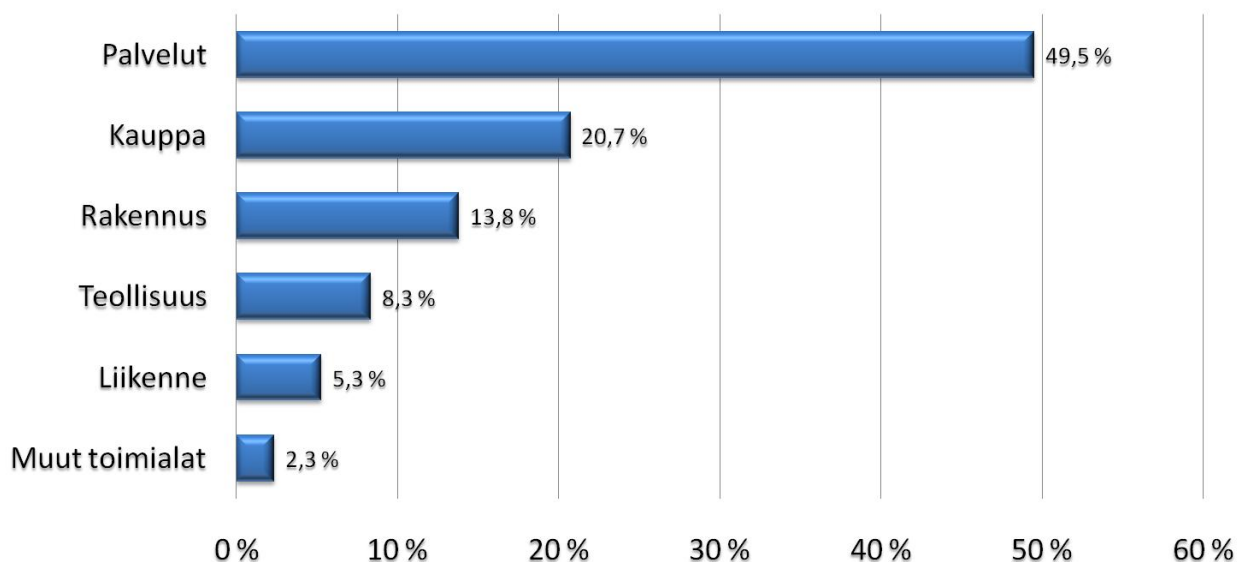
KUVIO 8. Kuopion Yrittäjien jäsenien ikäjakauma (Suomen Yrittäjät 2011)

Koulutustaustaa on hankalampi kuvion 9 mukaisesti yksiselitteisesti avata, sillä jokaisella on peruskoulutuksen (kansa- tai kansalaiskoulu, ylioppilas, keski- tai peruskoulu) lisäksi ammatillista koulutusta. Kohdeyrittäjiin ei kuulunut yhtään yliopisto- tai korkeakoulututkinnon suorittanutta. Yksi oli suorittanut ammattikorkeakoulututkinnon, muut jonkinasteisen ammatillisen tutkinnon.

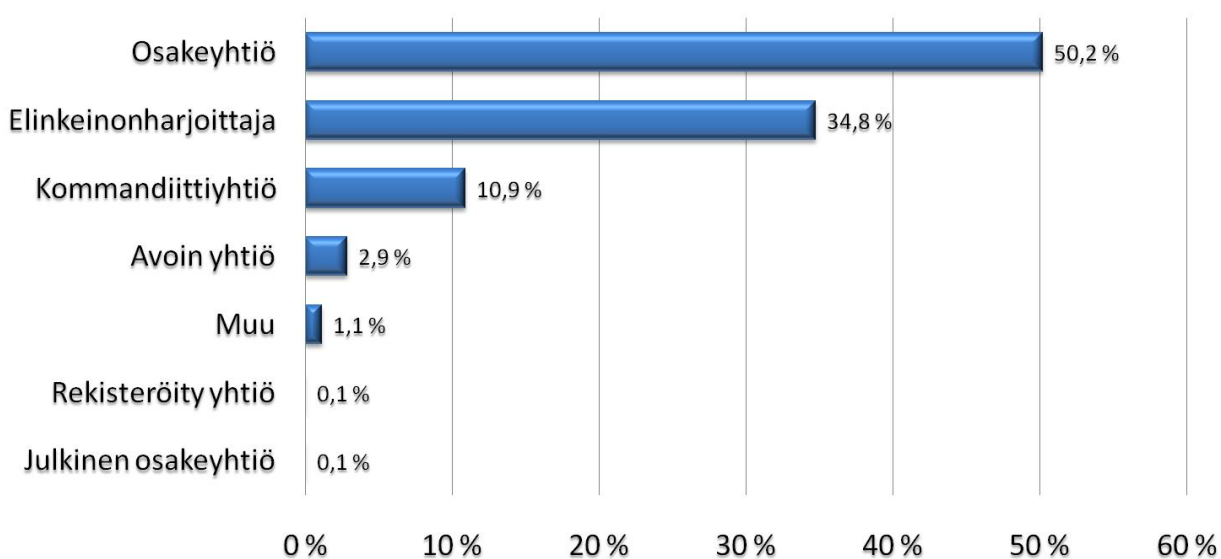
KUVIO 9. Kuopion Yrittäjien jäsenien koulutusjakauma (Suomen Yrittäjät 2011)

Toimialajakauma jakaantui tasaisesti, kun palvelut-, kaupp- ja teollisuustoimialojen yrittäjiä kutakin oli kaksi. Mikäli haastateltavien joukossa olisi ollut enemmän miehiä (tai ylipäätään enemmän haastateltavia), niin todennäköisemmin myös rakennusalan edustajiakin olisi ollut joukossa. Palvelutoimialalla toimii paljon pieniä yrityksiä tai elinkeinonharjoittajia (kuvio 10).

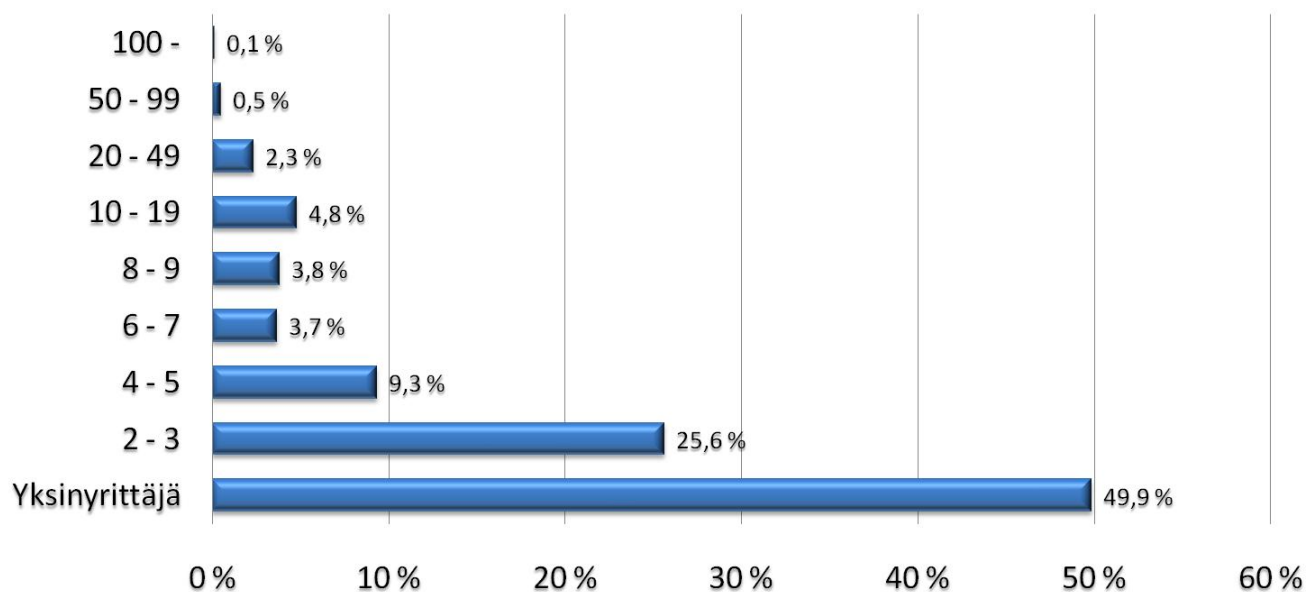
KUVIO 10. Kuopion Yrittäjien jäsenien toimialajakauma (Suomen Yrittäjät 2011)

Osakeyhtiöitä on Kuopion Yrittäjien jäsenyrityksistä puolet (kuvio 11). Tutkimuskoh- teissakin nämä olivat enemmistö (neljä), kun taas elinkeinonharjoittajia oli vain yksi kuudesosa, kun heitä kaikista jäsenyrityksistä on kolmannes.

KUVIO 11. Kuopion Yrittäjiin kuuluvien yritysten yhtiömuotojakauma (Suomen Yrittäjät 2011)

Kuopion Yrittäjien tilastojen mukaan yksinyrittäjiä eli itsensä työllistäjiä on puolet kaikista yrityksistä (kuvio 12). Kohdeyrityksistä kolmannes oli yksinyrittäjiä, kun toisella kommandiittiyrityksellä ei tällä hetkellä ollut omia työntekijöitä. Muutoin tutkittavien koko jakaantui tasaisesti (16,7 %) muihin kokoluokkiin pois lukien kaksikymmentä tai yli työllistävät yritykset. Kuopiossa ei ns. suuria yrityksiä ole.

KUVIO 12. Kuopion Yrittäjiin kuuluvien yritysten kokojakauma (Suomen Yrittäjät 2011)

5.2 Yrittäjyys, ulkoinen yrittäjyys ja sisäinen yrittäjyys

Yrittäjyys yleisellä tasolla tarkoittaa useimmille haastatelluille itsenäistä työskentelyä ilman ulkopuolista ohjailua, omaa riskiä, vastuuta ja mahdollisuutta vaikuttaa omaan työntekoon:

”Yrittäjyys on itsenäistä työskentelyä, yrittäjä joutuu ottamaan myös taloudellisen riskin ja vastuun halusipa sitä tai ei” (yrittäjä B);

”Saat tehdä omalla tavalla ja vapaasti, tietynlainen oma vapaus, vastuuta, vaikka se joskus onkin sydäntä puristavaa. Tykkään kantaa vastuuta ja kun

jotain tehdään, niin seistään omien tekojen takana ... ei tarvitse tasapainotella asiakkaiden ja pomon välillä esimerkiksi lojaalisuudessa” (yrittäjä C); ”On lähinnä sitä, että ei oo joku esimies sanomassa, että sinun pitää tehdä noin etkä saa enää myöhästyä töistä ... ei ole kellokorttia, voi itse päättää asiansa” (yrittäjä D);

”Onhan se tietysti ensisijaisesti, että siitä saa toimeentulon, mutta onhan yrittäjyydessä se, että voi itse päättää asioista. Se merkitsee aika paljon. ... Jos tarvitsee viikon loman, voi ottaa kun haluaa” (yrittäjä E);

”...eka prioriteetti ei ole tehdä rahaa, vaan tehdä elämä, josta nauttii ja jossa on hyvä olla”, Neuvo uusille yrittäjille on, että ”ei voi olla vain vähän yrittäjä, se on 24 tuntia, hieman on lainsuojaton, ei mitään etuuksia, itse vastaat yksin kaikesta” (yrittäjä F).

Yrittäjyyden yleinen merkitys on siis perinteistä yrittäjätoimintaa, vaikka yrittäjä A toteaa jo haastattelun alussa yrittäjyyteen yleensä, että ”yrittäjä voi olla toisenkin palveluksessa, ..., ei ole tittelihommia”.

Yrittäjyyttä käsitteellisellä tasolla ei juurikaan oltu pohdittu, tai se on nimenomaan liiketoimintaa (yrittäjät B ja D). Yrittäjä C toteaa, että ”kyllä sillä varmasti on” muutakin sisältöä. Monet toivat esille yrittäjätyyppiluokittelua:

”Usein ajatellaan, että kaikki yrittäjät ovat ahneita, riistäjiä, oman edun tavoittelijoita, työhulluja ja täysin työlle sitoutuneita, semmoisia...” (yrittäjä A).

”Aikaisemmin ollut stereotyyppinen yrittäjäkuva, ihminen joka on tosi kilpailuhenkinen, näin tehdään paras tulos, raha ja tulos” (yrittäjä C).

Sisäinen yrittäjyys ja ulkoinen yrittäjyys –käsitteet olivat osin tuttuja ja käytössäkin. Yrittäjä A arvioi, että

”Ovat käytössä sen kummemmin ajattelematta. ... Työntekijässä, jos niitä on, kyllä minä arvostan sisäistä yrittäjyyttä eli vaikka on toisen palveluksessa, osaa katsoa yrittäjän ja yrityksen näkökulmasta, niiden parhaaksi, jolloin myös työntekijän paras toteutuu. Sisäinen yrittäjyys on sitä, että toimii työpaikan parhaaksi, ei tee vain välttämätöntä pahaa...”... ”On

draivia, on hengenpaloa” ... ”Sisäinen yrittäjyys on sitä hengen paloa”...

”Ulkoinen yrittäjyys on enemmän perinteistä yrittäjyyttä.”

Yrittäjä C toteaa, että

”sanat ovat tuttuja, mutta sisältöä ei pystyisi kuvaamaan ilman tukisanoja.

... Kumpi on kumpaa.”

Yrittäjä D puolestaan kertoi, ettei tiedä mitä käsitteet tarkoittavat. Haastattelun kuluessa käy kuitenkin selville, että hänen mielestään työntekijän erityisesti pienessä yrityksessä kuuluu kantaa vastuunsa

”...että tunnollisesti tekee niitä töitä eikä odota että joku toinen tekee”,

joten ajatus sisäisen yrittäjyyden sisällöstä hänellä kuitenkin on.

Yrittäjän E:n toimialalla sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys kulkevat rinnakkain, sillä toisen palveluksessa ollessa useinkin täytyy toimia sisäisen yrittäjän tavoin:

”...ovat tehneet töitä kuten olisivat tehneet itselleen”,

koska hyvin yleisesti jatkossa on työllistettävä itsensä. Hänen ei ole kuitenkaan tarvinnut käyttää käsitteitä. Hän sanoo, että ”yrittäjyys on oma- aloitteisuutta myös palkattuna”.

Nuorelle yrittäjälle F

”käsitteet ovat tuttuja jo koulusta”. ”Äärimmäisen tärkeää, että työntekijä on tällainen (siis sisäinen yrittäjä), ...on suorastaan lottovoitto...”

Yrittäjän B mukaan

”kaikista ei tule sisäisiä yrittäjiä, toki olisi suotavaa, ihannetilanne, että kaikki ajattelisivat yrityksen kannalta ... pienessä se on luontevaa.”

Yrittäjä D pohtii pitäisikö omien työntekijöiden olla sisäisiä yrittäjiä:

”Ainakin siinä mielessä kuuluisi ainakin, tämmöisessä pienemmässä yrityksessä kantaa vastuunsa, että toiminta pysyisi kannattavana ja asiakassuhteet kannattavana ... että tunnollisesti tekee niitä töitä eikä odota, että joku toinen tekee.”

Voidaan päätellä, että mitä nuoremmasta yrittäjästä on kyse niin, sitä varmempaa on käsitteiden käyttö.

Yrittäjän ja yrittäjämäisen henkilön luonteenpiirteiksi lueteltiin mm. sitkeys, periksiantamattomuus, ahkeruus, innovatiivisuus ja sitoutuneisuus. Samalla oltiin sitä mieltä, että toimiala vaikuttaa yrittäjätyyppiin. Kaikilla aloilla ei tarvitse seurata trendejä.

5.3 Yrittäjyyskasvatus: sisällöstä ja omasta roolista

Yleisesti oltiin sitä mieltä, että yrittäjyyttä voidaan opettaa. Eroavuutta ilmeni siinä, mitä ja missä vaiheessa pitäisi opettaa ja onko se suppeampaa yrittäjyystietoutta vai kattavampaa yrittäjyyskasvatusta. Useimmat tunsivat yrittäjyyskasvatuskäsitteen, mutta sisältö ei kaikille ollut selvä tai tarkoittivat sillä yrittäjyystietoutta eli lähinnä ulkoisessa yrittäjyydessä tarvittavia tietoja ja taitoja. Tässä oli havaittavissa yrittäjän iän vaikutus. Useimmilla ehkä kuitenkin oli ajatus yrittäjyyskasvatuksen sisällöstä vastuullisen kansalaisen kasvattamiseksi, jolloin on mahdollista, että ajattelumalli ”onni potkii päähän, mutta ei itse ole valmis tekemään mitään” (yrittäjä C) vähenee.

Yrittäjä A arvioi, että

”Yrittäjyyttä voi varmaan opettaa, ... käytännön asioita, justinsa liiketoimintasuunnitelman laatimisesta eli ulkoisen yrittäjyyden asioita.”

Yrittäjän B mukaan

”Voi opettaa, lähtee perheestä ja perusopetuksesta, mutta perheet aika kurralla tässä valtakunnassa ... kodin arvomaailmasta lähtee” ... ”alalle työllistytään yrittäjyyden kautta.”

Erityisesti ammatillisessa koulutuksessa tarvitaan opetusta

”yrittäjän taidot ovat sisällössä tärkeitä – kustannuslaskenta, juridiikka, johon törmätään paljon satojen lakien vuoksi (yrittäjä B).”

Myös yrittäjä D arvioi, että

”No, siihen tietysti kuuluu nää erilaiset johtamistaidon esimerkiksi kurssit ja muut, joissa opitaan paremmaksi yrittäjäksi, osaa kustannusseurantaa ym. Varmasti sitä voidaan opettaa. ... Mutta miten sitä ennen kuin on alkanut yrittäjäksi, miten sitä siinä opetettaisiin.”

Yrittäjän C mielestä perinteinen yrittäjyysopetus tulisi vasta myöhemmin, kun alkuun opetettaisiin löytämään sisäiset vahvuudet.

”Jos uudelle sukupolvelle aletaan kasvattamaan yrittäjyyttä, sitten myös kasvatettaisiin vastuullisia yrittäjiä.”

Yrittäjyyskasvatuksen sisältönä olisi

”...lapsille ja nuorille epävarmuuden kestämistä, epäonnistuminen ei tarkoita niinku maailman loppumista. Työ ei ole elämän onnellisuuden sisältö suoraan, oppii näkemään, että on jotain muutakin, toki tärkeä, jotta saa ruuan ja katon pään päälle (yrittäjä C).”

Yrittäjän F mielestä yrittäjyyttä

”...yritetään (opettaa) kovasti, varmaan, itse en koe, että koulun penkiltä olisin saanut, ihan kantapään kautta opittu ... yritysten ja erehdysten kautta ... niistä opeista ei konkreettisesti hyötyä yrityksen pyörittämisessä, toki semmoiset kuten alvit, verotus, ettei kukaan huijaa. Ja markkinoinnissakin on hyviä juttuja... kirjanpitoa... Mutta johtajuus ja yrittäjäyys rakentuu porukoitten kanssa.”

Yrittäjä E pohtii, että

”yrittäjäyteen, niin oppisikohan sen parhaiten, jos itse oot jossain yrityksessä”,

kun hän on taipuvainen ajattelemaan oman perheen antaman (arvo)mallin mukaisesti, että yrittäjäyteen voi kasvattaa.

Sisäiseen yrittäjäyteen kasvattaminen on yrittäjän A mukaan lähtökohtaisesti kodin asioita:

”Sisäinen yrittäjäyys minusta tuntuu, että lähtee kodista, on kasvatuksen asioita, luonne, arvot ja asenteet. Lähtee siis jo vanhempien arvomaailmasta, miten suhtaudutaan yhteiskuntaan, toisiin ihmisiin, työntekoon... se lähtee kyllä ihan sieltä, ja annetaanko vastuuta...”

Myös yrittäjä B toteaa, että nämä asiat lähtevät perheestä ja perusopetuksesta: ”kodin arvomaailmasta lähtee... onko oma napa lähin.”

Yrittäjä D ei ollut suoraan ’törmännyt’ yrittäjäyyskasvatuskäsitteeseen, ”paitsi siinä mielessä, että pysyy ajan tasalla ja pystyy seuraamaan toimintaa tehokkaasti ja kuinka se kehittyy.”

Haastatellut kokivat yrittäjäyyskasvatuksen tärkeäksi. Kysyttäessä sen sisältöä kävi kuitenkin ilmi, että joillekin ehkä kuitenkin yrittäjäyyskasvatus tarkoitti ensisijaisesti yritystoiminnassa tarvittavia tietoja ja taitoja. Toimialalla on jonkinlaista vaikutusta siihen, mitkä ovat tärkeimmät asiat sisällössä. Usein esille tuli kuitenkin ihmissuhde- ja viestintätaidot:

”tätä koulutusta tarvitaan yrittäjäyyskoulutuksen lisäksi, pitää mennä omien korvien väliin – miksi minä teen näin, miksi minä käyttäydyn näin (yrittäjä B).”

Yrittäjä B:llä ei ollut tietoa varhaiskasvatuksen ja peruskoulun opetussisällöistä, mutta tiesi, että (alan) ammatillisessa koulutuksessa opetetaan kustannuslaskentaa.

Yrittäjän C mielestä konkreettiset yrittäjyysasiat tulisi olla ammatillisessa koulutuksessa, mutta yrittäjyyskasvatuksen sisällön tulisi olla laaja ja tärkein on asennekasvatus

”...jo sen kannalta, että kaikki ne arvot jo kuuluisi olla varhaiskasvatuksessa. ... Että lapsilla tulisi olo, että voi vaikuttaa asioihin. Ja yrittäjyysnäkökulmasta itse voi tehdä asioita, myös liike-elämään tutustua niin, että joku perustaa kaupan, tutustuu markkinatalouteen, oppii tekemään kulusvalintoja ja niillä voi vaikuttaa... Ettei jäisi ajatus, että se tavara vaan tulee hyllylle...”

Hän pitää tärkeänä, että opetetaan myös epäonnistumisen sallimista: sen lisäksi, että saa itse varmuutta, pystyy antamaan toisellekin oikeuden epäonnistua.

Yrittäjä F pohtii ettei tiedä voiko sitä (yrittäjyyskasvatusta) opettaa ja perään kuuluttaa perusarvojen perään.

”Lähtökohtaisesti itse lähtisin, jos ajatellaan koko tätä yrittäjyyttä, että ne perusarvot olisi semmoiset, ettei voi ellää yli äyräiden.”

Perheiden arvojen siirtäminen kouluun ja opetukseen sekä opettajien koulutus arvostuksen ja kunnioituksen saamiseksi ovat hänen mielestään kehittämisen arvoisia kohtia.

”Olen usein miettinyt miten nykyään päästetään lapset helpolla... Ajatusmalli kouluihin, ettei asiat tule näin... Kun siirrytään työelämään, niin onkin vaikeaa huomata, että jos ihmiset on saanut kaiken tekemättä mitään, sen näkee...”

Hänen mielestään tulisi myös kiinnittää huomiota yritysneuvojien ja muiden alan toimijoiden pätevyyteen: ”Ne ihmiset, jotka neuvovat, tulisi itsekkin olla olleet yrittäjiä joskus.” Hän koki saaneensa antoisinta (yrittäjyys)opetusta yrittäjätaustan omaavalta opettajalta.

Mitä eri kouluasteilla tulisi opettaa ja sisällyttää opetussuunnitelmiin? Yrittäjyyskasvatus koetaan tarpeelliseksi jo varhaiskasvatuksesta alkaen. Varhaiskasvatuksessa ja perusopetuksen alakoulussa voidaan aloittaa asennekasvatuksella, jolla voidaan kehittää sisäisen yrittäjän taitoja. Kaikkien mielestä jo pienestä pitäen tämä on tärkeää. Yrittäjä D pitkällä kokemuksellaan sanoo, että

”kyllä se ihan järkevää on ... jos ja kun kaikille opetetaan, ei kovin tarkasti tarvitse mennä kovin pitkälle, pääkohtia. Sitten jotka tosissaan taas tuntee, että tästä on hyötyä, niille voisi sitä viedä pidemmälle...”

Yrittäjän C mielestä konkreettiset asiat eli yrittäjätiedot ja –taidot kuuluvat ammatilliseen koulutukseen, mutta tärkein eli asennekasvatus, jonka kautta tavoitellaan yritteliäitä kansalaisia, aloitetaan varhaiskasvatuksessa. Pidemmällä aikavälillä ”tämän kautta saadaan myös lisää yritystoimintaa ja (se) ehkäisee syrjäytymistä.”

Yläkoulussa voitaisiin yrittäjyystietoutta yhdistää moneen muuhunkin aineeseen kuin yhteiskuntataitoon, ettei asiasta tulisi vain yhden opettajan näkemystä ’jos yksi opettaja sooloilee’ (yrittäjä A). Sisällön kehittämisessä tulisi huomioida pienet yritykset ja niiden merkitys, tärkeys. Yrittäjä B toivoo, että koulujen välille syntyisi yhteistyötä, jolloin ”asioita voisi opettaa ja nähdä eri kanteilta.” Ammatilliseen koulutukseen yrittäjyys ”ilman muuta kuuluisi yhtenä osana jollakin tavalla” (yrittäjä D). Yrittäjän F: n mielestä yrittäjyysopintoja pitäisi lisätä esimerkiksi valinnaisena.

Kaikki haastatellut ovat osallistuneet yrittäjyyskasvatukseen tarjoamalla ammatillisen harjoittelupaikan ja/tai työelämään tutustumisharjoittelupaikan (tet) ja / tai käymällä puhumassa koululla eli heillä on oma rooli. Kaikilla paitsi yrittäjällä F on ollut tet-harjoittelijoita. (F:n toimialalla ei voi pitää alaikäisiä harjoittelijoita). Lisäksi useilla on ollut ammatillisessa koulutuksessa olevia harjoittelijoita. Yrittäjät A, B ja E ovat olleet alansa koulutukseen liittyvissä neuvottelukunnissa tai vastaavissa. B on käynyt kertomassa koulussa yrittäjyydestä. Hänen mielestään on opettajasta kiinni kuinka paljon opetuksessa (yrittäjyys)teemat on mukana. Hänellä on käsitys, että ”varmasti yrityksissä on mahdollisuuksia tehdä kummiluokkia ja tarjota tet-paikkoja.” Opettajien kiinnostus vaikuttaa myös siihen, onko erityisesti tet-harjoittelu vain opetussuunnitelmien pakonomaista toteuttamista vai aidosti suunnitelmallista toimintaa. Kaikkien tet-harjoittelussa olevien ei ole tarvinnut raportoida harjoitteluaan eivätkä kaikki opettajat ole käynyt tutustumassa harjoittelijan työpaikkaan. Yrittäjä C onkin pohtinut mitä sillä (tetillä) haetaan. Kokemukset ammatillisen koulutuksen harjoittelijoista ovat pääosin myönteisiä. Heidän tulee seurata kirjallisesti harjoitteluaan esimerkiksi oppimispäiväkirjoilla. Opettajat käyvät yrittäjän kanssa kehityskeskustelut.

Euroopan komissio on esittänyt, että yrittäjän osallistuminen yrittäjyyskasvatukseen olisi osa yrittäjän yhteiskuntavastuuta. Yrittäjä E tuntee, ”että olen oman osuuteni ehkä tästä kansalaisvelvollisuudesta hoitanut. Liikkeestä on lähtenyt monta yrittäjää.” Hän kokee, että ”on tärkeää olla edistämässä, tukemassa ja kannustamassa. ... Jos edes jonkun saa kasvatettua, antamaan sille nuorelle ajatuksia, että pääsisi elämässä eteenpäin.” Hänellä on kuitenkin käsitys, että suurin osa yrittäjistä ei jaa tätä näkemystä. Omasta mielestään yrittäjyyden arvostus voisi kasvaa osallistumisen myötä. Myös yrittäjä C jakaa komission näkemyksen, vaikka ei olekaan koskaan ajatellut, ”mutta tässä tuntuu itsestään selvyydeltä, että haluaa tarjota työharjoittelupaikkoja ja mahdollisuuksien mukaan ohjeistaa ihmisiä niin, että saavat tästä jotain irti.” Yrittäjä F haluaa osallistua myös käymällä puhumassa ulkopuolella, ”koska se on hirveen tärkeä asia, yrittäjiä pitää saada lisää. ... Nuoria on liian vähän. ... Pitää tehdä isoja ratkaisuja.”

5.4 Yrittäjyyskasvatuksen tulevaisuus ja yrittäjyyden arvostus

Yrittäjyyskasvatuksen merkitys arvioitiin korkealle, koska yrittäminen ja yrittäjyys kaikissa muodoissaan ovat tärkeitä.

”Yrittäjyys tulee tulevaisuudessa esille entistä enemmän työllistävänä tekijänä. Tulevaisuudessa tulee myös yksityistäminen korostumaan ... pitää olla valmiudet työllistämään itsensä” (yrittäjä A).

Yrittäjä C toivoo, että yrittäjyyskasvatuksessa panostetaan tulevaisuudessa enemmän henkisten kykyjen kehittämiseen yrittäjyyden tukemisessa: ”luulen, että ihmisillä on paljon potentiaalia mitä he eivät itse näe ... rohkaisua, että kaikki uskaltaisivat kokeilla.”

Yrittäjä D pitää tärkeänä kehittämistoimia, mutta pohtii mitä keinot voisivat olla ”kaikeille ei voi antaa kuitenkaan samaa formaattia ... montaakin voi yrittäjyys kiinnostaa, mutta mikä ala.”

Kehitettävää olisi yrittäjän aseman parantamisessa mahdollisessa epäonnistumistilanteissa

”ettei kaikkea omaisuutta tarvitse kiinnittää, ettei heti tarvitsisi sijoittaa kaikkea.”

Hän pohti, että yrittäjyyskasvatuksen keinoihin voisi liittää juuri näitä teemoja eli pelkojen hälventämiseen tähtäviä toimenpiteitä ja samalla huolehtia, että jotenkin olisi helppompaa, ”turvaverkko jokaiselle kansalaiselle.”

Yrittäjä F toivoo, että tulevaisuudessa aikuisopiskelijoita opettavilla opettajilla olisi ”todellista osaamista yrittäjyydestä ... siihen panostaisin eniten”. Myös kaikkien yrityksen rahoituksessa ja toiminnassa mukana olevilla tulisi olla yrittäjyysosaamista ja -tietoutta. Hänen mielestään on ”hirmu tärkeää kyllä”, että jokaisen kansalaisen ominaisuuksiin kuuluu yrittäjämäinen toiminta, yrittäjämäisyys. Perheiden ja lasten hyvinvointi on myös tässä tärkeää, ”niistä lähtee kaikki”. Yrittäjä C:n mielestä yrittäjyyskasvatuksen pitäisi olla asennekasvatusta, jonka kautta ihmiset kasvavat ajattelemaan, että itse voi vaikuttaa asioiden kulkuun. Tämän kautta saadaan myös lisää yritystoimintaa ja ehkäisee syrjäytymistä, kuten jo aiemminkin todettiin.

Yrittäjiltä kysyttiin myös yrittäjyyden arvostuksesta. Yleensä ottaen asiakkaiden koettiin arvostavan yrittäjyyttä, yhteiskunnallisen arvostuksen suhteen näkemykset erosivat enemmän. Yrittäjä A on kokenut, että asiakkaat yleisesti arvostavat yrittäjyyttä. Hän kuitenkin myös perää yrittäjyyden arvostamisen nostamista oman toimialan näkökulmasta:

”Alan arvostamisesta se, että ajatellaan, jotta kuka vaan voi tulla esimerkiksi tuuraamaan... Tämä on erikoisosaamista vaativaa.”

Yrittäjä E puolestaan pohtii sanoin

”tiedätkö, itse olen kokenut ... , ... että sinä olet vaan kampaaja. Arvostus ei ehkä ole ollut kovin suuri, vaikka tapauksesta on n. 10 vuotta. Tämä on jäänyt mieleen. Suomessa ei yrittäjyys ole tehty helpoksi.”

Yrittäjä F kokee, että yhteiskunnallisen arvostuksen todellisuuden ja puheiden välillä on suuri ero. Yrittäjien hyvinvoinnin kehittämiseen pitäisi panostaa. Yrittäjä B:n mielestä arvotusta on

”Korupuhheissa, mutta ei missään muussa yhteiskunnan taholta.”

Asiakkaat arvostavat, ja heiltä saadaan palautetta, joita edelleen voidaan kehittää asiakkaiden arvostamiksi asioiksi ja arvoiksi. Yrittäjä C kokee, että itsellä on ollut asenneongelma suhteessa joidenkin tahojen suhtautumiseen, mutta yrittäjyyden alusta asti esi-

merkiksi uusyrityskeskus on suhtautunut myönteisesti ”tosi toimivaa ja kannattavaa arvostusta.”

Yrittäjä D ei oikein osaa sanoa arvostetaanko vai ei

”Toiset arvostavat, toiset eivät ... toisillehan yrittäjäyys on sitä, että riistetään toisen selkänahasta eikä makseta kuin palkka ... näillä politiikan kanssa tekemisessä olevilla... kukaan ei sano, että huonona pitää, on niitä, jos hyvin menee, niin heti pitäisi mitata ulos palkkoina.”

Yrittäjä E toteaa, että yrittäjäyden arvostus voisi kasvaa (koulutukseen) osallistumisen myötä.

6 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Yrittäjyys ei ole ensisijaisesti yksilön saavutus, vaan yhteiskunnallinen ilmiö. Landström (2010, ix-x) ja Fayolle (2010, 1-9) toteavat, että yrittäjydessäkin kontekstilla on merkitystä. He viittaavat siihen tosiasiaan kuinka yrittäjyys kehittyvissä ja siirtymämaissa on laadullisesti erilaista kuin yrittäjyys kehittyneissä maissa. Yrittäjyyden vaikiintuneet olosuhteet ovat merkittävästi erilaiset eri maissa. Asenteet yrittäjyyttä kohtaan, riskit ja epäonnistumiset ja taloudellinen toimintaympäristö eroavat ja yrittämisen tukien välillä on eroja maittain. Tämän seurauksena yrittäjyysaktiiviteetti ja yritysten ominaisuudet vaihtelevat merkittävästi eri konteksteissa. Ó Cinnéide'n (2010, 27) mukaan laajempien yhteiskunnallisten ja kulttuuristen kontekstien merkitystä yrittäjyyden edistämässä on vahvasti aliarvioitu. Toimintaympäristöt muuttuvat mm. arvojen ja asenteiden muuttumisen myötä. Myös koulutus parhaimmillaan heijastaa ajan ja paikan tarpeita sekä vallitsevaa arvo- ja asennemaailmaa.

Koulutus on elintärkeää yrittäjyyden ymmärryksen luomisessa, yrittäjämäisten ominaisuuksien ja yksilö-, kollektiivisen ja yhteiskunnallisen tason toimintakulttuurin kehittämisessä. Koulutuksen rooli on muokata ajatuksia siitä, mitä tarkoittaa olla yrittäjä, ei edistää yrittäjyyden ideologiaa, ja synnyttää kriittistä tietoisuutta, joka vaikuttaa yrittäjien yhteiskuntavastuuseen. (Rae 2010.) Römer-Paakkasen (2008) mielestä sekä opiskelijat että kouluttajat saattavat haluta opiskella yrittäjyyttä nimenomaan kehittääkseen laajan teoreettisen ymmärryksen yrittäjyydestä ilmiönä tai pystyäkseen arvostamaan yrittäjien roolia yhteiskunnassa.

Sullivanin (2000) mukaan perinteisellä yrittäjyyskoulutuksella ei pystytä kehittämään niitä taitoja, ominaisuuksia ja käytösmalleja, joita yrittäjät tarvitsevat selviämiseen ja kasvamiseen. Kaikkien organisaatioiden, mutta erityisesti pk-yritysten ja niiden toimijoiden tulee olla vastaanottavaisempia, joustavampia ja asiakasorientoituneita elinikäisen oppimisen kautta vastatakseen uuden talouden haasteisiin. Yritykset tarvitsevat paremmin valmistautuneita työntekijöitä. Tähän haasteeseen voidaan vastata yrittäjyyskasvatuksella.

Useissa julkisissa keskusteluissa on korostettu, että hyvinvointiyhteiskunta tarvitsee palvelutason säilyttämiseksi uutta yrittäjyyttä ikääntyvän väestön tarpeisiin. Koko koulutusjärjestelmän läpäisevä yrittäjyyskasvatus ja yrittäjyydelle myönteinen asenne antaa pohjan yrittäjyydelle. Omatoimisuus, itseohjautuvuus, omanarvon tunto, hyvä elämän hallinta, aktiivisuus ja tavoitteellisuus ovat niitä ominaisuuksia, joita yrittäjyyskasvatuksen tulisi tuottaa. Oppijoita tulisi kannustaa ja heidän tulisi kokea onnistumisen ja aikaansaamisen tunteita, saada tunnusta ja arvonantoa sekä kehittyä ammatillisesti vastaanottamaan työelämän haasteet. (Lassila 2009.)

Garavanin ym. (2010, 225) mukaan yrittäjyyskasvatusta pidetään merkittävänä tekijänä yhteiskunnallisessa muutoksessa. Kaikista ei tule yrittäjiä, mutta kaikkien yhteiskunnan jäsenien tulee olla yrittäjämäisempiä (entrepreneurial). Kaikki eivät voi olla yrittäjiä, mutta kaikki voivat olla yritteliämpiä (enterprising). Yrittäjämäisen käyttäytymisen ja ajattelutavan lisääminen, itseluottamuksen ja johtajuuden kasvattaminen ovat hyviä tavoitteita kaikille kuten myös luovan ajattelun vahvistaminen ja epävarmuuden kohtaamisen harjoittelu.

Minkä tahansa yrittäjyyskasvatusohjelman tulee vastata yhteiskunnan tarpeisiin. Yrittäjyyskoulutuksen ei tule keskittyä vain uuden yritystoiminnan johtamiseen, liiketoimintakontekstiin tai edes traditionaaliseen näkemykseen liiketoimintamahdollisuuksien havaitsemiseksi ja käynnistämiseksi. On väitetty, että yrittäjyyden soveltaminen toimintaympäristön moniin erilaisiin tehtäviin edellyttää yrittäjämäisesti toimivan henkilön ja organisaation merkittävää uudistamista, muuttumista. (Gibb 2011.)

Tämä on huomioitu EU:n politiikkatoimenpideohjelmassa. On pyritty luomaan nuorten yrittäjämäistä ajattelutapaa, joka on “ kaikkien keskeinen kyky, joka auttaa nuoria olemaan luovia ja luottavaisia kaikessa mihin he ryhtyvät” (EU 2008). Tavoitteena on kehittää joustava, yritteliäs työvoima, jolla on yrittäjämäisiä taitoja ja ominaisuuksia. Yksilöistä halutaan työntekijöinä, yrittäjinä, kuluttajina ja perheen sekä yhteisön jäseninä innovatiivisia, luovia ja jotka selviävät ja nauttivat epävarmuudesta nykyisessä, globalisoituneessa maailmassa. Myös Suomi tarvitsee ihmisiä, jotka ymmärtävät yrittäjyyttä ja pk-yritysten dynamiikkaa (Römer-Paakkanen 2001).

Yrittäjyyskasvatuksen keskeinen lähtökohta on vahvistaa oppilaiden systemaattista ja strategista ajattelua (Seikkula-Leino 2006, 24). Yrittäjyyskasvatus on pohjimmiltaan *kansalaiskasvatusta*, jolloin vaikutetaan taitoihin, käyttäytymiseen ja uskomuksiin. *Yritteliäisyyden* kehittyminen liittyy henkilökohtaiseen elämään sekä ammatillisten ja taloudellisten tavoitteiden saavuttamiseen. Tavoitteena on myös uusien yritysten perustaminen, yritysten toiminnan tehostaminen sekä liikeideoiden kehittäminen. (Seikkula-Leino 2007a, 26.)

Yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena on oppijan yrittäjämäiset valmiudet ja toimintatavat. Näiden kehittämiseen kuuluvat kasvatuksen ja opetuksen sisällöt sekä oppimisympäristöt, joihin vaikuttavat *toimintakulttuurit*. (Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat 2009.) Mwasalwiban (2008) mukaan yrittäjyyskasvatuksen tärkein tavoite on yritteliään toimintakulttuurin rakentaminen yleisen yrittäjyystietouden lisäämisellä, koska toimintakulttuurin sekä arvo- ja asennemaailman välillä on yhteys. Toiseksi tärkeimpänä tavoitteena on aloittavien yritysten määrän lisääminen ja sen seurauksena työpaikkojen luominen.

Erityisesti opetushallinnon alalla tehtävää työtä yrittäjyyden vahvistamiseksi tekevät useat työelämätahot ja järjestöt. Yrittäjyyskasvatus perustuu *elinikäiseen oppimiseen* (kodit, varhaiskasvatus, perusopetus, ammatillinen koulutus, lukio, korkeakoulut, aikuiskoulutus) ja *verkostomaiseen toimintatapaan*. (Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat 2009.) Yrittäjyyskasvatuksen keinoilla voidaan vahvistaa ja edistää *luovuuden* ja *riskin* käyttöä, jotka ovat keskeisempiä yrittäjyyteen ja yrittäjämäiseen käyttäytymiseen liittyviä ilmiöitä (Leskinen 2001, 112–121; Kakkonen 2008, 212–218).

Yrittäjyyskasvatus on kuitenkin edelleen kiisteltyä reuna-aluetta. Sen uudistukset tulevat pikemmin kentän kuin tutkimuksen piiristä (Nurmi 2008). Leskisen (2001) mukaan yrittäjyyskasvatuksen suunnittelu alkaa oppilaitoksessa yrittäjyyskasvatuksen *arvojen* määrittelystä. Lähtökohtana on tiedostaa työelämän tarpeet ja niiden taustalla olevat yhteiskunnalliset muutokset. Oppijoiden ja opettajien yrittäjyyden ja oppimisen näkemysten pohjalta voidaan määritellä yrittäjyyskasvatusnäkemys ja sen tavoitteet. Yrittäjyyskasvatuksen työkaluna voidaan käyttää ns. yrittäjyyden 'neliapilaa'. Tämä muodostuu visiosta, toiminnasta, autonomiasta ja interaktiosta. Näiden vuorovaikutuksessa syn-

tyy riskikenttä, joka on myös muutoksen ja oppimisen kenttä, jossa mahdollisuuksia tavoitellaan.

Euroopan komission suositusten mukaan jo varhaiskasvatuksesta lähtien tulee tukea lasten yrittäjyystietoisuutta yhtenä tulevaisuuden vaihtoehtona, tarjota heille mahdollisuuksia kehittää perusyrittäjämäisiä taitoja ja auttaa heitä olemaan luovempia ja itsevarmempia mihin tahansa he ryhtyvätkin. Yliopistoissa ja teknisissä oppilaitoksissa yrittäjyys tulisi integroida opetussuunnitelmissa eri oppiaineisiin. Suositukseen sisältyy myös yhteistyön kehittäminen koulujen ja paikallisen yhteisön, erityisesti yritysten välillä. Myös opettajaliikkuvuutta yliopistojen ja yritysmaailman välillä huomioiden elinkeinoelämän toimijoiden osallistuminen opetukseen tulee tukea. (Matlay 2006.) Silberzahn ja Silberzahn (2010, 192) ovat esittäneet kasvatuksellisen näkökulman laajentamista siten, että yrittäjille suunnattaisiin taide- ja tiedekasvatusta, kun yrittämyyttä eri näkökulmista opetetaan eri opiskelijaryhmille. Näiden yhdistäminen voisi puolestaan luoda uusia synergioita.

Yrittäjyyskasvatuksen vaikutukset

Opetussuunnitelmauudistus ei ole Seikkula-Leinon (2007b) mukaan täysin onnistunut tavoitteissaan. Opettajien tiedot yrittäjyyskasvatuksesta ovat heikot. Yrittäjyyskasvatuksen käsitettä, joka on epäselvä, tulisikin avata mahdollisimman konkreettisesti. Opettajille tarkoitettua yrittäjyyskasvatuksen koulutusta tulisi myös ehdottomasti toteuttaa. Korhosen (2012) tutkimuksen mukaan sisäinen yrittäjyys saa opettajien keskuudessa myönteisen vastaanoton eli se hyväksytään koulun tehtävänä. Ulkoisen yrittäjyyden kasvatustavoite ei kuitenkaan sulaudu koulun vakiintuneisiin arvoihin ja tavoitteisiin yhtä luontevasti kuin sisäinen yrittäjyys. Ulkoinen yrittäjyys hyväksytään esimerkiksi silloin, kun se mielletään työ- ja yritys-elämään tutustumisena, jonka kautta oppilaat oppivat arvostamaan erilaisia ammatteja ja omaksumaan työelämän pelisääntöjä.

Entä edistääkö yrittäjyyskasvatusta yrittäjyysintentioneja? Pihkalan (2007) mukaan koulutukselliset yrittäjyysinterventiot eivät juurikaan edistä (ammattikorkeakoulu)opiskelijoiden yrittäjyysintentioneiden muutosta. Yrittäjyyskoulutus ei lisännyt opiskelijoiden halukkuutta käynnistää omaa yritystoimintaa. Hän on kuitenkin sitä mieltä, että kaikille opiskelijoille suunnattu yrittäjyyskoulutus on merkityksellistä, sillä se vahvistaa opiskelijoiden tietoisuutta yritysten ja yrittäjien yhteiskunnallisesta merkityksestä. Kos-

ka koulutuksen pitkän aikavälin vaikutukset ovat tärkeitä, korostuu ammattikorkeakoulu edeltävän yrittäjyyskasvatuksen rooli. Römer-Paakkasen (2009) tutkimuksen mukaan yrittäjyysintentionitakin edistää, kun yrittäjyyskasvatuksen opetus- ja oppimismenetelmiä mietittäessä otetaan huomioon opiskelijoiden erilaiset perhe- ja kokemustaustat.

Yrittäjyyskasvatukseen on kuitenkin herätty, vaikka Ristimäen (2007) mielestä yrittäjyyskasvatus polkee paikallaan. Hänestä yrittäjyyskasvatuksen yhteydessä opetussuunnitelman laatijat, poliitikot ja hallintovirkamiehet yhtäältä, ja tutkijat toisaalta sekä kolmanneksi opettajat eivät näytä löytävän toisiaan. Vaikka yrittäjyyskasvatuksen tiedon taso on kohentunut, koska vuoden 2005 tutkimuksessa yrityskasvatukseen perehtyneitä oli vain noin 30 % tutkimukseen osallistuneista ja vuonna 2006 jo 70 %, tulisi jatkossa huomioida seuraavia asioita:

- Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen kehittäminen (tutkimuksen mukaan opettajat eivät ole motivoituneita opsiin liittyvästä koulutuksesta); opettajien työ- ja elinkeinoelämän tuntemusta on lisättävä yrittäjyyden lähtökohdasta
- Paikallisen yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen kulttuuritaustan kehittäminen
- Opetusalan työ- ja elinkeinoelämän tuntemuksen vahvistaminen
- Yrittäjyyskasvatukseen liittyvän tiedon ja markkinoinnin lisääminen
- Käsitteiden omaehtoinen, sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys merkityksen määrittäminen
- Paikallisen yrittäjyyskasvatussuunnitelman luominen opetussuunnitelman ja elinkeinostrategian liitteeksi
- Yrittäjyyskasvatuskoulutuksen tulee olla jatkossakin viranomaisten tukemaa. (Seikkula-Leino 2006, 2007a;b.)

Yrittäjyyskasvatus pitäisi mm. Ikosen (2006) mukaan ymmärtää laajasti eräänlaisena kansalaistaitona, jota tulisi kehittää kouluttautumisuuden ajan. Koulutuksen tärkein tehtävä on opettaa pitämään avoin ja tiedonhaluinen mieli elämän eri vaiheissa sekä kehittää kriittistä ja luovaa ajattelua (Kirby 2004). Suomessa on ainakin teoriassa onnistuttu saavuttamaan mm. EU:n asettamat tavoitteet, eli maamme jokaiselle koulutusasteelle on määritelty yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet ja sisällöt. Jatkumon tavoitteena on aktiivinen kansalainen, joka pitää huolta osaamisestaan ja osallistuu yhteiskunnan kehittämiseen esimerkiksi omalla työpaikallaan. Yrittäjämäiset ominaisuudet on jokaisen saavutettavissa, mikäli koulutuksessa voidaan huomioida oppijoiden lähtökohdat tahtotiloihin.

Suomalaiselle yrittäjyyskasvatukselle asetetuista sisällöistä, tavoitteista ja toimenpiteistä nousee seuraavia kysymyksiä. Kannustetaanko käytännössä oppijoita luovuuteen ja oma-aloitteisuuteen eli aktiivisen, yritteliään kansalaisen tarvitsemiin ominaisuuksiin?

Tukeeko toimintaympäristön arvot ja asenneilmapiiri näiden ominaisuuksien kehittämistä (sisäinen yrittäjyys) ja edelleen uuden yritystoiminnan syntymistä (ulkoinen yrittäjyys)? Entä yrittäjyyskasvatuksen resursointi? Onko esimerkiksi perusopetuksesta vastaavilla kunnilla taloudellisia mahdollisuuksia kouluttaa mm. yrittäjyyskasvattajina toimivia opettajia kohtaamaan asetetut tavoitteet? Koska kunnat eivät ole sosioekonomisesti homogeenisiä (Seikkula-Leino 2006), on mitä todennäköisintä, että toimijat eri toimintaympäristöissä eivät ole tasavertaisessa asemassa.

Edellä mainituista ongelmista huolimatta voidaan maassamme olla tyytyväisiä siitä, että yrittäjyyskasvatuksen tarve sen laajassa merkityksessä on ymmärretty ja kirjattu asetuksiin sekä poliittisiin toimenpideohjelmiin. Ajan kuluessa yhä useammat tiedostavat, että yrittäjyyttä voi olla kaikilla elämänoilla. Yrittäjyys voi olla jokaisen elämässä luovuuksena ja muutoskykyisyytenä, oman elämän johtamisena, eli aktiivisena kansalaisena toimimisena.

6.1 Tutkimuksen tulokset ja loppupäätelmät

Laadullisen tutkimuksen tekijät kokevat usein ongelmana sen, mitä heidän tulisi kirjoittaa tuloksistaan. Onhan aineiston koko yleensä melko laaja. Ensisijaisesti heidän tulee päättää mikä on tärkein analyttinen viesti. Sitten hänen tulee esittää riittävästi käsitteellistä tietoa ja kuvaavia sitaatteja välittääkseen tämän lukijoille. Aina täytyy palata vastaamaan kysymyksiin ”Mistä tässä tutkimuksessa oli kyse?” ”Mitkä olivat pääasiat ja ongelmat, joiden parissa tietolähteet painivat?” (Corbin & Strauss 2008.) Tapahtuiko tässä näin?

Tämän tutkielman empiirisen tutkimuksen tavoitteena oli selvittää joidenkin kuopiolaisten yrittäjien ajatuksia ja näkemyksiä yrittäjyyskasvatuksesta ja sen merkityksestä yrittäjyyden edistämiseksi ja arvostuksessa. Tutkimusongelman ratkaisemiseksi tehtiin käsiteanalyysi avainkäsitteistä yrittäjyys ja yrittäjyyskasvatus. Tämä muodosti työn osa-ongelman. Lisäksi selvitettiin yrittäjyyskasvatuksen kehittymistä Suomen opetusjärjestelmässä 1990-luvulta tähän päivään. Edellä olen vetänyt yhteen käsiteanalyysin ja yrittäjyyskasvatuksen tilan suomalaisessa koulutuksessa. Seuraavassa käyn läpi empiirisen tutkimuksen tulokset, jotka ovat suuntaa antavia yleistettävyydessään.

Yrittäjyys oli tutkittaville ensisijaisesti perinteistä yrittämistä eli liiketoimintaa. Käsitteellisessä merkityksessä he eivät asiaa olleet paljoakaan pohtineet. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että he eivät olisi teoreettisesti pohtineet yrittäjyyttä tai yrittäjänä olemista. Tässä ajatukset kohdistuivat stereotyyppiseen yrittäjään ominaisuuksineen. Sisäinen yrittäjyys ja ulkoinen yrittäjyys käsitteinä tai sanoina olivat useimmille tuttuja, mutta sisältö ei. Toisaalta eräsikin yrittäjä, joka kertoi näiden käsitteiden olevan hänelle vieraita, haastattelun kuluessa toi esille asioita, jotka kuuluvat olennaisesti edellä mainittujen käsitteiden sisältöön.

Yrittäjät arvostavat sisäistä yrittäjyyttä, henkilöä, joka tekee enemmän kuin välttämättömän pahan ja tuntee vastuunsa työpaikan parhaaksi. Yksi yrittäjistä arvioi, että voidakseen tulla yrittäjäksi täytyy olla myös (vahva) sisäinen yrittäjä, vaikka yleinen näkemys olikin, että kaikista sisäisistä yrittäjistä ei tule, eikä tarvitsekaan tulla ulkoisia yrittäjiä. Käsitteiden käytön vahvuudessa oli nähtävissä haastateltavan iän vaikutus eli mitä nuorempi yrittäjä, sitä varmempaa hallinta oli.

Haastateltavien mielestä yrittäjyyttä voi opettaa. Näkemyseroja esiintyi mitä ja missä vaiheessa opetetaan eli tiukasti tulkiten onko opetus suppeampaa yrittäjyystietoutta vai laajempaa yrittäjyyskasvatusta. Käsitteenä yrittäjyyskasvatus oli useimmille tuttu, mutta sisältö ei kuitenkaan ollut aivan niin selvä tarkoittaen joillekin enemmän perinteistä yrittäjyystietoutta eli ulkoisen yrittäjyyden tietoja ja taitoja. Tässäkin yrittäjän ikä oli jollain tavalla määrittävä tekijä nuorempien yrittäjien käsitysten ollessa lähempänä kirjallisuudessa yleisesti tunnustettujen sisältöjen kanssa.

Käytännön asioiden eli ulkoisen yrittäjyyden tietojen ja taitojen, kuten liiketoimintasuunnitelman laatimista, kirjanpitoa ja lakioppia, opettamista pidettiin tärkeänä. Näiden katsottiin kuuluvan ammatillisen opetuksen puolelle, mutta useimmat kuitenkin pitivät arvo- ja asennekasvatusta esi- ja perusopetuksen puolen sisällössä tärkeimpänä. Toivottiin myös yleisemmin elämäntaitojen kuten epävarmuuden kestämisen sekä ihmissuhde- ja viestintätaitojen opettamista. Yhden yrittäjän mukaan asennekasvatuksessa pitäisi opettaa, että jokainen voi vaikuttaa asioiden kulkuun ja saada asioita tapahtumaan niin yksilöinä kuin yhteisön puolesta toimiessa. Perusarvojen ja opettajien koulutuksen tärkeys korostui monien näkemyksissä.

Jokaisella haastateltavalla on ollut yrittäjäkasvatusrooli, ja sitä pidetään tärkeänä. Heillä on ollut eriasteisia harjoittelijoita ja / tai he ovat käyneet kouluilla kertomassa yrittäjyydestä. Yhdelläkään ei ole ainakaan toistaiseksi ollut kummiluokkaa, mutta erään yrittäjän mielestä yrityksillä olisi tähän yleensä ottaen mahdollisuuksia. Useimmat yrittäjistä pohtivat opettajan roolia korostaen opettajan yrittäjyyskasvatusta kohtaan tuntemaan kiinnostuksen tärkeyttä esimerkiksi työelämään tutustumisharjoittelun onnistumisessa oppimistapahtumana. Esille nousi toive siitä, että yrittäjyyskasvatus olisi integroitu useampaan aineeseen, jolloin yhden opettajan näkemys ja asenne ei korostuisi liikaa.

Yrittäjyyskasvatuksen merkitys myös tulevaisuudessa koettiin tärkeänä jo siksi, että yrittäjyys ja yrittäminen ovat tärkeitä ja tulevaisuudessa yhä useampia tulee työllistymään yrittäjänä. Kehittämiskohteina nähtiin opettajien ja muiden yrittäjyystoimijoiden koulutus sen lisäksi, että nykyisen sisällön asenne- ja arvokasvatusta vahvistetaan, mikä kautta myös yrittäjyyden todellinen arvostus kasvaisi kaikilla yhteiskuntatasoilla puheita pidemmälle.

Laadullisessa tutkimuksessa on merkittävässä asemassa käsiteanalyysi. Tässä tutkimuksessa käytetty kirjallisuus kuvasi tutkimukseen liittyvät pää- ja alakäsitteet moniulotteisesti. Käsiteanalyysiä varten tehdyn rajauksen jälkeenkin kirjallisuus oli kattava ja mahdollisimman monelta kannalta käsitteitä tarkasteleva. Yrittäjyyttä koskeva kirjallisuus on runsasta ja monitahoista. Myös yrittäjyyskasvatukseen löytyi paljon eri näkökulmista käsiteltyä lähteistöä. Yrittäjyyskasvatuksen tilaa Suomessa on kiitettävästi käsitelty pienessä, mutta tiiviissä ydin tutkijajoukossa ja valtionhallinnon eri tahoilla. Hankalampaa oli löytää tähän tutkimukseen kirjallisuutta yrittäjien roolista yrittäjyyskasvatuksessa. Kuitenkin ne suhteellisen vähälukuiset, löydetyt lähteet heijastavat monin tavoin tämän tutkimuksen empiriassa esille tulleita näkemyksiä.

Yrittäjyys on suurelle yleisölle arkipäivän käsitteenä ensisijaisesti yrittäjänä toimimista. Kuitenkin useimmille haastatelluille yrittäjille sekä kirjallisuuden perusteella monille matti ja maija meikäläisille ovat myös yrittäjyyden muut ilmenemismuodot sisältöineen tuttuja, vaikka vallitseva käsitteistö olisikin vieraampi. Jossain määrin on tässä havaittavissa ikätekijää eli mitä nuoremasta henkilöstä on kyse, niin on todennäköisempää, että hän on omissa opinnoissaan tutustunut alan (alati laajenevaan) käsitteistöön. Yleisesti ollaan sitä mieltä, että kaikkien olisi suotavaa olla sisäisiä yrittäjiä ulkoisen yrittä-

yyden sijaan. Eri koulutusasteilla annettavan opetuksen toivotaan antavan jokaiselle vastaavia valmiuksia oman elämänsä johtamiseen sekä luovan arvo- ja asenneilmapiirin, joka parhaimmillaan tukee mm. jokaisen yksilön elinikäistä oppimista ja lisäksi kasvat-
taa näistä yritystoimintaa ja sen merkitystä yhteiskunnalle ymmärtäviä kansalaisia.

Yrittäjyyskasvatuksen opettaminen on yrittäjien mielestä merkityksellistä ja se saa tu-
kea. Matlain (2010) mielestä on tärkeää sisällyttää yrittäjyyskasvatusopintoihin yhteis-
kuntavastuunäkökulma, jolloin opiskelijat oppivat katsomaan yli oman varallisuuden
kasvattamisen huomioiden myös yhteisön vähemmän onnekkaiden jäsenien hyvinvoin-
nin. Haastatteluissa tuli esille myös tämä ajatus, kun yrittäjä C toivoi koulutukseen aja-
tusta 'ei yksilön, vaan yhteisön puolesta'. Lisäksi siltä osin kuin muistin kysyä yrittäjiltä
mitä he ovat mieltä ajatuksesta, että yrittäjyyskasvatukseen osallistuminen on heidän
yhteiskuntavastuuta, niin he olivat ajatuksen puolesta.

Tämä tutkimus suoritettiin puolistrukturoituna haastattelututkimuksena. Tämä oli pe-
rusteltua, sillä ilman struktuuria eli vapaalla kerronnalla en välttämättä olisi saanut
kaikkiin teemoihin vastauksia, tai ainakin haastattelujen kestot olisivat olleet pidemmät.
Myös haastateltavan mahdollisuudet kysymysten täsmentämiseen ja asioiden vapaam-
paan kerrontaan oli käytetyn menetelmän ansiosta paremmat.

Omaa oppimisprosessia ajatellen oli merkityksellistä, että haastattelumenetelmää käyt-
täten pääsin suoraan kontaktiin yrittäjän kanssa. Jos alkuperäinen ajatus kvantitatiivis-
esta tutkimuksesta olisi toteutunut, olisin jäänyt paitsi tästä mahdollisuudesta tutustua
edes ohimenevästi (ulkoisen) yrittäjän maailmaan ja asemoimaan yrittäjyyttä sekä
yritystoimintaa yhteiskunnalliseen perspektiiviin. Tämän koin erityisen tärkeänä, koska
näin suoraa ja lukuisaa kontaktia ei opintojen aikana muutoin ole ollut. Kokemus auttoi
näkemään pienyrittäjien toimintaa pieneltä osin uudesta näkökulmasta. Kuten yrittäjä C
toteaa oman yrittäjyytensä vaikuttaneen omiin kulutustottumuksiin siten, että on alkanut
suosia pienyrittäjiä, niin myös itsellä kasvoi tahto ja halu tukea paikallisten pieny-
rittäjien toimintaa.

Tutkimus täyttää laadullisen tutkimuksen luotettavuuden ja pätevyyden kriteerit. Tutki-
musaineisto oli kokonaisuudessaan käytössä ja aineisto antoi tutkimustavoitteisiin vas-

taukset. Haastateltavien ääni kuuluu tutkimusraportissa, jossa olen myös kuvannut haastattelutilanteet.

6.2 Tutkimuksen rajoitukset ja jatkotutkimusmahdollisuudet

Tässä tutkimuksessa oli tarkoituksena selvittää joidenkin kuopiolaisten yrittäjien näkemyksiä yrittäjyyskasvatuksesta, sen sisällöstä ja merkityksestä yrittäjyydessä. Alkuperäinen ajatus oli vertailla kahden eri toimialan (ja erikokoisten yritysten) yrittäjien näkemyksiä, mutta halukkaiden yritysten mukaan saaminen oli hankalaa tutkimukseen allokoitujen resurssien puitteissa. Tutkimuksen henki jäi arvioinnin puutteen vuoksi toivottua rajallisemmaksi.

Tutkimuksen pääasiallisena rajoitteena on haastattelijan taito. Kaikilta ei välttämättä tullut systemaattisesti kysytyä samoja asioita, samalla tavalla muotoillen, jolloin jokin teema saattoi tulla huonommin selvitettyksi. Lisäksi välillä tuli mieleen kysyinkö ymmärrettävästi niin, että haastateltava tiesi mistä puhutaan. Jonkin verran tähän vaikutti haastateltavan tiedollinen lähtökohta, mutta yleensä ottaenhan ei ollut kysymys oikeista tai vääristä vastauksista, vaikka yksi yrittäjistä pohtikin alkuun osaisiko vastata 'oikein'. Jos haastattelijan taito ohjata keskustelua ja haastattelujen jälkeiset ahaa-elämykset olivatkin alkuun haparoivat, niin haastattelutekniikka kehittyi loppua kohden selvästi. Tämä auttoi tutkimuksen sensitiivisyyttä eli kykyäni mennä tutkimuksen 'sisälle': poimia aineiston relevantit asiat sekä esittää aineistosta tutkittavien näkökulmat. Aineistoista olisi voinut saada kattavamman esittämällä lisäkysymyksiä haastattelutilanteessa, mutta uusia näkökulmia tai muuta tietoa ne eivät välttämättä olisi tuoneet. Samalla olisi voinut kuitenkin kasvaa mahdollisuus, että lisäkysymykset olisivat ohjanneet liikaa haastateltavaa ja tutkimuksen sensitiivisyys olisi vähentynyt.

Yrittäjyyskasvatus on hyvin monitahoinen aihe, mikä mahdollistaa moninaiset jatkotutkimukset. Tätä tutkimusta voisi jatkaa ottamalla mukaan selvitykseen muita toimijoita esimerkiksi koulutuksen suunnittelijoita ja koulutukseen osallistuvia. Tai suunnittelemalla yrittäjille keinot osallistua systemaattisemmin yrittäjyyskasvatuskoulutukseen, kuin mitä ilmeisemmin se nyt on. Perusopintojen opinnäytetyötutkimuksissa usein tulee vastaan ainakin sekä ajalliset että taloudelliset resurssit, mutta todennäköisesti myös taidolliset resurssit, joten kattavampi ja tukevampi yhteiskunnallisesti hyödyttävämpi tutkimus edellyttäisi muuta tutkimusta.

Edellä on useaan kertaan todettu kuinka asiat ovat kontekstisidonnaisia. Jatkotutkimusmahdollisuuksin tulee vaikuttamaan myös muuttuva yrittäjyyden käsitys. Raen (2010) mukaan vanha, vielä vallitseva, pääasiallisesti angloamerikkalaista perua olevan yrittäjyyden ajattelutapa joutuu antamaan yhä enenevässä määrin myöten muuttuvalle eurooppalaiselle kulttuuriselle ja taloudelliselle ajattelutavalle. Tällä on vaikutuksensa myös yrittäjyyskasvatuksen (ja oppimisen) luonteeseen koko Euroopan alueella. Talouskriisin seurauksena yrittäjyyskasvatuksen perusta on joutunut uudelleenarvioinnin kohteeksi ja sen sisältöön tulee vaikuttamaan seuraavat neljä tekijää:

- Taloudellinen ja kulttuurinen konteksti, jossa taloudelliset haasteet vaikuttavat yrittäjyyden yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen tilaan. Kehitys kohti vastuullisuutta, eettisyyttä ja ympäristön huomioon ottamista vaativat tunnustamista.
- Opiskelijoilla on muuttuvia odotuksia, koska nykyisenä vastavalmistuneiden työttömyyden aikana heidän suhteensa instituutioihin muuttuu.
- Oppimisen ja opettamisen suhteen luonne on muuttumassa.
- Yliopistoilla on taloudellisia vaikeuksia ja henkilökuntaresursseihin kohdistuvat rajoitukset ja paineet vaikuttavat henkilökunnan työn tekemisen tapoihin.

Arvioitavaksi tulee yrittäjyyden sisältö ja seuraamukset kouluttajille sekä koulutusyhteisöille. Tämän mukaisesti jatkotutkimuksen kohteena voisi olla selvittää mitä mahdolliset tulevat yrittäjät (opiskelijat) ja jo toimivat yrittäjät ajattelevat yrittäjyyden muuttuvasta luonteesta ja millä yrittäjyyskasvatuksen keinoin sitä, tai olemassa olevaa, yrittäjyyttä tuetaan.

LÄHDELUETTELO

Aaltio, I. 2007. Yrittäjien uudet indenteetit talouselämän muuttuvassa toimintaympäristössä – koulutuksellisia näkökohtia. Tampereen yliopiston kauppakorkeakoulu. Yrittäjyyskasvatuksen julkaisusarja 5/2007. Yrittäjyyskasvatuksen monia suuntia, 62–77.

Allahwerdi, H. & Westerholm, H. 2008. Family business entrepreneurs' influence on entrepreneurship education and training – an application into practice: a discussion paper. University of Jyväskylä School of Business and Economics N:o 38/2008. Studies on Family Business and Entrepreneurship Education: FBE 2008 Conference Proceedings, 27–40.

Béchar, J-P. & Grégoire, D. 2005. Entrepreneurship education research revisited: the case of higher education. *Academy of Management Learning & Education* 4, 22–43.

Binks, M., Starkey, K. & Mahon, C.L. 2006. Entrepreneurship education and the business school. *Technology Analysis & Strategic Management* 18, 1–18.

Birdthistle, N., Costin, Y., Hynes, B. & O'Dwyer, M. 2008. Enterprising tertiary level students through entrepreneurship modules at the University of Limerick. University of Jyväskylä School of Business and Economics N:o 38/2008. Studies on Family Business and Entrepreneurship Education: FBE 2008 Conference Proceedings, 41–54.

Birdthistle, N., Hynes, B. & Fleming, P. 2007. Enterprise education programmes in secondary schools in Ireland. A multi-stakeholder perspective. *Education + Training* 49, 265–276.

Blenker, P. & Rind Christensen, P. 2010. Hunting the entrepreneurial expertise: entrepreneurs in education. Teoksessa (toim. Alain Fayolle) *Handbook of Research in Entrepreneurship Education, Volume 3: International Perspectives*, 43–53. Edward Elgar. Cheltenham, UK.

Carayannis, E.G., Evans, D. & Hanson, M. 2003. A cross-cultural learning strategy for entrepreneurship education: outline of key concepts and lessons learned from a comparative study of entrepreneurship students in France and the US. *Technovation* 23, 757–771.

Corbin, J. & Strauss, A. 2008. *Basics of qualitative research*. Sage Publications. Los Angeles.

Erkkilä, K. 2000. *Entrepreneurial education: mapping the debates in the United States, the United Kingdom and Finland*. Garland Publishing, Inc. New York.

Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino. Tampere.

Fayolle, A. 2010. Insights from an international perspective on entrepreneurship education. Teoksessa (toim. Alain Fayolle) *Handbook of Research in Entrepreneurship Education, Volume 3: International Perspectives*, 1–9. Edward Elgar. Cheltenham, UK.

Fayolle, A., Gailly, G. & Lassas-Clerc, N. 2006. Assessing the impact of entrepreneurship education programmes: a new methodology. *Journal of European Industrial Training* 30, 701–720.

Fiet, J.O. 2000a. The theoretical side of entrepreneurship theory. *Journal of Business Venturing* 16, 1–24.

Fiet, J.O. 2000b. The pedagogical side of entrepreneurship theory. *Journal of Business Venturing* 16, 101–117.

Frank, H., Korunka, C., Lueger, M. & Mugler, J. 2005. Entrepreneurial orientation and education in Austrian secondary schools. Status quo and recommendations. *Journal of Small Business and Enterprise Development* 12, 259–273.

Fuchs, K., Werner, A. & Wallau F. 2008. Entrepreneurship education in Germany and Sweden: what role do different school systems play? *Journal of Small Business and Enterprise Development* 15, 365–381.

Galloway, L., Anderson, M., Brown, W. & Wilson, L. 2005. Enterprise skills for the economy. *Education + Training* 47, 7–17.

Garavan, T., Birdthistle, N., Ó Cinnéide, B. & Collet, C. 2010. Entrepreneurship education in the Republic of Ireland: context, opportunities and challenges. *Teoksessa (toim. Alain Fayolle) Handbook of Research in Entrepreneurship Education, Volume 3: International Perspectives*, 225–247. Edward Elgar. Cheltenham, UK.

Garavan, T. & Cinneide, B. 1994. Entrepreneurship education and training programmes: A review and evaluation – Part 1. *Journal of European Industrial Training* 18, 3–12.

Gibb, A. 2002. In pursuit of a new ‘enterprise’ and ‘entrepreneurship’ paradigm for learning: creative destruction, new values, new ways of doing things and new combinations of knowledge. *International Journal of Management Reviews* 4, 233–269.

Gibb, A. 2011. Concepts into practice: meeting the challenge of development of entrepreneurship educators around an innovative paradigm: The case of the International Entrepreneurship Educators’ Programme (IEEP). *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research* 17, 146–165.

Hannon, P.D. 2006. Teaching pigeons to dance: sense and meaning in entrepreneurship education. *Education + Training* 48, 296–308.

Hartshorn, C. & Hannon, P.D. 2005. Paradoxes in entrepreneurship education: chalk and talk and chees? A case approach. *Education + Training* 47, 616–627.

Hébert, R.F. & Link, A.N. 1989. In search of the meaning of entrepreneurship. *Small Business Economics* 1, 39–49.

Heimonen, T. & Handelberg, J. 2009. Yrittäjä-opiskelijayhteistyö: kohti synergisen oppimisen ja hyödyn mallia. . Jyväskylän yliopisto taloustieteiden tiedekunta N:o 176.

Yrittäjyyskasvatuksen muotoutuva maisema – yrittäjyyskasvatuksen identiteettiä rakentamassa, 86–107.

Heinonen, J. 2007. An entrepreneurial-directed approach to teaching corporate entrepreneurship at university level. *Education + Training* 49, 310–324.

Heinonen, J. & Poikkijoki, S-A. 2006. An entrepreneurial-directed approach to entrepreneurship education: mission impossible? *Journal of Management Development* 25, 80–94.

Henry, C., Hill, F. & Leitch, C. 2005. Entrepreneurship education and training: can entrepreneurship be taught? Part I. *Education + Training* 47, 98–111.

Henry, C., Hill, F. & Leitch, C. 2005. Entrepreneurship education and training: can entrepreneurship be taught? Part II. *Education + Training* 47, 158–169.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2011. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Gaudeamus Helsinki University Press.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2002. Tutki ja kirjoita. Helsinki. Tammi.

Huuskonen, V. 1992. Yrittäjäksi ryhtyminen: teoreettinen viitekehys ja sen koettelu. Turun kauppakorkeakoulu. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Sarja A-2:1992. Väitöskirja.

Hytti, U. & O’Gorman, C. 2004. What is “enterprise education”? An analysis of the objectives and methods of enterprise education programmes in four European countries. *Education + Training* 46, 11–23.

Ikonen, R. 2006. Yrittäjyyskasvatus. Kansalaisen taloudellista autonomiaa etsimässä. Helsinki. Minerva Kustannus (SoPhi).

Jack, S.L. & Anderson, A.R. 1999. Entrepreneurship education within the enterprise culture. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research* 5, 110–125.

Johannisson, B. & Lindmark, L. (toim) 1996. Företag Företagare Företagsamhet. Lund. Studentlitteratur.

Jones, C. & English, J. 2004. A contemporary approach to entrepreneurship education. *Education + Training* 46, 416–423.

Kailer, N. 2010. Entrepreneurship education at universities in German-speaking countries: empirical findings and proposals for the design of university-wide concepts. Teoksessa (toim. Alain Fayolle) *Handbook of Research in Entrepreneurship Education, Volume 3: International Perspectives*, 248–273. Edward Elgar. Cheltenham, UK.

Kajanto, A. & Kyrö, P. 2001. Yrittäjyyskoulutuksen mallintaja. *Aikuiskasvatus* 2, 173–175.

Kakkonen, M-L. 2008. Luovuus yrittäjyyskasvatuksen haasteena. *Aikuiskasvatus* 3, 212–218.

Kansikas, J. 2007. *Kasva yrittäjyyteen*. Helsinki. Talentum.

Kirby, D.A. 2004. Entrepreneurship education: can business schools meet the challenge? *Education + Training* 46, 510–519.

Klandt, H. 2004. Entrepreneurship education and research in German-speaking Europe. *Academy of Management Learning and Education* 3, 293–301.

Koiranen, M. & Peltonen, M. 1995. *Yrittäjyyskasvatus. Ajatuksia yrittäjyyteen oppimisesta*. Valkeakoski. Konetuumat.

Koiranen, M & Ruohotie, P. 2001. *Yrittäjyyskasvatus: analyyseja, synteesejä ja sovelluksia*. *Aikuiskasvatus* 2, 102–111.

Korhonen, M. 2012. *Yrittäjyyttä ja yrittäjämäisyyttä kaikille? Uusliberalistinen hallinta, koulutettavuus ja sosiaaliset erot peruskoulun yrittäjyyskasvatuksessa*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities and Theology N:o 29.

Kuratko, D.F. 2005. The mergence of entrepreneurship education: development, trends and challenges. *Entrepreneurship Theory & Practice*, 577–597.

Kyrö, P. 1997. *Yrittäjyyden muodot ja tehtävä ajan murroksessa*. Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä Studies in Computer Science, Economics and Statistics* 38. Väitöskirja.

Kyrö, P. 2001. *Yrittäjyyskasvatuksen pedagogisia lähtökohtia pohtimassa*. *Aikuiskasvatus* 2, 92–101.

Kyrö, P. 2004. *Yrittäjyyskasvatus yhteiskunnassa ja koulujärjestelmässä*. Paperi esitetty Kasvatustieteen päivillä Joensuussa 25.-26.11.2004.

Kyrö, P. 2005a. *Yrittäjyyskasvatusta käsitteellistämässä*. Teoksessa A. Heikkinen (toim.) *Aikuiskasvatuksen tutkimuspolut*. Helsinki. Kansanvalistusseura. 181–206.

Kyrö, P. 2005b. *Avauksia riskin oppimiseen ja opetukseen*. Teoksessa *Yrittäjyyskasvatuksen uusia tuulia*. Tampereen yliopiston kauppakorkeakoulu. *Yrittäjyyskasvatuksen julkaisusarja* 4/2006.

Kyrö, P., Lehtonen, H. & Ristimäki, K. (toim.). 2007. *Yrittäjyyskasvatuksen monia suuntia*. Tampereen yliopiston kauppakorkeakoulu. *Yrittäjyyskasvatuksen julkaisusarja* 5/2007.

Kyrö, P. & Ripatti, A. 2006. *Yrittäjyyden opetuksen uudet tuulet*. *Yrittäjyyskasvatuksen uusia tuulia*. Tampereen yliopiston kauppakorkeakoulu. *Yrittäjyyskasvatuksen julkaisusarja* 4/2006.

Kähkönen, T. 1997. Mitä yritysjohtajat pitävät tärkeänä yrittäjyyskasvatuksessa. Yrittäjyyskasvatus peruskoulussa – sytykkeitä uudistuvaan kouluun. Taloudellinen Tiedotustoimisto, 26–29.

Landström, Hans. 2010. Foreword. Teoksessa (toim. Alain Fayolle) *Handbook of Research in Entrepreneurship Education, Volume 3: International Perspectives*, ix-x. Edward Elgar, Cheltenham, UK.

Lassila, H. 2008. Yrittäjyyskasvatus sosiaalisen pääoman valossa – käsitteellinen tarkastelu. *Aikuiskasvatus* 3, 196–205.

Lassila, H. 2009. Mitä yrittäjyys minulle merkitsee? AMK-opiskelijoiden käsityksiä yrittäjyydestä. Jyväskylän yliopisto taloustieteiden tiedekunta N:o 176. Yrittäjyyskasvatuksen muotoutuva maisema – yrittäjyyskasvatuksen identiteettiä rakentamassa, 65–85.

Lavonen, J. 1997. Luova ongelmanratkaisu: uutta sisältöä ja innostavia työtapoja yrittäjyyskasvatukseen. Teoksessa *Yrittäjyyskasvatus peruskoulussa – sytykkeitä uudistuvaan kouluun*. 28–39. Helsinki. Taloudellinen tiedotustoimisto.

Leitch, C.M. & Harrison, R.T. 1999. A process model for entrepreneurship education and development. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research* 5, 83–109.

Leskinen, P-L. 1999. ”Yrittäjällä on koko elämä kiinni yrityksessä”. Opiskelijoiden yrittäjyyskäsitteet ja niiden muutokset yritysprojektin aikana. *Acta Wasaensia* No 71. Väitöskirja.

Leskinen, P-L. 2001. Yrittäjyyttä oppimassa – koulu-yrittäjyyden paradoksi. *Aikuiskasvatus* 2, 112–121.

Luhtasaari, L. 2002. Yrittäjyyskasvatuksen rooli ammatillisessa toisen asteen koulutuksessa. *EU-rakennerahastot –julkaisu 11/2002*. Opetusministeriö.

Luukkainen, O. & Wuorinen, J. 2002. Yrittävä elämänsenne. Kasvaminen yksilönä ja yhteisönä. Jyväskylä. PS-kustannus.

Lähdeniemi, T. 1997. Koulun ja yritysten yhteistyö ponnistaa hyvästä. Teoksessa *Yrittäjyyskasvatus peruskoulussa – sytykkeitä uudistuvaan kouluun*, 5-8. Helsinki. Taloudellinen tiedotustoimisto.

Löbler, H. 2006. Learning entrepreneurship from a constructivist perspective. *Technology Analysis & Strategic Management* 18, 19–38.

Matlay, H. 2006. Entrepreneurship education – European news. *Education + Training* 48, 405–407.

Matlay, H. 2006b. Researching entrepreneurship and education. Part 2: what is entrepreneurship education and does it matter. *Education + Training* 48, 704–718.

- Matlay, H. 2008. The impact of entrepreneurship education on entrepreneurial outcomes. *Journal of Small Business and Enterprise Development* 15, 382–396.
- Matlay, H. 2010. Stakeholder participation in, and impact upon, entrepreneurship in UK. Teoksessa (toim. Alain Fayolle) *Handbook of Research in Entrepreneurship Education, Volume 3: International Perspectives*, 110–121. Edward Elgar. Cheltenham UK.
- Matlay, H. 2011. The influence of stakeholders on developing enterprising graduates in UK HEIs. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research* 17, 166–182.
- McKeown, J., Millman, C. & Sursani, S.R. 2006. Graduate entrepreneurship education in the United Kingdom. *Education + Training* 48, 597–613.
- Mwasalwiba, E.S. 2008. Entrepreneurship education at university: a review of its essence, objectives, teaching methods, evaluations and impact indicators. University of Jyväskylä School of Business and Economics N:o 38/2008. *Studies on Family Business and Entrepreneurship Education: FBE 2008 Conference Proceedings*, 173–196.
- Nevanperä, E. & Kansikas, J. 2008. Näkökulmia kansainväliseen yrittäjyyskasvatukseen: Tutkimus toisen asteen opiskelijoiden yrittäjyysasenteista. Jyväskylän yliopisto. *Taloustieteiden tiedekunnan julkaisuja N:o 172/2008*.
- Nurmi, K.E. 2008. Kuluttajavalituksesta yrittäjyyskasvatukseen – Kokemuksia kasvatustajattelen muuttumisesta. *Aikuiskasvatus* 3, 164–171.
- Ó Cinnéide, B. 2010. The creative industries and entrepreneurship education: the potential contribution of student-oriented case studies. Teoksessa (toim. Alain Fayolle) *Handbook of Research in Entrepreneurship Education, Volume 3: International Perspectives*, 25–40. Edward Elgar. Cheltenham UK.
- Opetusministeriö 2004. *Yrittäjyyskasvatuksen linjaukset ja toimenpideohjelma*. Helsinki.
- Opetusministeriö 2009. *Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat*. Helsinki.
- Paajanen, P. 2000. Yrittäjyyskasvattaja: Viitekehyksen ja tutkimusasetelman konstruointi yrittäjyyskasvatuksen tutkimiseksi ammattikorkeakoulun hallinnon ja kaupan alalla. Jyväskylän yliopisto taloustieteiden tiedekunta N:o 123/2000. *Lisensiaattitutkimus*.
- Peterman, N. E. & Kennedy, J. 2003. Enterprise education: influencing students' perceptions of entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice / Winter*, 129–144.
- Pihkala, J. 1998. Yrittäjyyskasvatus koulussa – näkökulmana Englannin ja Suomen koulujärjestelmien yrittäjyyskasvatuksen hankkeet sekä suomalaisten opiskelijoiden yrittäjäorientaatiot. Jyväskylän yliopisto. *Kasvatustieteiden tiedekunta. Lisensiaattityö*.
- Pihkala, J. 2007. Yrittäjyyskoulutuksen vaikutukset opiskelijoiden yrittäjyysintentioihin. Tampereen yliopiston kauppakorkeakoulu. *Yrittäjyyskasvatuksen julkaisusarja 5/2007. Yrittäjyyskasvatuksen monia suuntia*, 160–171.

- Pittaway, L. & Cope, J. 2007. Entrepreneurship education. A systematic review of the evidence. *International Small Business Journal* 25, 479–510.
- Pittaway, L. & Hannon, P. 2008. Institutional strategies for developing enterprise education. A review of some concepts and models. *Journal of Small Business and Enterprise Development* 15, 202–226.
- Rae, D. 2010. Universities and enterprise education: responding to the challenges of the new era. *Journal of Small Business and Enterprise Development* 17, 591–606.
- Rasmussen, E.A. & Sørheim, R. 2006. Action-based entrepreneurship education. *Technovation* 26, 185–194.
- Remes, L. 2003. Yrittäjyyskasvatuksen kolme diskurssia. Jyväskylän yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunta. Väitöskirja.
- Ristimäki, K. 1998. Yliopisto ja yrittäjyyskasvatus. Yrittäjyys yliopistojen koulutusohjelmissa. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 31.
- Ristimäki, K. 2001. Yleissivistävän koulun yrittäjyyskasvatus. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 84.
- Ristimäki, K. 2007. Yrittäjyyskasvatuksen osalliset. Tampereen yliopiston kauppakorkeakoulu. Yrittäjyyskasvatuksen julkaisusarja 5/2007. Yrittäjyyskasvatuksen monia suuntia, 32–43.
- Ristimäki, K. & Evälä, A. 2001. Arvioiva kartoitus suomalaisesta yrittäjyyskasvatusmateriaalista vuonna 2000. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 74.
- Römer-Paakkanen, T. 2001. Yrittäjyyskasvatus korkeakouluissa – Tavoitteena aktiivinen ja yrittävä päättäjien, työntekijöiden ja yrittäjien sukupolvi. *Aikuiskasvatus* 2, 142–152.
- Römer-Paakkanen, T. 2007. Korkeakouluopiskelijoiden käsityksiä yrittäjän ammatista uravaihtoehtona. Tampereen yliopiston kauppakorkeakoulu. Yrittäjyyskasvatuksen julkaisusarja 5/2007. Yrittäjyyskasvatuksen monia suuntia, 172–195.
- Römer-Paakkanen, T. 2008. Networked learning of entrepreneurship: triangulation of doctoral studies; research and practice. University of Jyväskylä School of Business and Economics N:o 38/2008. *Studies on Family Business and Entrepreneurship Education: FBE 2008 Conference Proceedings*, 158–172.
- Römer-Paakkanen, T. 2009. Yrittäjyyteen kasvaminen perhetaustan, koulutuksen ja harrastusten triangulaationa. Jyväskylän yliopisto taloustieteiden tiedekunta N:o 176. Yrittäjyyskasvatuksen muotoutuva maisema – yrittäjyyskasvatuksen identiteettiä rakentamassa, 29–49.
- Scott, J.M. & Hussain, J.G. 2008. Ownership succession in ethnic minority family firms in the UK: the role of enterprise education and graduate entrepreneurship. University of

Jyväskylä – School of Business and Economics N:o 38/2008. Studies on Family Business and Entrepreneurship Education: FBE 2008 Conference Proceedings, 6–26.

Seikkula-Leino, J. 2006. Perusopetuksen opetussuunnitelmaudistus 2004–2006 ja yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen. Paikallinen opetussuunnitelmatyö yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta. Opetusministeriön julkaisuja 22.

Seikkula-Leino, J. 2007a. Opetussuunnitelmaudistus ja yrittäjyyskasvatuksen toteuttaminen. Opetusministeriön julkaisuja 28.

Seikkula-Leino, J. 2007b. Yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen opetussuunnitelmaudistuksessa. Tampereen yliopiston kauppakorkeakoulu.

Seikkula-Leino, J. 2009. Kumppanuusmalli vahvistamassa aikoja yrittäjyyskasvatukseen? Jyväskylän yliopisto taloustieteiden tiedekunta N:o 176. Yrittäjyyskasvatuksen muotoutuva maisema – yrittäjyyskasvatuksen identiteettiä rakentamassa, 50–64.

Silberzahn, P. & Silberzahn, P. 2010. Artists and scientists as entrepreneurs. Teoksessa (Alain Fayolle) Handbook of Research in Entrepreneurship Education, Volume 3: International Perspectives, 183–193. Edward Elgar. Cheltenham UK.

Sullivan, R. 2000. Entrepreneurial learning and mentoring. International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research 6, 160-175.

Suomen Kuntaliitto 2003. Yrittäjyyskasvatusta käytännössä. Esimerkkejä ja kokemuksia Yrittäjyys ja kunnat –hankkeessa. Helsinki.

Yrittäjyyskasvatuksen julkaisusarja 5/2007. Yrittäjyyskasvatuksen monia suuntia, 104–127.

Wilson, F., Kickul, J. & Marlino, D. 2007. Gender, entrepreneurial self-efficacy, and entrepreneurial career intentions: implications for entrepreneurship education. Entrepreneurship Theory & Practice, 387–406.

Yar Hamidi, D., Wennberg, K. & Berglund, H. 2008. Creativity in entrepreneurship education. Journal of Small Business and Enterprise Development 15, 304–320.

Ylinen, A. 2004. Pienyrittäjien oppimistarpeet sekä oppiminen heidän itsensä kokemana. Jyväskylän yliopisto, Taloustieteiden tiedekunta. Lisensiaattitutkimus.

Yu, C. W. M. & Man, T.W.Y. 2007. The sustainability of enterprise education: a case study in Hong Kong. Education + Training 49, 138–152.

Elektroniset lähteet:

European Commission. 2003. Entrepreneurship in Europe. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2003/com2003_0027en01.pdf 23.10.2009

European Commission. 2004. Final report of the expert group “education for entrepreneurship” - Making progress in promoting entrepreneurial attitudes and skills through

Primary and Secondary education. <http://www.ja-ye.org/Download/Education%20for%20Entrepreneurship.pdf> 23.10.2009

European Commission. 2007. Integrated guidelines for growth and jobs (2008-10) http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/european-dimension-200712-annual-progress-report/200712-annual-report-integrated-guidelines_en.pdf 23.10.2009

European Commission. 2008. Best procedure project: Entrepreneurship in higher education, especially in non-business studies. Final report of the expert group. http://e.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/support_measures/training_education/entr_highed_en.pdf 3.2.2013

Helsingin kauppakorkeakoulu/Pienyrityskeskus. 2008. <http://www.pyk.hkkk.fi> 20.11.2008.

Kuopion kaupunki. 2013. <http://www.kuopio.fi/web/kaupunkitietoa/elinkeinoelama> 30.3.2013

OECD. 1994. The OECD jobs study: facts, analysis, strategies. <http://www.oecd.org/els/emp/1941679.pdf>. 10.3.2013

Opetusministeriö. 2007. Yrittäjyyskasvatuksella ja -osaamisella muutosvoimaa. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/EU-asiat/EU-rakennerahastot/ohjelmat/Kehittamisohjelmat/Yrittajyyskasvatuksella_ja_osaamisella_muutosvoimaa.pdf 5.9.2010

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto (verkkojulkaisu). Tampere. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto (ylläpitäjä ja tuottaja). <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/> 18.9.2012

Suomen Yrittäjät. 2011. Tilastotietoa Kuopion Yrittäjistä. <http://www.yrittajat.fi/fi-FI/kuopionyrittajat/tietoa-kuopion-yrittajista/tilastotietoa/> 6.4.2013

Valtioneuvosto. 2002. Asetus lukiokoulutuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaoista (955/2002) <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20020955> 17.1.2010

Valtioneuvosto. 2003. Asetus ammattikorkeakouluista 352/2003 (asetus 1995, jota jatkettiin 2003) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030352> 10.1.2010

Valtioneuvosto. 2003. Lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteet 2003 http://www.oph.fi/download/47345_lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2003.pdf 17.1.2010

Valtioneuvosto 2003. Hallituksen politiikkaohjelmat/Yrittäjyys, Vanhasen I hallitus 2003-2007 <http://www.vn.fi/tietoarkisto/politiikkaohjelmat/yrittajyys/fi.jsp> 17.1.2010

Valtioneuvosto. 2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004 http://www02.oph.fi/ops/perusopetus/pops_web.pdf 17.1.2010

Valtioneuvosto. 2007. Hallituksen politiikkaohjelma/Työ, yrittäminen ja työelämä, Vanhasen II hallitus 2007-2010

<http://www.vn.fi/toiminta/politiikkaohjelmat/tyo-yrittaminen-tyoelama/ohjelman-sisaeltoe/fi.pdf> 17.1.2010

Valtioneuvosto. 2011. Pääministeri Jyrki Kataisen hallitusohjelma.

<http://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelma/pdf/fi.pdf> 7.9.2013

LIITE

Haastattelurunko

”Yrittäjien näkemyksiä yrittäjyyskasvatuksesta ja sen merkityksestä yrittäjyydessä kahdella eri toimialalla Kuopiossa – haastattelututkimus”

I Taustatiedot

- Yrityksen perustamisvuosi/toimiala/henkilökunta/liikevaihto
- Haastateltavan ikä
- Rooli yrityksessä: Oletko (omistaja)yrittäjä vai ammatti-/yritysjohtaja? Miksi yrittäjä / alalla (yleiset taustatekijät; henkilötekijät; tilannetekijät)?
- Koulutus: Mikä on perus- ja / tai ammatillinen koulutuksesi? Onko koulutuksesta ollut hyötyä yrittäjyydessä? Toimialalla?
- Työkokemus yleensä, yrityksen toimialalla

II Yrittäjyys

- Mitä yrittäjyys sinulle merkitsee yleisellä tasolla? Eroaako käsitys käsitteellisesti eli mitä yrittäjyys käsitteenä sinulle (voisi) tarkoittaa?
- Ovatko käsitteet sisäinen yrittäjyys ja ulkoinen yrittäjyys tuttuja? Ovatko ne käytössä käytännön yritystoiminnassa eli arjessa?

III Yrittäjyyskasvatus

- Voiko yrittäjyyttä opettaa? Miten?
- Mitä yrittäjyyskasvatus mielestäsi tarkoittaa? Sen sisältö?
- Onko yrittäjyyskasvatus tarpeellista, tärkeää? Mikä sisällössä olisi tärkeintä? Asennekasvatus -> yrittäjyyden arvostus? Yrittäjämäiset ominaisuudet? Ulkoisen yrittäjyyden tiedot ja taidot (esim. ihmissuhdetaidot, ihmisyys, viestintätaidot)? Mitä eri kouluasteilla tulisi opettaa / sisällyttää opetussuunnitelmiin?
- Onko sinulla omaa roolia yrittäjyyskasvatuksessa ja jos on, niin mikä?
 - Yhteistyö koulun kanssa: TET / nimikkoluokkatoiminta / opettajien työelämään tutustuminen / opintokäynnit (suunnitelmalliset ja tavoitteelliset; yrittäjyysoppimisympäristöt)? Jos ei vielä ole, niin millainen rooli kiinnostaisi? (Edellisten lisäksi esim. kirjallisuudessa esitettyjä mahdollisuuksia kutsuttu puhuja (ns. live case), roolimalli tai yrittäjyysoppimisympäristön tarjoajana).
 - Euroopan komission ’Yrittäjyyskasvatusta käsitelleen asiantuntijaryhmän loppuraportti: Yrittäjähänkeä ja –taitoja edistävän perusasteen ja toisen asteen opetuksen kehittäminen’ mukaisesti mm. edistettäisiin yksityisten ja julkisten toimijoiden kumppanuusohjelmia, jotka mahdollistaisivat yritysten osallistumisen opetukseen ja yksityisiä osapuolia (yrittäjäjärjestöjä, yrityksiä, yrittäjiä) rohkaistaan lisäämään koulutusohjelmiin osallistumista sekä toimimalla sponsoreina että rahoittamalla erityisiä aloitteita ja osallistumalla suoraan opetukseen (esim. ohjaajina tai taustayrityksinä). Osallistuminen olisi yrityksille pitkän aikavälin investointia ja osoitus yrityksen yhteiskunnallisesta vastuullisuudesta?

IV Yrittäjyyskasvatuksen tulevaisuus

- Onko yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen tärkeää tulevaisuudessa, ja jos on, niin mitä keinoja / toimenpiteitä pitäisi käyttää yms?